

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SÖZLÜ ŞİİR GELENEĞİMİZDE KİTLİK

Ayfer UYSAL

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

ARALIK 2022

ankara

HBM

SÖZLÜ ŞİİR GELENEĞİMİZDE KITLIK

Ayfer UYSAL

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ARALIK 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

Ayfer UYSAL

02/12/2022

SÖZLÜ ŞİİR GELENEĞİMİZDE KITLIK
(Yüksek Lisans Tezi)

Ayfer UYSAL

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Aralık 2022

ÖZET

Kıtlık, çok eski zamanlardan itibaren insan yaşamını tehdit eden önemli afetlerden biridir. Tarihî süreç içerisinde dünyanın çeşitli bölgelerinde çeşitli sebeplere bağlı olarak kuraklık ve onun doğal bir sonucu olan kıtlık hadiseleri yaşanmıştır. Kıtlık olaylarının göçler, ölümlerle sonuçlanan bazı bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkması, gıda fiyatlarında aşırı yükselişler ve karaborsacılık, insanların açlıklarını giderebilmek için değişik yollardan besin arayışına girmeleri, asayiş ve güvenlik sorunları gibi önemli sosyo-ekonomik neticeleri olmuştur. Çalışmamızda Anadolu coğrafyasında 19 ve 20. yüzyıllarda yaşanmış kıtlık afeti; kıtlığın sosyal, idarî ve iktisadî boyutları halk içinden çıkan ve geleneği özümseyerek yetişen âşıkların şiirleri üzerinden analiz edilmiştir. Kıtlık felaketini konu edinen halk şairleri, icra ettikleri şiirlerinde bu afete dair neler söylemiş olabilirler gibi soruların cevabını aramak maksatlı hazırladığımız halk şairlerinin şiirleri edebiyat ve tarih ilişkisi göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Şiirlerin tarihe kaynaklık ederek okunup okunamayacağı hususu üzerinde yoğunlaşarak şiirler çalışma boyunca bu perspektiften incelenmiştir. Âşıkların bakış açısıyla bakılarak kıtlık afetinin toplum hayatına etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuçta halk şairlerinin şiirlerinin bu açıdan zenginlik taşıdığı görülmüştür.

Bilim Kodu : 31003
Anahtar Kelimeler : Âşık Edebiyatı, Kıtlık, Anadolu, Kuraklık, Destan
Sayfa Adedi : 259
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN

FAMINE IN OUR ORAL POETRY TRADITION
(M.Sc. Thesis)

Ayfer UYSAL

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
December 2022

ABSTRACT

Famine is one of the most important disasters threatening human life since ancient times. In the historical process, drought and thus famine events have been experienced due to several reasons in various parts of the world. Famine events had important socio-economic consequences such as migration, the emergence of some infectious diseases that resulted in death, excessive increases in food prices, black market, people's search for food in different ways to satisfy their hunger as well as public order and security problems. In our study, the famine disaster experienced in the 19th and 20th centuries in the Anatolian geography along with its the social, administrative and economic dimensions were analysed through the poems of the minstrels who emerged among the people and grew up internalising the tradition. The poems of the folk poets we focus on, in order to seek answers to questions such as what the folk poets might have said in their poems about the famine disaster, were handled by considering the relationship between literature and history. Concentrating on whether the poems can be read as a source of history, the poems were examined from this perspective throughout the study. It has been tried to explain the effects of the famine disaster on the social life from the perspective of the minstrels. As a result, it has been seen that the poems of folk poets have richness in this respect.

Science Code : 31003
Key Words : Minstrel Literature, Famine, Anatolia, Drought, Epic
Page Number : 259
Supervisor : Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN

TEŞEKKÜR

Hazırladığım çalışmanın her aşamasına destek, teşvik, öneri ve yönlendirmeleriyle büyük katkıda bulunan, geleceğe umutla bakmamı sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Fatma Ahsen TURAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Eğitim öğretim hayatımın her kademesinde maddi ve manevî desteğini esirgemeyerek her daim bana güvenen yol ve hayat arkadaşım Yalçın UYSAL'a; beraber büyüdüğüm, en büyük destekçim biricik kızım Ahsen UYSAL'a , “Yapabilir miyim?” sorularına bıkmadan, usanmadan cevap verip her zaman beni yüreklendiren canım ablam Doç. Dr. Nükhet BAYER'e ve bize öğrenmeyi, çalışmayı, sevdiren; dualarını yüreğimde hissettiğim canım babam Ramazan URAL'a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1. GİRİŞ	1
2. AFET VE TÜRLERİ	9
2.1. Afet Nedir?	9
2.2. Afet Türleri.....	11
2.2.1. Doğal Afetler.....	12
2.2.2. İnsan Kaynaklı (doğal olmayan) Afetler.....	12
3. ÂŞIK ŞİİRLERİNDE KİTLİK VE NEDENLERİ	15
3.1. Kıtlık.....	15
3.1.1. Doğal Nedenler	16
3.1.1.1. Kuraklık ve kıtlık.....	16
3.1.1.1.1. Meteorolojik kuraklık.....	17
3.1.1.1.2. Tarımsal kuraklık	17
3.1.1.1.3. Hidrolojik kuraklık.....	18
3.1.1.1.4. Sosyo-ekonomik kuraklık	18
3.1.1.2. Kış mevsimi (şiddetli soğuklar- dolu- kar ve fırtına) ve kıtlık.....	31
3.1.1.3. Aşırı yağış (sel) ve kıtlık	39
3.1.1.4. Çekirge istilasası ve kıtlık.....	42
3.1.2. Beşerî Nedenler	44
3.1.2.1. Savaş ve kıtlık.....	45
3.1.2.3. Salgın hastalık ve kıtlık	50
3.1.2.4. İhtikâr / vurgunculuk ve kıtlık.....	53
4. ÂŞIK ŞİİRLERİNDE KİTLİĞİ YAŞANAN TEMEL İHTİYAÇ MALZEMELERİ	59
5. ÂŞIK ŞİİRLERİNDE KİTLİK VE GÖÇ HAREKETLERİ	69
6. ÂŞIK ŞİİRLERİNDE KİTLİĞİN TOPLUMSAL DİNAMİKLERİ: AİLE, KADIN, ÇOCUK	79
7. ÂŞIK ŞİİRLERİNDE KİTLİK VE HALKA YAPILAN YARDIMLAR	85
8. ÂŞIK ŞİİRLERİNDE KİTLİK, MUSİBET VE DUA İLİŞKİSİ.....	93

	Sayfa
9. SONUÇ	103
KAYNAKLAR.....	107
EKLER	117
EK-1. Eserler.....	118
ÖZGEÇMİŞ	259

1. GİRİŞ

Dünyanın yaratılışından bu yana insanoğlu doğa ile iç içe bir yaşam sürdürmüştür. İnsanlar, kimi zaman doğa ile uyum içinde yaşarken kimi zaman da mücadele içerisinde olmuştur. İnsanın şahit olduğu pek çok doğa olayı zaman zaman bir afete dönüşerek insanı doğa ile giriştiği mücadelede çaresiz bırakmıştır. İnsanların iradeleri dışında gerçekleşen doğal afetler, insan ve toplumları olumsuz etkilemiş, hatta zaman zaman zarara yol açarak üzerlerinde yıkıcı bir etkiye sebep olmuştur. Genellikle meydana gelirken bazen de meydana geldikten sonra farklı afetlerin de yaşanmasına sebep olan doğa olayları, yıkıcı ve bozucu etkileri ile toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamı olumsuz yönde etkilemiş, önemli ölçüde can ve mal kaybının yaşanmasına yol açmıştır. Toplumları bu denli etkileyen afetler günümüzde de yaşanmaktadır ve yaşanmaya devam edeceği bilinmektedir.

Toplum, aralarında birtakım sosyal ilişkilerin var olduğu, ortak bir kültüre sahip olan ve süreklilik gösteren insan topluluklarının temel ihtiyaçlarını ve güvenliklerini sağlamak için bir araya gelerek oluşturduğu yapının adıdır (Bolay, 2007: 168-169). Amaç ve ihtiyaçları doğrultusunda bir araya gelen insanlar ortak bir kültür bağı oluşturarak toplumu meydana getirirler. En geniş sınırlarına toplumsal yapı içinde ulaşan kültür; toplumların, biyolojik yönden değil de sosyal yönden kuşaktan kuşağa aktardığı maddî ve manevî; sembolik ve öğrenilmiş ürünler veya özellikler toplamıdır. Kültürü meydana getiren bu bütün, insan faaliyetlerinin genetik olarak aktarılan özelliklerinden ziyade toplumsal yönlerinden oluşur (Cevizci, 2005: 1048). Kasıtlı ya da kasıtsız öğrenmeler yoluyla insanların yaşadığı toplumdan öğrendiklerini açıklayan kültür, özellikle kuşaklar arasında aktarılan bilgi birikimi ve bütünleşmiş davranış örüntülerini anlatır (Güney, 2007: 201). Bütün bu özellikleriyle kültürün yaşadığımız toplumda öğrendiklerimizin ve eylemlerimizin bütünü olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca kültür kavramı için hem sosyal hem de zaman açısından birleştirici ve bağlayıcı yapısıyla insanları birbirine bağlayan, insanların yaşamı anlamlandırmasını sağlayarak onu değerli kılan her bir unsurun göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğu organik bir bağdır denebilir. Toplumların varlıklarını devam ettirmedeki başarısı bu yapıyı oluşturan bireylerin kültürel bir varlık oluşuna yani öğrendiklerini muhafaza edip yeni nesillere aktarma yeteneklerine bağlıdır. Her bağlayıcı yapının dayanak noktası tekrarlama"dır. Böylece yaşanmışlıklar dizisinin sonsuzda kaybolması önlenir ve bir

ortak kültürün unsurları olarak tanınabilir ve hatırlanabilir örneklere dönüşmesi sağlanır (Assmann, 2015: 23). Bu muhafaza ve aktarım toplumsal bellek ve onun zenginliğiyle ilişkilidir.

Hafıza / Bellek; yaşanmış olayları, öğrenilen konuları, durumları ve bunların geçmişle olan ilişkisini sonradan gerektiği yerde tekrar hatırlanmak üzere bilinçli olarak zihinde saklama gücüdür (<https://sozluk.gov.tr/>). Başka bir ifadeyle geçmişteki deneyimleri, tecrübe ve yaşantıları hatırlayabilme yetisidir. Ayrıca deney ya da tecrübeleri hatırlayarak zihinde canlandırma, geçmişini şimdide koruma gücüdür (Cevizci, 2005:224). Bellek hatırlama eylemi ile ilişkilidir, hatırlama ise hatırlanana dönmek ya da hatırlanan şeyin olduğu gibi değil içinde bulunulan zamandan ödünç alınan veriler yardımıyla yeniden inşasıdır (Halbwachs 2017: 66). Yapılan tanımlamalar doğrultusunda hafızayı; çeşitli yollarla elde edilen her türlü bilginin depolandığı, ihtiyaç duyulduğunda geri getirildiği güçlü ve devinimsel yapıya sahip bir mekanizma olarak ifade edebiliriz.

Bellek terminolojisindeki çeşitlilik Jan Assman tarafından dört farklı bellek türünden bahsedilerek ele alınmıştır: Taklit etme geleneğine bağlı pratik bilgilerin aktarımı mimetik bellek; çevrede bulunan nesnelere yüklenen anlamlar ve onların içerdiği tarih nesnelere belleği; dil ve iletişimde geçmişin kalıntıları iletişimsel bellek; diğer üç belleğin bütünlük içinde bulunduğu, geçmişten anlamların aktarımı ise kültürel bellektir. Assman'ın tanımlamasına göre

“Kültürel bellek ile insan belleğinin dış boyutu kastediliyor. Bellek denince insanın aklına genellikle bir iç olgu gelir ve bunun mekânı bireyin beynidir yani belleğin beyin fizyolojisiyle, nöroloji ve psikoloji ile ilgili olduğu düşünülür ama tarihsel kültür bilimi ile bir ilgisi yoktur. Oysa bu belleğin neleri içerdiğini, bu içeriklerin organize edilmesini ve ne kadar süre ile muhafaza edileceğini, bireyin kapasitesi ve yöneliminden çok dış koşullar yani toplumsal ve kültürel çerçevenin koşulları belirler.” (Assmann 2015: 26-28).

Kültürel değerlerin üretimi, gelişimi, korunması ve aktarılması sürecinde belleğin toplum tarafından şekillenen dış boyutunun kastedildiği söylenebilir ki aynı zamanda toplumlar kendi üyelerinin belleklerini belirler. Geçmiş ve anıların ortaklığı bireylerin toplumsal ve kültürel belleğini ortaya çıkarır. Geçmiş ise birey ve toplumların kimlik kazanabilmek ve kimliklerini geleceğe taşıyabilmek adına ihtiyaç duyulan kaynaktır. Toplumlarda yaşanan değişme, gelişme, ilerleme var olan gelenek, kültür, teknoloji ya da savaş, afet, göç, ticaret, kıtlık, salgın hastalıklar, buhranlar gibi toplumsal olaylar

geçmişin oluşmasına katkıda bulunur. Özelden genele doğru geçmişe yapılan bir değerlendirmede yaşanan bazı olayların toplumları daha fazla etkilediği görülmektedir. Birey ve toplumları en çok etkileyen ve iz bırakan olaylar bellek ve belgeler aracılığıyla korunurken etkisi en az olanlar unutulur. Toplumlar da geçmişlerini ayakta tutabilmek amacıyla bir noktada toplumsal belleklerine başvururlar. Kuvvetli bir yapı olan toplumsal bellek, bireyleri bir arada tutarak birbirlerinden güç almalarını sağlar. Bu güç, kaynağını insanların aynı ya da benzer anılarla ilgilenmiş olmalarından alır. Çünkü toplumsal bellek veya kolektif hafıza, insanların birlikte aynı anda yaşadıkları geçmiş üzerine değil, geçmişin bilgisinin ortak olmasına vurgu yapar. Geçmişin bilgisi üzerine paylaşım arttıkça toplumsal belleğin gücü de o oranda artar. Bu açıdan bakıldığında bireysel yaşamın toplumsal bellekten beslendiği söylenebilir (Connerton 1999: 60-62). Başka bir ifadeyle “Toplumsal bellek, kültür karşılığı olarak düşünülebilecek bir kavram olup kültür de bir milletin o güne kadar oluşturmuş olduğu millî bilincin adıdır.” denilebileceğinden toplumsal bellek, insandan hareketle vücut bulur (Çıkla, 2004: 20).

Toplumsal bellek ya da kolektif hafıza kavramını ele alıp derinlemesine inceleyen ve toplumsal hafıza kuramını ilk olarak geliştiren sosyolog Maurice Halbwachs'tır. Onun tüm eserlerindeki temel dayanak noktası hafızanın sosyal koşullara bağlılığıdır. Toplumlara ait bir belleğin varlığından söz edilmez çünkü bellek ve hatırlamanın öznesi her zaman bireylerdir. Ancak bireylerin hafızaları toplumsal yapı tarafından şekillendirilir. En kişisel anlar bile sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşur. Sadece başkalarından öğrendiklerimizi hatırlamayız aynı zamanda onların anlattıklarını, anlamlı diye vurguladıklarını ve yansıttıklarını da hatırlarız (Assmann, 2015: 44-45). Dolayısıyla bireylerde hem toplumsal hem de bireysel olmak üzere iki hafızanın varlığından söz etmek mümkündür. Birey bir taraftan hatıraları, kişiliği veya özel hayatı çerçevesinde yer alacaktır; onun için diğerleriyle ortak olan bu hatıralar yalnızca diğerlerinden ayrıldığı kadar onu ilgilendiren yönüyle birey tarafından değerlendirilecektir. Diğer taraftan ise bazı anlar sadece, kişisel olmayan hatıraların, grubu ilgilendirdiği ölçüde hatırlanmasına ve sürdürülmesine olanak tanıyacaktır (Halbwachs, 2017: 45-46). Buradan hareketle toplumsal belleğin hem bireylerin hafızalarında hem hafızaları dışında var olan, bireysel hafızayı şekillendiren toplumsal hatırlama olgusu olduğu söylenebilir.

Bir gerçeğin bir grubun belleğinde yer etmesi için belli bir kişi, yer ya da olay biçiminde yaşanması gerekir. Ayrıca bir olayın bir grubun belleğinde kalabilmesi için de anlamlı bir gerçekle zenginleşmesi gerekir (Assmann, 2015: 46). Toplumsal bellek gücünü ve süresini hatırlayan bireylerden oluşan bir grup insanı bir araya getirmek amacıyla sahip olduğu şeyden alır. O hâlde burada grup üyelerini, hatırlayan bireyler oluşturur. Ancak birbirine bağlı ortak hatıralardan oluşan bu küme içerisinde, her birinde aynı anılar ortaya çıkmaz. Bu sebeptendir ki her bireysel belleğin toplumsal bellek üzerinde bir görüş açısı vardır. Bu görüş açısı da toplumsal bellekte işgal edilen yere göre değişmektedir ayrıca bu yerde başka ortamlarda sürdürülen ilişkilere göre farklılaşır (Halbwachs, 2017: 39).

Güçlü ve dayanıklı bir yapı olarak karşımıza çıkan, bireylerle birlikte var olan ve onları bir arada tutan toplumsal bellek, grup üyeliğinin bir ispatıdır. Gerçek ve yaşayan bir grupta ilişkilendirilebilen toplumsal bellek somut mekân ve somut zaman kavramlarının yanında somut bir kimliktir. Geçmişin hatırlanmadığı, geleneğin yok olduğu, sosyal belleğin unutulduğu ve dahası somut bir kimliğin olmadığı zaman tarih ortaya çıkar. Olayların tümü ancak, onları hatırlayan grubun belleğinden ayrıldığında gerçekleştikleri sosyal çevrenin düşünce yaşamındaki bağlarından koparak kronolojik ve mekânsal bir şemanın ötesinde hiçbir şey kalmadığı zaman tarih çerçevesinde ele alınır. Tarihinin egemenliği de geçmişin artık bir mekânının olmadığı yani yaşayan grupların ortak belleği tarafından kullanılmadığı zaman ortaya çıkar. Tarih için gerçek geçmiş, yaşayan grupların düşüncesinin yer almadığı mekânın dışında kalanlardır (Assmann, 2015: 48-52). Tarih yaşayan grupların düşüncesinin oluşturduğu alana dâhil olmayandır. Tarihi var eden, kayıt ve vesikalar hâline getiren durumun geleneğin bittiği noktada onunla belleklerdeki güçlü bağın kopmasıyla başladığını söyleyebiliriz.

Tarih, artık hiçbir şeyin değiştirmeyeceği gerçek anlamdaki geçmiştir fakat geçmişin bilgisi sürekli olarak değişme ve gelişme göstermektedir. Tarihte yerini alan geçmiş; şimdide, bugünde hatırlanır ancak bu hatırlama içinde bulunulan anın şartlarına göre değişerek kendi anlamını bulur. Gruplar, kimliklerini oluştururken tarihi kendi amaçları doğrultusunda araçları hâline getirirler. Dolayısıyla toplumsal bellek ve tarih arasındaki ilişki önemli hâle gelir. Kuşaklar arasındaki bağları tarih ayakta tutarken toplumsal bellek ise bu bağları canlı kılar. Bu durumda tarihin toplumsal bellek tarafından nasıl hatırlandığı önemlidir. Toplumsal bellek, tarihin sayfalarında yer

almış ve daha sonra soyut olarak ele alınan olayların, olguların veya durumların somutlaşmasını sağlar. Bunu yaparken de ortak paylaşımlarını kültürel hafıza veya yaşayan belleklerden iletişimsel hafıza yoluyla yeniden dirilterek bugüne geçmişten ders alarak ışık tutar (Bloch, 2013: 37).

Tarihî belgelere dayanmayan, yalnızca tanıklarla yapılan görüşmelerle açığa çıkan ve anılara dayanan araştırmalar *sözlü tarihin* konusunu oluşturmaktadır. Yazının yaygınlaşmasından önce toplumlara ait, tarih dâhil tüm bilgiler ağızdan ağıza iletilmek zorundaydı. Bu durum tarihin ilk hâlinin sözlü olduğunu gösterir ki zamanla bu tarihin bir de sözlü geleneği oluşmuştur. Sözlü gelenek anlatıcıları sayesinde olay ve olayların dayandığı sebepler kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Assman, bu anlatı ve anılar sayesinde ortaya çıkan tarih biçimini *günlük yaşam tarihi* ya da *halk tarihi* olarak adlandırmıştır (Assman, 2015: 57-58).

P. Thomson için sözlü tarih, tarihin kabul edilmiş mitlerini ve tarih geleneği içinde yer alan baskın yargıları yeniden ele alma, değerlendirme tarihin toplumsal anlamını kökten değiştirme aracıdır. Sözlü tarih, insanlar için kurulmuş bir tarih türüdür, hayatı tarihin içine sokar ve kapsamını genişletir. İnsanlara tarihlerini kendi sözleriyle geri verirken geleceği kurmak için de yol gösterir. Kahramanlarını sadece seçkinler ya da liderler arasından değil çoğunluğu oluşturan ve o ana kadar bilinmeyen insanlar arasından seçer. Bu hâliyle toplumsal sınıflar ve nesiller arasındaki bağlantıyı sağlamış olur. Sözlü tarih, tarihçiye ve sıradan insanlara bir zamana veya mekâna karşı aidiyet duygusu kazandırır (Thomson, 1999: 18).

Tarihte yaşanan savaşlar, göç, deprem, kıtlık, salgın hastalıklar ve ekonomik hareketlilikler gibi doğal ya da beşerî etmenlerin sebep olduğu olaylar anlatılırken insan faktörü önemli bir yer tutar. Sözlü tarih, insanların anlatılarına dolayısıyla belleklerine dayanır. Çünkü insanların anlatacağı bir hayat hikâyesi vardır. Bu hikâyeler de içinde değerli tarihî bilgiler taşır. Bunlar, benzeri görülmemiş değişim dönemlerinin, bu değişimleri yaşayan erkek ve kadın aracılığıyla doğrudan anlatımıdır. Bu tür tanıklıklara şimdi başvurulmazsa sonsuza kadar yok olurlar. Sözlü tarihçiler onları gelecek için kaydederler (Thompson, 1999: 20). Yaşanan olaylara şahit olanların önemi büyüktür, amacın gerçeklere ulaşmak olduğu tarih yazımı yaşayan belleklerin şahitliğiyle gerçekleşebilir ya da bu şahitlik tarih yazımının gerçekleşmesine katkıda bulunabilir. Bu yüzden gerçeklere ulaşmada sözlü ortam

kaynakları yazılı belgelerin yanında veya onların yetersizliğinde büyük önem taşımaktadır. Zira ortak geçmiş, tarih bugüne ve geleceğe söz ile taşınır. Toplum ve milletlerin hayatını düzenleyen her bir unsur, söz ortamı başka bir ifadeyle sözlü ortam içinde çözümlenmiş, düzene kavuşturulmuş ve söylenmiştir. Sözlü ortam kaynaklarına başvurmak bize farklı açılardan ve bilmediğimiz şahitlerle aydınlatıcı, yeni ufuklar açabilir (Ersoy, 2009: 27).

Yaşanan tarihî olayların toplum üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. İnsanların zihinlerine kazınan olaylar sözlü üretim sürecini oluşturur. Bu üretim sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıkan, malzemesi söze dayanan farklı tür ve çeşitlilikte sözlü kültür (folklor) ürünlerinin meydana gelmesi bu etkilenmenin olağan sonucudur. Örneğin uzun süre devam etmiş savaşlar, büyük acılara sebep olmuş afetler, yaşanan göçler ve bunların sonunda oluşan destanlar, acıklı iz bırakan ölüm olayları karşısında yakılan ağıtlar, sosyal ve siyasi olayların sonucunda, olayları veya olayların kahramanlarını konu alan türküler bunlara en iyi örneklerdir (Ersoy, 2009: 23).

Sözlü ortam kaynaklarını inceleme alanı seçen folklor; geçmişin, şimdinin ve geleceğin tohumlarını olmuş ve olmakta olanları bir arada taşıyan biçimleri ve onlara ait içerikleri inceler (Yıldırım, 2016: 135). Dolayısıyla söylenen bir destan, şiir ya da türkünün anlatılan bir masal, efsane ya da halk hikâyesinin incelemesini yaparken vücuda getirildiği dönemi, o dönemin tarihini bilmek büyük önem taşımaktadır. Bu durum bir taraftan tarihî olayların daha iyi anlaşılmasına imkân sunarken öte taraftan tarihî olayların bizzat içerisinde olan insanların duygularının anlaşılmasını da sağlar.

Sözlü ortam kaynağı, hangi biçim içinde ifade ediliyorsa edilsin, zaman içinde geçip geldiği yüzyılların bilgisini, tarihî olgu ve eylemlerini sınırsız sayıda yeniden düzenleyerek gelen veya kayda geçiren bir sözel belge niteliği taşır. Burada tarihî olgu ve tarihî gerçeklik, iç içe geçmiş bir biçimde dokunur. Bunlar sözlü ortam anlatıcıları tarafından kuşaktan kuşağa sözlü geçiş ile anlatılır. Söz dokuması ile ortaya çıkan tarihî kaynak, sadece tarihi değil aynı zamanda toplumu veya ulusu tüm özellikleri ile geleceğe taşır. Bu yönü ile de sözlü kültür ürünleri, yazılı kaynakların atladığı tarihî gerçekleri aydınlatabilecek vazgeçilmezlik özelliğine sahiptir (Yıldırım, 2016: 136-140).

Çalışmamızda XIX ve XX. yüzyıllarda Anadolu'da belirli aralıklarla meydana gelen, ciddi bir doğal afet olan, toplumun üzerinde tahrip edici ve yıkıcı bir etkiye sahip

kuraklık ve onun doğal bir sonucu olan kıtlık afetinin yansımalarını; sözlü kültür ortamında icra edilip cönlere kaydedilerek günümüze ulaştırılan Âşık Tarzı Şiir Geleneği içinde içerik özellikleri bakımından incelemek amacındayız. Bu geleneğin temsilcisi olan âşıklar; içinde yaşadıkları toplumun bir parçası, halkın gözü, kulağı rehberi olarak sosyal, siyasal, tarihî ve ekonomik olaylarından bağımsız eserler vermemişlerdir. Ancak onların şiirinde geçen bu unsurlar salt gerçekliği ile ele alınmazlar. Yaşanan olaylar, insan, ve mekân tasviri hatta kavramlar, şiire has üslupla şiirdeki yerlerini alır. Dönemin ruhunu daha iyi anlayabilmek adına ele alınan şiirlerin olayların yaşandığı tarihî süreç ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir edebî eseri, döneminden bağımsız değerlendiremeyeceğimiz gibi tarihe not düşülmüş olayları da döneminde ortaya konulmuş, edebî olan ve bir sanat değeri taşıyan eserden bağımsız ele almak hatalı bir tutum olacaktır.

Yaşanılan dönemin bakış açısını, zihniyetini oluşturan bu olayları yansıtma bakımından Âşık Tarzı Şiir Geleneği son derecede zengin verimlere sahiptir. Başka bir ifadeyle halk şiiri geleneği içerisinde söylenmiş her bir şiirin, yaşanan hayatın bilgisi ile doğrudan veya dolayısıyla bir ilgisinin olduğu muhakkaktır. Bütün bu veriler ışığında, Âşık edebiyatı ürünleri içinde yer alan “kıtlık” konulu şiirleri inceleyerek tarihin arka planı etrafında yaşanan hayata ilişkin unsurları tespit etmek çalışmamızın genel amacını oluşturmaktadır.

Osmanlı Devleti’nde bazı coğrafi bölgeler muhtelif aralıklarla kıtlıklara maruz kalmıştır. Son iki yüzyılda meydana gelen kıtlıkların en şiddetlisi Anadolu coğrafyasında yaşanmıştır. Bu nedenle inceleme sahasını Âşık Tarzı Türk Şiiri’nin de geniş icra ortamı bulunduğu Anadolu coğrafyası olarak belirledik.

Halk şairlerinin şiirlerine konu olan kıtlık afetinin ve toplumsal yansımalarının anlaşılabilmesi amacıyla önce alanda yapılmış çalışmalardan yararlanarak kıtlık afeti ve yaşandığı dönemler ile ilgili bilgiler verdik sonrasında örnek dörtlükleri şiirlerdeki bağlamlarını da dikkate alarak açıklamaya çalıştık. Sözlü geleneğe bağlı olarak gelişen âşık şiirinde orijinal metinlere ulaşmanın zorluğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu gerekçeyle çalışmamızda çeşitli antolojilerden, biyografik ve akademik çalışmalardan ve âşık şiiri üzerine yapılmış diğer eserlerden yararlanılmıştır.

2. AFET VE TÜRLERİ

Afetler, gündelik hayatın seyrini, sosyal yaşamı ve kurumsallaşmış düzeni yıkıma uğratan, aniden meydana gelen önemli olaylardır. Hem doğa kaynaklı hem de insan kaynaklı olan bu olağan dışı hadiseler doğayı ve toplumları, bireyleri etkilemekte can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Bu bakımdan afetler insanlık tarihinin her döneminde meydana gelmiş, gelmekte ve gelecek olan, toplumların bu durumdan kaçamayacağı bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1. Afet Nedir?

İnsanlığın başlangıcından bu yana yadsınamaz bir gerçek olan afet kavramına ilişkin literatürde pek çok tanım yer almakla birlikte gerek ülkemizde gerekse dünyada standart bir afet tanımı yoktur. Afet tanımlarında görülen bu çeşitlilik, afet olgusunun algılanmasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır (Eryılmaz, 2007:9).

Afet tanımını yapmadan önce afeti daha iyi anlayabilmek adına “olay” ve “acil durum” kavramlarını açıklamak yararlı olacaktır. Olay, yerel ve çok sınırlı olan hadiselerdir. Bu tür hadiseler yerleşim birimlerinin, kurum ve kuruluşların iş yapma kapasitelerini etkilemez ve genellikle duruma ilk müdahale ile kolaylıkla kontrol altına alınabilir. Acil durum ise toplumun belli kesimlerinin normal yaşam ve faaliyetlerini kesintiye uğratan olaylarla bu olayların oluşturduğu sonuçlardır. Başka bir ifade ile acil durum, hızlı bir şekilde müdahale etmeyi ve acil yardım faaliyetlerini yürütmeyi gerektiren, yerleşim birimleri ile kurum ve kuruluşların iş yapma kapasitesini etkileme potansiyeline ve gücüne sahip olan, yerel imkânlarla baş edilebilecek durumlardır (Kadıoğlu, 2011:37).

Kökeni itibarıyla Arapça bir kelime olan afet; “büyük felaket, yıkım, bela” anlamına gelmektedir. Aynı kelime TDK Güncel Türkçe Sözlük’te “çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım, kıran” olarak da tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>).

T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının hazırladığı Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü'nde afet; toplumların tamamı veya belirli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara sebep olarak gündelik hayatı ve insanî faaliyetleri durduran ya da kesintiye uğratan, etkilenen toplumların baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, insan ve teknolojik kaynaklı olaylar şeklinde açıklanmıştır (<https://www.afad.gov.tr>). World Disaster Report’un tanımına göre ise

bir felaket, bir topluluğun veya toplumun işleyişini ciddi şekilde bozan, topluluğun veya toplumun kendi kaynaklarını kullanma becerisini aşan; insan, maddi, ekonomik veya çevresel kayıplara neden olan olaylar afet adını almaktadır (<https://media.ifrc.org/ifrc/>). Bir olayın afet olarak nitelendirilebilmesi için insanlar ve yerleşim yerleri üzerinde maddi ve manevi kayıplar meydana getirmesi, insan faaliyetlerini durdurarak ya da kesintiye uğratarak bir ya da daha fazla yerleşim birimini etkilemesi gerekmektedir. Dolayısıyla afet, olayın kendisinden çok doğurduğu sonuçlar olarak görülür. Bu bağlamda afetten etkilenen toplumların kendi imkân ve kaynaklarıyla bu afetin üstesinden gelip gelememe durumu, afet kavramının açıklanmasındaki önemli bir noktadır, denebilir. Ayrıca olayın meydana geldiği yerin dışarıdan yardıma ihtiyaç duyması yaşanan olayın büyük zarara ve kayıplara sebep olması afet tanımlanması açısından önemli bir ölçüttür. Bir afetin büyüklüğü ise neden olduğu yaralanmalar, ölümler, yapısal hasarlar ile yol açtığı sosyal, ekonomik ve çevresel kayıplarla ölçülmektedir (Ergünay, 2009:3). Bununla beraber her doğa olayını afet olarak nitelendirmek doğru değildir. Doğa olaylarının yol açtığı yıkıcı ve bozucu etkiler bu olayları afete yönelten öğelerdir. Dolayısıyla sadece doğa olayı neticesi ile değil insan odaklı nedenlerle gerçekleşen olaylar, afet boyutunu kazanmaktadır. Örneğin, mimarî yapılar depreme dayanıklı yapılsalardı yaşanan orta şiddetli bir deprem sonucu bina yıkımı olmayacak ve afetten söz edilmeyecekti. Burada asıl önemli olan afetlerin doğa olayları ile değil, insan faktörünün etkisi ile boyut kazanmasıdır (Dombrowsky, 1998: 24-25).

Afet tanımlarında üzerinde durulan hususlar şu şekilde sıralanabilir (Hançer, 2009: 3-4):

- Meydana geldikleri toplumda ya da onun alt kesimlerinde kısa veya uzun vadede günlük işleyişi bozmaktadır.
- Afetler, meydana geldikleri toplumlarda bireylerin psikolojik, sosyal, fiziksel sorunlar yaşamasına ve ekonomik bozulmalara sebep olmaktadır.
- Afetler, ekonomik alanda meydana gelen bozulmalar sebebiyle etkilenen toplumun tek başına mücadele edememesine neden olmaktadır. Böylece insanlar, belirli bir süre dışarıdan yapılacak yardımlara bağımlı hâle gelmiştir.

Netice olarak insan toplumlarıyla doğa olaylarının karşılıklı etkileşimi olan afetlerin nüfus yönelimli olduğu yani insansız afetin olamayacağı söylenebilir.(Balta ve Parker, 1999: 39-40). Doğrudan ya da dolaylı olarak insan ve toplumlara etkileyen, genel olarak gerçekleşme zamanı, süresi, şiddeti ve büyüklüğü kesin olarak bilinmeyen bu doğa olaylarının insana ve insanlığa çok büyük zarar verdiği aşikârdır (Özgen, 2007: 376).

2.2. Afet Türleri

Toplumların gelişmişlik düzeyleri afet türlerinin algılanmasında farklılıklara sebep olmuştur. Gelişmiş toplumlarda afet olarak kabul edilmeyen bazı olaylar daha az gelişmiş toplumlarda afet olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber önceleri afet olarak nitelendirilmeyen bir olayın sonrasında afet olarak değerlendirildiği de görülmektedir. Bu durum afet türlerinin açıklanmasında farklı yaklaşımları meydana getirmiştir. Afetler bazen ikili bazen üçlü sınıflandırmalara tabi tutulmuştur (Yıldırım, 2004: 4).

Afetler meydana gelme süratleri dikkate alınarak “hızlı (ani) gelişen ve yavaş gelişen” afetler olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Burada afetin hızlı ya da yavaş olarak nitelendirilmesindeki ana etken ortaya çıkma süratidir (Ergünay, 2009: 3-4). Afetler oluşum nedenlerine yani kaynaklarına göre ele alındığında ise “doğal afetler ve insan kaynaklı afetler” olarak bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Literatürde kaynaklarına göre afet türleri “doğal, insan kaynaklı ve teknolojik kaynaklı” olmak üzere üç kısımda da incelenebilmektedir. Savaş gibi hem insan hem de teknolojik kaynaklı olan kimi afetler ise “ karmaşık afetler” olarak adlandırılmaktadır. Afetleri “doğal” ve “insan kaynaklı” olarak iki grupta inceleme eğilimi son dönemlerde öne çıkmaktadır (Kadıoğlu, 2017, s. 40).

Afetlerin Sınıflandırılması		Afetler (yaygın olarak yaşananlar)
Doğal Afetler	Jeoloji Kökenli	Deprem, yanardağ patlaması, tsunami, toprak kayması (heyelan) vb.
	Meteoroloji Kökenli	Yıldırım, sel, taşkın, fırtına, hortum, dolu, don, kuraklık, çığ, erozyon, hava kirliliği vb.
İnsan Kaynaklı Afetler		Baraj yıkılmaları, yangınlar, biyolojik saldırı, siberetik saldırılar, iş kazaları, endüstriyel kazalar, nükleer kazalar, terör olayları, tehlikeli madde taşıyan araç kazaları vb.

Tablo 2.1. Afet Türleri (Memiş ve Babaoğlu, 2020: 165)

2.2.1. Doğal Afetler

Sözlük anlamı “*insan eliyle önlenemeyen sel, fırtına, deprem, dolu vb. felaketlerin her biri*” olan doğal afet; toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel etkinliklerini olumsuz yönde etkileyen, önemli ölçüde can ve mal kaybına neden olan, çoğunlukla doğal faktörlerin etkili olduğu doğal tehlikelerle ortaya çıkan olaylar olarak tanımlanmaktadır (Şahin ve Sipahioğlu 2009:6; <https://sozluk.gov.tr>). Doğa olayları ile ilgili olan bu afetler, dünya üzerinde insanın var olduğundan beri hep yaşanmıştır. Doğal afetler; jeolojik, jeofiziksel, meteorolojik, hidrolojik, klimatolojik, biyolojik, oşinografik vb. şekilde karakter özelliklerine göre gruplanabilir ve bu kapsamda yaygın olarak görülenler şunlardır: Deprem, sel, çamur akıntısı, tsunami, deniz yükselmesi, toz, kum, yağmur, rüzgâr, kar ve kış fırtınaları, sıcak ve soğuk hava dalgaları, volkanik patlama, dolu, don, sis, buzlanma, yıldırım, kasırga, tayfun, hortum, kütle hareketleri heyelan, kaya düşmesi, çığ, orman ve çalı yangınları, kuraklık, çekirge istilası, salgın ve bulaşıcı hastalıklar; ve göktaşı düşmesi gibi kaynağı dünya dışında olan tehlikeler (Kadioğlu, 2017: 45-46; <https://www.afad.gov.tr/>). Doğal afetler geçmişten günümüze kadar insanların yaşamlarında ekonomik kayıplar, psikolojik ve sosyal sorunlar, hastalıklar, yaralanmalar, ölümler vb. pek çok olumsuz duruma yol açmıştır. Ayrıca tarihî ve kültürel mirasın kaybı gibi toplumun bütününe ilgilendiren durumlara da sebep olmuştur (Yavaş, 2004: 22-23). Doğal afetlerin büyük çoğunluğu aniden meydana gelir. Ani gelişen afetler, yeri ve zamanı tahmin edilemeyen ve etkisi bir anda oluşan afetlerdir. Bu tür afetlerde genellikle önceden tahmin, erken uyarı, tahliye imkânı olmadığı veya çok sınırlı olduğu için yeterli koruyucu ve önleyici etkiler söz konusu olmadığında büyük can ve mal kayıplarının yanında sosyal, ekonomik, çevresel ve psikolojik boyutlu büyük kayıplar da meydana gelmektedir. Yavaş gelişen afetler ise zaman içerisinde meydana geldikleri için sonuçları birden ortaya çıkmamakta bozucu, yıkıcı etkileri hemen görülmemektedir. Bu tür afetlerde koruyucu, önleyici ve risk azaltıcı önlemler almak daha kolay olmaktadır. (<https://www.afad.gov.tr> ; Yavaş, 2004: 14-15; Ergünay, 2009: 4).

2.2.2. İnsan Kaynaklı (doğal olmayan) Afetler

İnsan kaynaklı afetler, literatürde doğal olmayan afetler ya da insan yapısı afetler şeklinde adlandırılmaktadır. İnsan kaynaklı afetler, doğanın doğrudan kaynağını oluşturmadığı insan faaliyetlerinin sebep olduğu afetlerdir. Bu afetler, sosyal ve doğal

yapıyı tahrip ederek toplumda büyük çapta yaralanmalara ve ölümlere neden olur. Kimyasal kazalar, yangınlar, savaşlar, terörizm, büyük göçler, uçak kazaları, sabotajlar doğal olmayan afetlerden bazılarıdır (Yılmaz, 2003: 29).

Oluşumu tamamen doğa gücüne bağlı olmayan doğayla olan etkileşimin aşırılışması sonucunda meydana insan kaynaklı afetler; eğitimsizlik, bilgisizlik, dikkatsizlik, yeterli önlemlerin alınmaması gibi sebeplerden ötürü ortaya çıkar ve gerekli tedbirler alındığında bu afetlerin önlenmesi mümkün olabilmektedir. Buna ek olarak meydana gelmesinde yine dikkatsizlik ve tedbirsizliğin rol oynadığı afet boyutu kazanan teknolojik olaylar, teknolojik afet olarak nitelendirilir ve insan kaynaklı afetler içerisinde yer almaktadır. Teknolojik afetler; insan faaliyetleri veya doğa kaynaklı afetlerin etkin duruma getirmesi sonucu ortaya çıkan; endüstriyel, nükleer, maden, ulaşım ve taşımacılık, deniz kirliliğine neden olan kazalar, biyolojik olaylar ve siber tehditler gibi can kaybına, hastalıklara, sosyal, ekonomik ve çevresel bozulmaların yaşanmasına neden olan afet ya da acil durumlar olarak tanımlanmaktadır. (Kadıoğlu, 2017: 48-49; <https://www.afad.gov.tr/>).

İnsan kaynaklı afetlerin önlenmesi, geciktirilmesi söz konusu iken doğal afetlerin hangi zaman diliminde olacağı konusunda kesinlik bulunmamaktadır. Afetlerden korunma ve zararlarını en aza indirebilmek için bilimsel yaklaşımla afetlere önceden hazırlanmak, hazırlıklı olmak gerekmektedir. Modern afet yönetimi modellerine baktığımızda afet öncesi yapılacak olan “*risk azaltma*” ve “*hazırlıklı olma*” çalışmalarının afet yönetiminin önemli aşamaları olarak görülmesi önemli bir durumdur (Akdağ, 2002: 5).

3. ÂŞIK ŞİİRİNDE KİTLİK VE NEDENLERİ

3.1. Kıtlık

İnsanların temel gereksinimlerini karşılamaları konusunda yaşadıkları sıkıntılar, yüzyıllar boyunca onları en çok uğraştıran meselelerden biri olmuştur. İnsanların hayatta kalabilmek adına temel gıda maddelerini elde edebilme gayesi; ilkel toplumlardan Yeni Çağ'a, Sanayi Devrimi'nden günümüze kadar önemini korumuştur. Tarihî süreç içerisinde besin, toplumların şekillenip yapılanmasında bir aracı olarak rol oynamıştır. Dolayısıyla tüm zamanlarda gıda temini, hem bireyin hem de toplumun temel amaçları arasında yer almıştır (Karademir, 2014: 11). Toplumlar, yaşamlarının devamı için gerekli olan gıda malzemelerine erişebilmek ya da bu malzemenin devamlılığını sağlamak adına pek çok tedbir almasına rağmen bazı sebeplerle ihtiyaç duyulan mamullerin azaldığı ya da ortadan kalktığı görülmüştür. Krize sebep olan bu durumun nedenlerinden biri de kıtlık hadiseleridir.

Kıtlık, en kapsamlı tanımı ile ihtiyaç hissedilen bir şeyin daha azına sahip olmak anlamına gelmektedir. Bu sebeptendir ki ihtiyaç duyulanlar doğrultusunda kıtlıklar değişebilir. Örneğin günümüzde insanların gün geçtikçe artan sosyal izolasyonu, sosyal kıtlık; farklı coğrafyalarda yaşayan insanların az para ile geçinmek zorunda olmaları ise mali kıtlık olarak tanımlanabilir (Mullainathan ve Sahafir, 2019: 5). Kıtlık kavramı birbirinden farklı alanlarda azlık ya da yokluk durumunu ifade etmekle birlikte konumuz açısından ele alındığında ise insanların gıdaya erişimi noktasındaki güçlük anlamını taşımaktadır.

Kelime manası olarak ise ihtiyaca yetmeyecek kadar az, zor bulunma; yiyecek maddelerinde görülen darlık anlamlarına gelen kıtlık, herhangi bir ihtiyaç maddesinin temininde yaşanan güçlük anlamlarını taşımakta ve arşiv belgelerinde “kaht”, “kaht ü galâ”, “illet-i galâ” ve “fıkdân” şeklinde geçmektedir (Gül, 2009:145). Arapça “kesilmek, yağmamak” manasındaki “kahata” (قحط) kökünden türeyen kaht (قحط) sözcüğü ise “yağmur yağmama; kuraklık; kıtlık, açlık; yokluk, muhtaç olma” gibi anlamlara gelmektedir (Mutçalı, 2012: 726). Başka bir söyleyişle kıtlık, insanların hayatlarını idame ettirecek kadar ihtiyaçları olan gıda maddelerine ulaşamaması durumundan kaynaklanan şiddetli açlık hâlidir (Öğün-Bezer, 2001: s.67). Ayrıca yapılan tanımlamalara, besin maddelerine erişimde çekilen zorluk sonucu meydana

gelen ve yeterli beslenememekten kaynaklanan salgın hastalıkların sebep olduğu ölümleri de eklemek yerinde olacaktır (Ó Gráda, 2009: 5).

Tabiat ve iklim şartlarının özellikle kuraklığın sebep olduğu besin yetersizliği ya da arz talep dengesizliği olarak da nitelendirebileceğimiz kıtlık, Anadolu'da yüzyıllar boyunca toplumsal ve ekonomik bir sorun olmuştur. Anadolu coğrafyasında değişik zamanlarda etkisini hissettiren kıtlık olaylarının incelendiği çalışmalara bakıldığında kıtlık nedenlerinin doğal ve beşerî olmak üzere iki ana başlık altında ele alındığı görülmektedir. Kıtlık olaylarının bir doğal afetle bağlantılı olarak ortaya çıkması durumunda, bu durum insanların iradesi dışında olduğu için yaşanan kıtlık hadisesi doğal afet olarak kabul edilir ancak siyasî ve sosyal olayların sonucunda ortaya çıkması durumunda ise insanların iradesi dâhilinde olduğu için bir afet olarak kabul edilirken doğal afet olarak nitelendirilmez (Kılıç, 2002: 718). Kıtlığın doğal bir afet kabul edilip edilemeyeceği, nedeni ve şiddetiyle doğru orantılıdır. Örneğin yapılan tasniflerde kıtlık, sadece pahalılık boyutunda ise bir doğal afet olarak kabul edilmezken bir noktadan sonra insanların can ve mal güvenliğini tehlikeye sokması durumunda doğal afet içerisine dâhil edilmiştir (Mengirkaon, 2021: 3).

3.1.1. Doğal Nedenler

Kıtlık afetinin ortaya çıkmasında etkili olan doğal nedenlerin başında coğrafi şartlar ve iklim özellikleri gelmektedir. Uzun süreli iklim değişiklikleri ve coğrafi yapı kıtlık olaylarını meydana getiren doğal nedenler içinde öne çıkan unsurlardır.

3.1.1.1. Kuraklık ve kıtlık

Su, yeryüzündeki bütün canlılar için hayati öneme sahiptir. Yaşamın devam edebilmesi için gerekli olan ilk şey sudur. Tarihin akışı içerisinde medeniyetlerin su kenarında kurulmuş oldukları ve birçok savaşın su kenarındaki şehirleri ele geçirmek için yapıldığı bilinmektedir.

Yağışların normal seviyelerinin önemli ölçüde altına düşmesi sonucu, arazi ve su kaynaklarının olumsuz etkilenmesine ve hidrolojik dengenin bozulmasına sebep olan doğal olay olarak tanımlanan kuraklık (<https://www.mgm.gov.tr/>); bir veya birden çok mevsime yayılan, azalan yağışlar ve artan sıcaklıklar sebebiyle oluşan bir iklim olayıdır. Bir iklim özelliği olan kuraklık, yağış miktarındaki azalmanın doğal bir sonucudur. Diğer iklim faktörlerinin etkisiyle uzun bir süre devam edebilir; yüksek

sıcaklıklar, şiddetli rüzgârlar ve düşük bağıl nem gibi kuraklığı etkileyen diğer faktörler durumu daha da kötü hâle getirebilir (Akbaş, 2014: 102).

Geçmişten günümüze insan ve diğer canlıların su kaynaklarına olan bağımlılığı nedeniyle kuraklığın toplumlar üzerinde olumsuz birçok etkisi olmuştur. Dünyanın farklı bölgelerinde aynı ya da farklı zaman diliminde görülen kuraklık, çeşitli özellikleri sebebiyle doğal afetlerden ayrılır. Çok kısa sürede gelişen ve ciddi tahribatlara yol açan afetlere nazaran kuraklığın gerçekleşmesi uzun bir zaman dilimine yayılmaktadır. Ani olarak meydana gelmeyen kuraklık afeti diğer doğal afetlere göre daha fazla insana zarar verebilen yüksek maliyetli afetlerdendir (Wilhite, 2000: 3-4). Başlangıç ve bitiş zamanı ile şiddeti belirsiz, nadiren yapısal hasara sebep olan ve kümülatif biçimde artan kuraklık, aynı anda birden çok doğal ve beşerî süreci etkilemektedir (Kömüşçü vd., 2003: 269).

Kuraklığı ölçebilmek için dört ana yaklaşım kullanılabilir: Meteorolojik, tarımsal, hidrolojik ve sosyoekonomik kuraklık. Kuraklık, meteorolojik kuraklık olarak başlar, tarımsal, hidrolojik kuraklık olarak gelişir ve sosyo-ekonomik kuraklık olarak devam eder (Mishra ve Singh, 2010: 206).

3.1.1.1.1. Meteorolojik kuraklık

Bir bölgenin normalden uzun bir süre ortalamanın altında yağış almasıdır. Yağış miktarının ortalamanın altında seyretmesi, akarsu akışı ve yer altı sularının seviyesinin azalmasına yol açtığı gibi toprağın nem oranında da düşüğe sebep olur. Yağış miktarındaki düşüşle azalan suyun artan sıcaklık ve azalan nemden kaybedilmesi, meteorolojik kuraklığın ana sebeplerindendir (Şahin ve Kurnaz, 2014: 13). Meteorolojik kuraklık tanımları genellikle bölgeseldir ve bölgenin iklim bilgisinin tam olarak anlaşılması temeline dayanır. Devam eden bir meteorolojik kuraklık hızlı bir şekilde kuvvetlenebilir veya aniden sona erebilir.

3.1.1.1.2. Tarımsal kuraklık

Toprakta bitkinin ihtiyacını karşılayacak miktarda suyun bulunmaması olarak tanımlanabilir. Bitkiler gelişme dönemlerinde farklı miktarda suya ihtiyaç duyar. Yetiştirilen bitki için toprakta bulunan elverişli su miktarına toprak nemi denir. Tarımsal kuraklık, bitkinin büyüme esnasında yani suya ihtiyaç duyduğu kritik dönemde toprağın yeteri kadar nemli olmaması durumunda meydana gelir. Bu

kuraklık türü, meteorolojik kuraklıktan sonra ve hidrolojik kuraklıktan önce ortaya çıkan tipik bir durumdur. Toprağın aldığı yağış azalsa bile toprağın içindeki su miktarı hemen azalmaz. Ancak toprağın derinlikleri suya doymuş hâlde olsa da ürün verimlerini ciddi oranda düşürebilir. Bu sebepten dolayı tarımsal kuraklık, genelde uzun süren meteorolojik kuraklığın ardından ortaya çıkar. Tarım genellikle kuraklıktan etkilenen ilk ekonomik sektördür (Kapluhan, 2013: 491).

3.1.1.1.3. Hidrolojik kuraklık

Nehir, göl ve yer altı su kaynaklarında azalan su miktarı olarak tanımlanabilir. Hidrolojik kuraklık, uzun süre devam eden yağış azlığı sonunda ortaya çıkan yeryüzü ve yer altı sularındaki azalma ve eksiklikleri ifade eder. Yani barajların, göllerin ve yeraltı sularının seviyelerindeki düşüşle ortaya çıkar. İnsanların, tarım ve enerji üretimi gibi faaliyetleri nedeniyle suya olan ihtiyaçları dönemsel farklılıklar gösterdiğinden meteorolojik kuraklık ile hidrolojik kuraklık eş zamanlı olmayabilir. Yani suyu ne zaman kullandığımızı biz belirlediğimiz için su girdisinin azaldığı zamanla bizim suya ihtiyacımız olup da eksikliğini fark ettiğimiz zaman değişik olabilir.

3.1.1.1.4. Sosyo-ekonomik kuraklık

Toplumun üretim ve tüketim faaliyetlerini etkileyen su eksikliğidir. Kuraklığın sosyo-ekonomik tanımı meteorolojik, hidrolojik ve tarımsal kuraklıkla bağlantılı bazı ekonomik ürünlerin arz ve talepleriyle ilgilidir. Sosyo-ekonomik kuraklık, yukarıda bahsedilen kuraklık tiplerinden farklı bir durum arz eder. Çünkü bu kuraklık yer ve zamana bağlı olarak ortaya çıkar. Yani suyun bir ekonomik girdi olarak talep edildiği ölçüde temin edilememesi de sosyo -ekonomik kuraklığı oluşturur. Sosyo- ekonomik kuraklık için kıtlık kuraklığı da denilebilir. Bu bağlamda kuraklığın ekonomik, sosyal ve çevresel etkilerini bir bütünlük içerisinde ele alarak incelemek gerekir (Kadıoğlu, 2008: 8-15)

Günümüzde dünyanın büyük çoğunluğu için kıtlık bir tehlike veya gerçekleşmesi muhtemel bir durum olarak değerlendirilmezken geçmişte herkes için gerçekleşmesi olası bir afettir. Ülke ekonomilerinin tarıma dayalı olduğu ve insanların büyük çoğunluğunun topraktan geçimini sağladığı coğrafyalarda yaşanan kuraklık hadiseleri her dönemde kötü sonuçlar doğurmuştur. Tarımsal üretim büyük ölçüde iklim

koşularından etkilenmektedir. İklim değişikliği sonucu meydana gelen kuraklık ve sel gibi sıra dışı hava olaylarının sık ve şiddetli şekilde yaşanmaya başlaması tarımsal üretimi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu da tarım ürünlerindeki verimliliği düşürerek gıda arz miktarı üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır (Akalın, 2014:358). Ayrıca kıtlığın nedeni olarak yakın zamana kadar yalnızca kuraklığa işaret edilerek kıtlık; beşerî afetlerden ziyade kasırgalar, depremler gibi doğal afetler kategorisinde değerlendirilmiştir. Ancak günümüzde kıtlık afetinin insan müdahalesiyle yakından ilişkili olduğu anlaşılmış; savaşlar ve toplumsal olaylar sırasında belirli bir kesimin kasıtlı bir şekilde ya da gıda üretimindeki teknolojik hataların sonucunda besin ulaşımından mahrum bırakılmasıyla oluşabildiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte kuraklığı ortaya çıkaran iklim değişikliğinde, insan müdahalesinin rolü artık tartışmasız olarak kabul görmektedir. Bu yüzden doğal afetler “basit acil durumlar” kategorisinde yer alırken kıtlık gibi beşerî etkenlerin de rol oynadığı afetler “karmaşık acil durumlar” olarak sınıflandırılır. “Basit acil durumlar”; genellikle yiyecek, barınak ve tıbbi malzeme gibi ihtiyaçların teminini gerektirir. Kıtlık gibi “karmaşık acil durumlar” ise ölümleri azaltmak için yeterli yiyecek ve suyun sağlanmasına ek olarak kapsamlı tıbbi bakımı ve sorunla sosyal, politik ve hatta askeri düzeyde ilgilenilmesini gerekli kılar (Taş, Sümer ve Taş, 2022: 146).

19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nde tarımın yapıldığı ve önemli bir geçim kaynağı olduğu yerlerden biri de Anadolu’dur. Akdeniz ve karasal iklimin hüküm sürdüğü bu kadim coğrafya, yağış rejimindeki değişiklik ve sıcaklık artışı sebebiyle çalışmamıza konu olan dönemde de kuraklık vakaları ile karşı karşıya kalmıştır. Uzun süren yağışsız dönemler, suyun belirli bir zamanda ihtiyaçtan daha az bulunması durumu sulama için kullanılan su kaynaklarını kurutmuş, tarımsal aktiviteler zarar görmüş hatta durmuştur. Ekonomilerin tarıma dayalı olduğu yerlerde belirli periyotlar hâlinde beliren kuraklık; mahsulün kalitesinin düşmesine, rekoltenin azalmasına ayrıca suların azalması ile bitkilerin kurumasına ve hayvanların telef olmasına neden olmuştur. Bütün bunlar, kuraklığı yaşayan bölgelerin ekonomik yapısını bozmuş, zahire sıkıntısı yaşanarak halk; kıtlıkla, açlıkla karşı karşıya kalmıştır (Tümertekin, 2014: 127; Akkemik ve Köse, 2005: 129).

Anadolu’da 1845, 1873-75, 1887, 1928, 1935, 1939, 1945 yıllarında şiddetli soğuk ya da kuraklığın sebep olduğu kıtlıkların yaşandığına dair bilgiler; yazılı kaynaklarda yer

almaktadır (Uyanık ve Sarı 2011: 142). Kitabeler, şecereler, vakayinameler, hâl tercümelere, hatıralar, seyahatnameler ve günümüz tarihçilerinin eserlerine kadar uzanan tüm kaynaklar tarihin yazılı yönünü oluşturmaktadır. Tarihin sözlü yönü ise yaşanan olayların bilinmeyen taraflarını ve görünmeyen sebeplerini, tarihin ihtiyaç duyduğu bazı verileri bünyesinde barındırmaktadır (Çelik, 2001: 79). Tarihî olayların insan zihninde gerçeğine yakın bir şekilde canlandırılması, olayların meydana geldiği zaman dilimindeki sosyal yapının mükemmel bir şekilde tasviri ile mümkün olabilmekte; sosyal yapının tasviri için gerekli bilgi ise edebî nitelikli metinler vasıtasıyla elde edilebilmektedir (Erler, 2007: 103).

Halka ait kültürel değerlerin yine halkın diliyle anlatıldığı, köklü bir geçmişe sahip olan âşık edebiyatının, muhtevası ve işlevselliği dikkate alındığında Türk milletine has bir iletişim yolu bununla beraber kültür ve bilgi taşıyıcılığı özelliklerine sahip olduğu görülmektedir. Zira destanlarla başlayan halk edebiyatı verimleri tarihî ve toplumsal olayların, değerlerin, deneyimlerin, kurallar bütünü kodlarını saklayan hafıza niteliğindedir (Günay, 2009: 142-147). Dolayısıyla âşıkların şiirlerinde tarihçilerin yazmadıkları ayrıntıları; kendi dönemleri ve önceki dönemlere ait tarihî, sosyal ve siyasi olayların yansımalarını görmek mümkündür. Âşık, halkın maruz kaldığı her türlü haksızlığı, zulmü, yoksulluk, kıtlık ve hastalıktan duyduğu acıları ve şikâyetlerini şiirlerinde yansıtır. Bunlar bir bakıma kamuoyunun görüşlerinin yansıtılmasıdır (Artun, 2009: 109).

Âşıklar, toplumu ilgilendiren konuları anlatmak için genellikle uzun soluklu şiirler olan destanları seçmişlerdir. Destan türünün âşıklar tarafından seçiminde etkili olan husus, destanın geçmişten günümüze kadar gelen, önemli bir yapı olarak içinde tarihî vesikalar barındırmasıdır. Bu yönüyle destanlar, toplumsal yapıyı okuma işlevinin yanında günümüz haberciliğinin ya da gazeteciliğinin yaptığı yapıya yani olanlardan halkı haberdar etme gibi bir görevi de üstlenmiştir. Âşık tarzı destanların gerek sözlü kültür ortamında gerekse yazılı kültür ortamında haber vermeye yönelik işlevlere sahip olmasının yanında konusunu oluşturan olay hakkında olabildiğince bilgi vermeye yönelik şekil özelliklerini de taşıdığı görülmektedir (Çobanoğlu, 2000: 121).

Çeşitli dönemlerde meydana gelen, siyasi olayların konu edildiği halk edebiyatı ürünlerinden ya da yaşadıkları çağın olaylarına tanıklık eden, halk şairlerinin şiirlerinden elde edilen bilgilerin çözümlenip değerlendirilmesi ve yorumlanması;

tarihte karanlıkta kalmış birçok noktanın aydınlatılmasında ve bunlardan elde edilebilecek bilgiler geleceğin inşasında önemli rol oynamaktadır. Halkın olduğu her yerde olan, toplumsal yaşamın merkezinde yer alan âşıkların şiirlerinin; döneme ait bilgilerin elde edilebileceği kaynaklardan biri olduğu gerçeğinden hareketle çalışmamızın bu bölümünde kıtlık afetinin en önemli nedeni olan kuraklık âşıklar tarafından söylenen destan ve diğer türler üzerinden incelenmiştir:

Bize ibret oldu bu bir alamet
Kışın kar yağmadı yaz günü rahmet
Ne yerde bereket ne gökte hürmet
Sarardı bahçeler bağlar yareden (8/3)

Said der ki fani dünya çürüdü
Gözümüze bir görünür var idi
Ekinler gevredi otlar kurudu
Yine dağlar bir hoş oldu yareden (8/6)

Anadolu coğrafyasında insanlar, genel olarak toprağa bağlı olan belli ürünler etrafında tüketim maddelerini şekillendirmişlerdir. Dolayısıyla yaşamını topraktan elde edilen ürünlere bağlı olarak sürdüren her canlı için yağmurun yağmaması kuraklık aynı zamanda kıtlık anlamını taşımaktadır. Ayrıca kuraklık hayvanlar için yeterli otun yetişmemesi anlamına da gelmektedir. Zira “Bize ibret oldu bir alamet” diyen Âşık Said yağmurun yağmaması, ekinlerin otların kurumasını fani dünyanın çürümesi olarak nitelendirmiştir.

Yaz geldi de inzal olmadı rahmet
Yeryüzünde bitmedi türlü ni’met
Günahkâr kulları çok çeker zahmet
Saçılan tohumlar kaldı bu sene (14/2)

Bakarsın havaya bir bulut ağar
Bir yandan kum yağar, bir yandan tağar
Kudretüllahdan geldi bu zeval
İnşaallah kemâle geldi bu sene (14/4)

Musallaya çıktık kıldık münâcat
İndinde makbul olmadı hâcât

Senden biter yâ Rab cümle mürâcât

Her nebatat kesâd oldu bu sene (14/5)

Toprağa saçılan tohumların ziyan olduğunu söyleyen Âşık Ömer, bunun en önemli sebebini yağmurun yağmaması başka bir ifadeyle rahmetin kesilmesi olarak görmüştür. Allah'tan geldiğine inanılan bu kuraklık için her türlü kötü davranış ve günahların bağışlanması pişmanlık tövbe yakarışın ifadesi olan yağmur duası için musallaya çıkıldığını anlatan şair, beklenen yağmurun bir türlü yağmadığı ifade etmiştir.

Tarımsal faaliyetler, dünyanın her yerinde aynı anda başlamamıştır. Bu başlangıcı insanın yeryüzüne inmesine kadar geriye götürülenler vardır. Çiftçilik, basit ve tabiata en uygun geçinme yolu olarak görülmüş ve ilk çiftçinin de Hz. Adem olduğu söylenmiştir (İbn Haldun Mukaddime, 2016: 699). Tarım, her ne zaman başlamış olursa olsun toplumların hayatını pek çok açıdan değiştirmiştir (Scott, 2020:111).

Tarımsal üretimin onu etkileyen bütün faktörlerden sıyrılarak tam bir verimlilikle yapılabilmesi çok da olası bir durum değildir. Tarlaya tohum serpererek gıda teminini garanti altına aldığını düşünen insana toprak, ekonomik bir güvence sağlamamıştır. Çünkü yağmurların yetersiz kalması ya da çekirge sürüleri ve mantarlar, topraktaki ürüne zarar vererek insanı kıtlık girdabına sürüklemiştir (Harari, 2019:89).

Mevlâdan gelene kılmalı sabır

Nice âlimler hep dualar okur

Tamam üç mah kadar yağmadı yağmur

Esti yel kuruttu bağ ile bostanı (15/ 2)

İnsan ile hayvan belâsın buldu

Eşcar ve hububat cümle kurudu

Nice kurrular hep biçare kaldı

Kesildi kalmadı âb-u revanı (15/3)

Konya şehir yolu cümle kapandı

Fukaralar candan bezdi usandı

Âsiyaplar dönmez sular tükendi

Çocuklar nan deyüp kılur figanı (15/6)

Razi Mehmet Efendi, hicri 1874 yılında yaşanan Konya kıtlığını anlattığı destanda “Eşcar ve hububat cümle kurudu” diyerek bu afetin temel sebebini kuraklık olarak

görmüştür. Zira Anadolu sahasında birkaç seneden beri varlığını hissettiren kurak iklim şartlarını yetmiş yıldan beri bir benzeri görülmemiş kış mevsimi izlemiştir. Yaşanan bu afetlerin şiddetli bir kıtlığa yol açtığı ve nüfusun bundan etkilendiği belgelerle de tespit edilmiştir. Bu dönemde kıtlıktan en çok etkilenen, kuraklığın can ve mal kaybına sebep olduğu yerlerden biri de Konya'dır (Erler, 2012: 146-151).

Doksanda kurudu yağmadı yağmur
Kül katıp ekmekçi sattılar hamur
Kör oldu gözleri şimdi dilenir
Baş çıkmadı memur gösterdi sübhan (23/3)

Habibin aşkına yâ Rabbi senden
Rahmet taleb eyler filcümle canı
Çoğunun canını ayırdı tenden
Bin iki yüz yazdım sene doksanı (26/1)

Zileli Sezai ve Silleli Âşık Merdânî'den alınan dörtlükler, Konya'daki kıtlığın sebebinin kuraklık olduğuna işaret etmektedir. Toprağa, insana rahmet olan yağmurun yokluğu “Çoğunun canını ayırdı tenden” dizelerinde ifade edildiği gibi ölümlere yol açmıştır.

Mevlâdan gelene kılmalı sabır
Nice âlimler hep duâlar okur
Tamam üç mâh kadar yağmadı yağmur
Esti yel kuruttu bâg u bustanı (28/2)

İnsanla hayvan belâsını buldu
Eşcâr u hububat cümle kurudu
Nice kurâlar hep biçâre kaldı
Kesildi kalmadı âb-ı revanı (28/3)

Konyalı Âşık Zarî, yağmurun yağmaması ile bütün bağ ve bahçenin kurduğunu ve bu belanın tam üç ay devam ettiğini anlattığı dizelerinde “Kesildi kalmadı âb-ı revanı” diyerek insanların hayatının devamı için gerekli olan suyun yokluğunda insanların çaresiz kaldığını ifade etmiştir.

Ayağımızda eskidi kundura
Bu kurağı işitti mi Londıra

Aslım¹'dan biçildi bu sene kındıra²

O da saman mı olacak be ya hu (36 /2)

Âşık Mehmet Yakıcı, Konya'da yaşanan kuraklığın insanları her açıdan sıkıntıya düşürdüğüne, insanların gıdaya erişmedeki zorluğun yanında başka sıkıntılar da çektiğine dizeleriyle şahitlik etmiştir. Ayaklarına giyecek ayakkabı bulamadıklarını anlatan şair, “Bu kurağı işitti mi Londıra” serzenişiyle bütün dünyayı etkisi altına alan 1929 ekonomik krizine işaret ederek büyük ölçüde ekonomisi tarıma dayalı olan Türkiye'nin kuraklığın da etkisi ile bu krizden daha fazla etkilendiğini dile getirmiştir.

Kuraklık yüzünden çektiğim zahmet

Bundan da var mıdır gayrı bir hikmet

İsterim Mevlâ'dan vermedi rahmet

Nedir bu çektiğim bilmem azizim(37/1)

Bu sene gidiyor ortalık kurak

Bu yokluk yüzünden kalmadı durak

Beklerim harmanı ıraktır irak

Yeni sene bitmezse gülmem azizim (37 /2)

Koyunlar bu sene üç ay sağıldı

Kuraklık köyleri bütün dağıldı

Millet de açlıktan yola yığıldı

Ben de bu yola çalışmam azizim (37/5)

Âşık Mehmet, “İsterim Mevlâ'dan vermedi rahmet” diyerek 1928 yılındaki kuraklık hâlinin devam ettiğini ve insanların bu sebeple köylerinden göç ettiğini ifade etmiştir. Hükûmet, kuraklığın sebep olduğu açlık ve kıtlık hâlinde büyük çoğunluğu çiftçi olan halkı korumak için yapabilecekleri başka uğraşlar aramıştır. Dönemin İç İşleri Bakanlığı, Konya vilayetindeki 340 bin liralık yol yapımında kıtlık bölgesindeki muhtaç halkın çalıştırılmasını uygun görmüştür (Uyanık ve Sarı, 2011: 158). “Millet de açlıktan yola yığıldı.” dizeleriyle bu iş sahasının varlığını haber veren şair, “Ben de bu yola çalışmam azizim” diyerek kendisinin yol yapımında çalışmadığını söylemiştir.

¹ Konya'nın doğusunda bulunan bataklık ve çorak olan düz, geniş arazinin adıdır. Arazi bu özelliğinden dolayı sanayi için ayrılmıştır.

² Sulu yerde biten ince uzun yapraklarının kenarları keskin, ucu diken gibi koyu renkli bir çeşit çayır otu TDK, 1975 C.8

Dinlen bu esrarı hep kurak köyler,
Her biri bir yerde hem ırak köyler.(39/1)

Her yerlere yağdı Konya'da kurak
Kalmadı millete asla hiç durak
Düşünürken gelir bana bir merak
Aklım da başımdan çıktı be ya hu (41/3)

Esti sam yelleri çıkardı duman
Ne buğday kaldı ovada ne saman
Yakında görmedi böyle bir zaman
Bu yokluk ciğerimi yaktı be ya hu (41/4)

Bir dumandır başımızı bürüdü
Bu buhranlılık üstümüze yörüdü
Kanalların bile suyu kurudu
Buna da bir çare bulun be ya hu (41/6)

Sulanmadı bağlar kaldılar kuru
Göğhermedi çubuğu kökleri duru
Yeni sene sahibi boynumu vuru
Bunun da üzümü bitmez be ya hu (41/7)

1933 yılındaki kuraklığın Akşehir, Yenişehir, Seydişehir, Ereğli, Merkez, Çumra gibi Konya ovasındaki meralarda neredeyse çölleşmeye sebep olduğu İç İşleri Bakanlığı tarafından Başbakanlığa gönderilen raporda da yer almıştır (Uyanık ve Sarı, 2011:153). “Ne buğday kaldı ovada ne saman / Yakında görmedi böyle bir zaman” diyerek durumun vahametini dile getiren Âşık Mehmet, bu yokluğun halkı perişan ettiğini, her yere yağmur yağdığını ancak kuraklık hâlinin Konya'da devam ettiğini söyleyerek çaresizlik ve ümitsizliğini dizelerine yansıtmıştır.

Dokuz yüz kırk dokuz geldi bir kurak
Bitmedi ekinler aldı bir merak
Yeni sene harman ıraktır ırak
Bulursun harmanı dur yavaş yavaş (42/1)

Çekildi dereler, nehirler, çaylar,
Her tarafta baş gösterdi kuraklık,

Neyler buna karşı şehirler, köyler,
Her tarafta baş gösterdi kuraklık. (60/1)

Aç susuz bağırır hayvan senindir,
Günahlı, günahsız insan senindir,
Yüce padişahım ihsan senindir,
Her tarafta baş gösterdi kuraklık. (60/2)

Yeni bir alamet ortaya çıktı,
Akar kaynakları susuz bıraktı,
Ne acı duygudur sinemi yaktı,
Her tarafta baş gösterdi kuraklık.(60/3)

Kesti üstümüzden yağmuru kar'ı,
Bırakan olur mu içki kumarı?
Kapatmalı artık pavyonu, barı,
Her tarafta baş gösterdi kuraklık. (60/5)

1949 yılında yaşanan kuraklığın etkilerini söze döken Âşık Fehmi Gür; derelerin ve çayların kuruduğunu, insan ve hayvanların aç susuz kaldığını anlatırken buna karşı yapabilecek hiçbir şeyin olmadığını da çaresizliği içerisinde. “Kesti üstümüzden yağmuru kar'ı,” diyerek bu afetin Allah tarafından verilen bir ceza olduğunun inancında olan şair, “Bırakan olur mu içki kumarı? / Kapatmalı artık pavyonu, barı,” dizeleriyle de yaşanan kıtlık felaketinin sebebinin aslında insanların günahları olduğunu ifade etmiştir.

Bu yılki sıcaklar yaktı kavurdu
Mevsimlerin sanki yeri değişti
Afetler başladı lodos savurdu
Şimdiki iklimler ayrı değişti (69/1)

Kuraklık kuruttu kanı iliği
İnsanlar açlıktan atar çığılığı
Hormonlu gıdalar bozdu sağlığı
Gidişatın sonu gayrı değişti (69/2)

Bazı araştırmacıların ağaç halkaları üzerinden yıllara göre Anadolu'da ısı değişimlerini inceledikleri, araştırmalardan yapılan çıkarımlara göre 1845, 1872 ve

özellikle de 1873 yılları son iki yüz yılın en sıcak yılları olarak tespit edilmiştir (Köse vd. 2017:9). Yağışın en az düştüğü bölge olan Orta Anadolu, doğal olarak bu durumdan en çok etkilenen bölge olmuştur. 1873 yazı, Orta Anadolu'da kurak geçince o yıl az mahsul toplanabilmiştir. Bu yüzden Konya'da yaşanan kıtlığın en etkili olanının 1874 yılında meydana geldiği söylenebilir. Konyalı âşıkların dizeleri, yörede meydana gelen en önemli ve uzun süreli doğal afet türünün kuraklık olduğunu şiirlerine kaydetmişlerdir. Anadolu'nun önemli bir kesiminde hüküm süren kuraklığın başlıca geçim kaynağı tarım olan Konya için tahrip edici etkileri daha yoğun olmuştur. Âşıkların sözle resmettikleri göstermektedir ki kuraklık sebebiyle yaşanan olumsuzluklar, insan hayatını tehdit etmeye başlamış ayrıca kıtlığın neden olduğu gıda fiyatlarındaki aşırı pahalılık ve yetersiz beslenme nedeniyle meydana gelen açlık ve ölümler, insanları yerleri ve yurtlarını terk etmeye mecbur bırakmıştır. Her ne kadar yağış azlığı burada kıtlıklar meydana getirmişse de yaşanan kıtlıkları sadece bu etkene bağlamanın doğru olmayacağını söyleyebiliriz.

Rahmet yerine her gün yel eser,
Ekini olan yok deyü kısar,
Fukara acından hep köpük kusar,
Eksik etek olan kullar perişân. (16/2)

Yerin göğün yüzünü duman bürüdü,
Çayır çimen yeşil ekin kurudu,
Türk Türkmen göçüp Kürtler yürüdü
Göçler ellerinden yollar perişan (16/3)

Ot bulamaz hayvanlar toprağı yalar,
Arkasında tüyü kel gibi solar,
Sahibi urmuş başına yular,
İletirler pazara mallar perişan.(16/6)

Hiç görülmez oldu dâvalar asıldı,
Çift sürülmez oldu sapan yasıldı,
Su bulunmaz oldu pınar kesildi.
Kurudu ayağı göller perişan. (16/14)

Feryadî'nin destanı, kuraklığın etkisini kıtlık şeklinde hissettirdiği 1874 yılına aittir. Kırşehir sancağına bağlı Keskin kazasında yaşananları saza ve söze döken âşık;

yağmurun yağmamasıyla insan ve hayvanların perişan olduğunu açlık, ölüm ve göçle neticelenen bir sürecin yaşandığını dile getirmiştir. Göç; evleri, duvarları, bahçeleri yani büyük emek sonucu elde edilen şeyleri geride bırakmak anlamına gelir bir köylü için ve bu yüzden onlar kurulu düzenlerini kolay kolay bozup başka yerlere gitmezler. Köylüler yerlerini bırakıp göç ediyorsa “Göçler ellerinden yollar perişan.” dizesinde ifade edildiği gibi yaşam gerçekten de her şeyi geride bırakmanın zarar ve risklerini göze almayı haklı kılacak noktada külfetli veya tehlikeli bir hâle gelmiş demektir.

Bize ibret oldu bu bir alamet

Bilmem ahir vakit bilmem kıyamet

Kışın kar yağmadı yazın da rahmet

Sarardı bahçeler bağlar yâreden! (18/2)

Musa der ki fani dünya çürüdü

Gözümüze bir görünür varıdı

Ekinler kavruldu, otlar kurudu

Yerler gökler bir hoş oldu yâreden! (18/3)

Âşık Musa'nın destanı da 19. yüzyılda Anadolu coğrafyasında yaşanan bölgesel kuraklığın Ankara vilayetine bağlı beş sancaktan biri olan Kırşehir'deki yansımalarını içerir. Yaz ayının kurak geçmesi nedeniyle çiftçiler, ihtiyaçlarını karşılayacak kadar mahsul elde edememişlerdir. Depolarda mevcut olan ürünler de kısa sürede tükenmiş ve Kırşehir sancağı da kıtlık afetini yaşamıştır. “Yerler gökler bir hoş oldu yâreden” dizleriyle anlatılan bu kıtlık hâli, 1874 yılında Maliye Nezaretine gönderilen resmî bir evrakla belgelenmiştir (Aybar, 2017: 479). Bu yazışma ile Yozgat'ta bulunan on iki bin müdd³ miktarı zahirenin bir kısmının Kırşehir sancağına bir kısmının ise Kırşehir'e bağlı Keskin kazasındaki ihtiyaç sahiplerine gönderilmesi talebinde bulunulmuştur.

Kazâ-yı Rabbâni geldi bir belâ

Sene bin iki yüz doksân içinde

Yetiştî Cihane kahtile galâ

Tutuştı ciğerler büryân içinde (30/2)

³ Sözlükte “elleri öne doğru uzatmak” anlamı taşıyan, medd kökünden türemiş olan “öne uzatılarak birleştirilmiş iki avucun aldığı tahıl miktarı” anlamına gelen müd (med) kelimesi kuru besinlerin ölçümünde kullanılan ölçeğin de adıdır. Bir müd yaklaşık 875 gramdır (<https://islamansiklopedisi.org.tr/mud> Erişim tarihi 08/07/2022).

Çekildi pınarlar tükendi mâ'lar
Lodos yeli bulutları kovalar
Rahmetten müberrâ oldu havalar
Düşmedi bir katre Nisân içinde (30/3)

Aksaraylı Hayrî, yaşanan kuraklık içeresinde en tesirli olanı hicri 1874 (1290) yılında, rahmet olarak nitelendirdiği yağmurun gökyüzü ile ilgisinin kalmadığını söylemiştir. Bütün pınarların kurduğunu ve yağmur mevsimi olan nisan ayı içinde tek bir damla yağmurun bile yağmadığını söyleyen şair, bu durumdan etkilenen insanların da perişan hâlini “Tutuştı ciğerler büryân içinde” diyerek resmetmiştir.

Hep dişiler erkeklere karıştı
Yerler kurak olup, yandı tutuştı
Sene bin iki yüz elli bire kavuştu
Medet şimdiden sonra ahir şer oldu (5/5)

Esti bâd-ı sâmi muhalif yeller
Yandı ekin, otlar, çayır, çimenler
Kurudu çeşmeler, âb-ı revan çaylar
Bu yıl böyle imiş emri Hüdâ'nın (19/2)

Ot bitmedi, yandı gitti ovalar
Aç kaldı koyunlar, atlar, develer
Ot yerine yaprak yedi mayalar
Zebun oldu, tüyü döndü hayvanın (19/ 3)

Bazı mahalde su bulunmaz oldu
Gusul, taharet, abdest alınmaz oldu
Değirmen dönmez, un öğünmez oldu
Rızkına hasaret düştü insanın (19/4)

1800-1880 yılları arasında Anadolu'nun farklı bölgelerinde meydana gelen kuraklığın sebep olduğu şiddetli kıtlığın; tarım alanları, insanlar ve hayvanlar üzerindeki olumsuz etkileri Şeyh Efendi ve Âşık Abdi'nin yukarıdaki dizelerinde dile getirdiği gibi oldukça ağır olmuştur. Kuraklığın etkisiyle âdeta çöle dönen ovalarda, hayvanlar yiyecek ot bulamadıkları için güçten düşmüştür. Bu susuzluk, öyle bir hâl almıştır ki insanlar temizlenmek için dâhi su bulamamışlardır. Bu durum, tahıl stoğu olan bazı

bölgelerde hemen etkisini göstermezken tahılın istiflenmediği bölgelerde kısa sürede kıtlık afetine sebep olmuş ve etkisi uzun sürmüştür.

Elli dört senesi mayıs ayında
Hep kurudu derelerin suları
Telaş aldı şehirleri, köyleri
Aman Allah ne olacak halimiz (6/1)

Karnı doymaz davarların, malların
Çeşmesi kurudu işlek yolların
Sana yalvarıyor âciz kulların
Aman Allah ne olacak halimiz (6/3)

Güneş vurur yeşil ekin sararır
Sulu araziler durmaz moralir
Hep milletin gözü birden daralır
Aman Allah ne olacak halimiz (6/4)

Âşık Hüseyin, miladi 1838 kıtlığını anlattığı destanında yağmurun yağmaması ile derelerin suyunun kesildiğini, çoraklaşan tarlalarda çiftlerin bozulduğunu ve tarlalardan ürün alınamaz olduğunu haber vermektedir. “Sana yalvarıyor âciz kulların” diyen şair, insan ve hayvanların aç kaldığını ifade etmiştir.

İrahmet yerine kuru yel eser
Zenginler fakirin dalına basar
Ahali acından kan köpük kusar
Açlıktan üzerlik yolduk yâreden (25/2)

Hayvanların derileri büzüldü
Tarla bitmez oldu çiftler bozuldu
Koca Acı Öz’ün suyu kesildi
Susuz Kerbelâ’ya döndük yâreden (25/4)

Açlıktan insanın sarardı benzi
Söküldü küreği, eğrildi omzu
Yarıldı dudağı, kurudu ağzı
Dilleri dönmüyor balçık yâreden (25/6)

Gıda yardımının geç ulaştığı veya yardımın ulaşamadığı bölgelerde halkın bir kısmı açlık nedeniyle yaşamını kaybederken bir kısmı da kıtlığın olmadığı bölgelere doğru göçe başlamıştır. Özellikle ekonomisi tarıma dayalı olan İç Anadolu vilayetlerinde 1845 ve 1874 yıllarında zuhur eden kuraklık beraberinde kıtlık, pahalılık, açlık ve salgın hastalıkları beraberinde getirmiştir (Erler, 2012: 131-132). “İbrahim yerine kuru yel eser” diyen Âşık Hüseyin taşıdığı alüvyonlar ile verimli bir tarım arazisi oluşturan, Kılıçöz Çayı’nın bir kolu olan Koca Acı Öz’ün de suyunun kesildiğini dile getirmiştir. Âşığın “Aman Allah ne olacak halimiz” diyerek feryat ettiği durum, 3 Mayıs 1290 / 15 Mayıs 1874 tarihli Basiret gazetesinde yer alan Kırşehir sancağından Ankara vilayetine gönderilen mektupta şöyle dile getirilmiştir.

Ankara Dâhilinde Kırşehir'den Mektup

Bu sene beldemizde zuhûr eden kaht u galâ hiçbir vakit görülmüş ve işitilmiş şey değildir. Bir çar-yek (çeyrek) buğday on kuruşa ve arpa yedi kuruşa ise de bulunmuyor ve bu sene kışın ziyâdeliğinden ağnam ve hayvanât-ı sâirenin cümlesi telef oldu. Kasabamızda yedi ekmekçi dükkânı var ise de civarında bulunan kurra ahâlisinin buraya hücumundan fırınlardan ekmek almak müşkülcedir. Ve ahaliden biraz kimse Adana ve Sivas taraflarına hicret ettiler. Artık çoluk çocuk bu kaht beliyyesinden halâs olmak için Ankara ahalisine olunan îânenen bizleri dahi hisse-yâb eylemleri hükümet-i seniyyenin merhamet ve şefkatinden istirhâm ederiz.” (Kolay ve Yavuz, 2022:373).

3.1.1.2. Kış mevsimi (şiddetli soğuklar- dolu- kar ve fırtına) ve kıtlık

Hava olaylarının mevsim normallerinde seyretmesi insanoğlu açısından büyük öneme sahiptir. Sistemik bir bütünlük olan yaşamın sürekliliği için gerekli olan hava olaylarının yıllık ortalamasının altında veya üstünde olması ya da kısa sürede şiddetli bir şekilde değişmesi; don, sel, çığ, fırtına, yıldırım düşmesi, yoğun kar yağışı ve dolu gibi ekstrem olayların yaşanması gündelik hayatı doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir (Erler, 2002: 768).

Meteorolojik olaylar, dünyanın farklı bölgelerinde iklim özelliklerine bağlı olarak afete dönüşebilmektedir. Düzensiz yağış veya sıcaklığın mevsim normallerinin dışında olmasının neden olduğu bu afetler, çeşitli sorunları da beraberinde getirir. Özellikle kış aylarında görülen aşırı yağış ve şiddetli soğukların toplumlar için büyük sıkıntılara yol açtığı bilinmektedir. (Tatar ve Baytimur, 2020: 511). Gıda tedarikinde de en önemli faktörlerden biri, coğrafyanın iklim özelliğidir. Başarılı bir gıda tedarik sisteminin işleyişi için istenilen düzeyde bir hasada imkân verecek yağışın olması gereklidir. Yağışın yeterliliği kadar önemli olan bir diğer husus da toprağın sıcaklık

değerlerinin ideal derecelerde seyretmesidir. Başka bir ifade ile ürün için beklenen yağış kadar hava sıcaklığı da önemlidir. Zira beklenenden daha fazla yağış ve arkasından gelen aşırı soğuklar ürüne zarar vermekte hatta ürün alımını tümüyle durdurmaktadır (Karademir, 2014: 53).

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde özellikle kış aylarında aşırı soğuk ve şiddetli yağışlar meydana gelmiştir. Bu yağışlar, üç kıtada toprağı bulunan Osmanlı Devleti'nde de iklim farklılıklarına bağılı olarak afete dönüşmüştür. Meydana gelen afetler insan yaşamını olumsuz etkilemiş, can ve mal kaybına sebebiyet vermiştir. Özellikle tarımla geçimini sağılayan bölgelerde mahsulü ve çift hayvanlarını telef ederek çiftçiyi güç durumda bırakmıştır. Bütün bunlar, yaşanan dönem içerisinde halkın kıtlık ve pahalılık ortamına sürüklenmesi de geciktirmemiştir. Daha çok tahıl konusunda sıkıntı yaşanmış, buna bağılı olarak tahıl fiyatları artmıştır. (Karademir, 2014: 5:7, Erişir, 2012: 109-113).

Sene biñ iki yüz kırk sekiz oldu
Kıyâmet alâmeti eyledi zuhur
Bir şedîd kış olup benzimiz soldı
Ditreşüp inleriz misâl-i zenbur (4/1)

Görmemiş böyle bir şitâ pirlir
Ecdâdımız dahi görmemiş dirler
Âkıllar ağlaşup gam gussa yirler
Ârif olan bundan çok ibret alur (4/2)

Maraşîzâde Ahmed Kuddûsî Divanı'nda, hicri 1248 yılında yaşanan şiddetli kışın anlatıldığı destanda kıyamet alametine olarak görülen kış, soğıuyla insanların benzini soldurup titretmektedir. Daha önce böyle bir kışın görülmediğini anlatan şair, arif olanların bundan ibret aldığını ifade eder.

Küp küpecik desti bardak yarıldı
Koyun kiçi sâ'ir hayvân kırıldı
Bu musîbet bize Hak'dan virildi
Sanmañız anı kim abes oluyor (4/3)

Zukâklar buz ile kar ile toldı
Dükkân değirmenler kapanup kaldı
Bir köyden bir köye gidilmez oldu

Üç guruşa çıkdı bir tabla kömür (4/5)

Kış mevsimini musibet olarak adlandıran şair, soğuktan testi ve bardağın buz tutup kırıldığını, hayvanların telef olduğunu dizelerinde dile getirmiştir. Kar ve buzla kaplanan sokaklardan dolayı bir yerden bir yere gidilmez olmuştur. Dolayısıyla dükkân ve değirmenler kapanmıştır. Bu durum fırsatçılara yaramış, hemen fiyatlar yükselmiş ve bir tabla kömür o dönemin parasıyla “üç guruş” a çıkmıştır. Aşırı soğuklarda yük ve gıda malzemesi olan hayvanların telef olması da halkı kıtlığa sürükleyen sebeplerden biridir. Hayvanların telef olmasını hayvansal gıda üretimini olumsuz etkilemiş; bu önemli gıda malzemesinin yokluğu, insanları güçsüz bırakmış hatta açlığa sevk etmiştir. Yolların karla ve buzla kapanmış olmasının da bir kıtlık sebebi olduğu söylenebilir.

Bir kar verdi Mevlâ nev’i belâdan
Âfet yağar gibi yağdı semadan
Devâmı kırk beş gün indi hevâdan
Gark eyleyip gitdi bütün cihânı (35/2)

Çok evler yıkıldı karın ucundan
Kurtlar memlekete doldu acından
Kimini kaçırdı kapup kıcından
Kimine eyledi başka ziyânı (35/3)

Sogukdan kurudu ya nice biñ cân
Koyun sürüleri bî-hadd ü pâyân
Üç guruşa çıkdı bir halbur saman
Eyledi sâhibü’l-ganem figânı (35/7)

Kömür dirhem ile satıldı ey yâr
Gübre yok hamâmlar kapandı nâ-çâr
Hezveli sorsan yüksekden uçar
Dörde beşe çıkdı ağaç batmanı (35/13)

Soğukdan havada uçmaz oldu zağ
Kar altında kalmış idi sahra bağ
Yüz ona terakki etti sarı yağ
Altmışa satıldı etin batmanı (35/14)

Kıratoğlu Emîn Urfa'da aralıksız 45 gün boyunca yağın karı anlattığı destanda, hicri 1327 yılında yaşanan afeti canlı bir şekilde tasvir etmiştir. Kar yağışı ve beraberinde gelen dondurucu soğuk, insanları olduğu kadar hayvanları da etkilemiştir. Hayvan sürüleri telef olmuş, açlıktan şehre inen kurtların insanlara zararı dokunmuştur. İnsanların hayvanlarını beslemek için saman bile bulamadığını anlatan şair, kömürün dirhem ile satıldığını hatta yakacak tezek bulunmadığını dile getirmiştir. Kışın uzun sürmesi hiç şüphesiz bölgenin sosyal ve ekonomik yaşantısını çökertmiştir. Bu dizeler, kıtlığın boyutlarını ve yaşanan çaresizliği şahitlerin ağzından anlatmaktadır. Halkın yaşadıklarını etraflıca gözlemleyen şair, o dönem yaşananları ayrıntıları ile anlatmıştır.

Koyun da kalmadı kırıldı kuzu,
Fırtına doldurdu dereyi, düzü,
Ne yaman dar oldu insanın gözü
Çoğu terkeyledi iman bu sene (20/2)

Şiddetli fırtınalar, özellikle ekinlerin olgunlaşması döneminde mahsul üzerinde olumsuz etkilere neden olmuştur. Ruhsatî, şiddetli soğuktan hayvanların telef olduğunu söylerken insanların da cimrileştiğini ifade etmiştir.

Kimse gelip gitmez bağlandı yollar
Dumandan seçilmez sahralar beller
Bu sene şehirde âczini diller
İtiraf eyledi noksân içinde (30/7)

Tezayüt eyledi şita şiddeti
Gittikçe katlandı buldu hiddeti
Bekledi kar yerde beş mah müddeti
Cebelde sahrada ormân içinde (30/8)

Şita mürur etmez bahar gelmedi
Tükendi ot saman bir şey kalmadı
Hâşâ gayrısından imdat olmadı
Medet kıl Rabbenâ imdat ihsân içinde (30/9)

1873 yazı Orta Anadolu'da kurak geçince o yıl az mahsul toplanabilmiştir. Buna karşılık, sonbahar aşırı yağışlı, kış ise bütün ülkede çok sert geçmiştir. İstanbul'da bile Haliç'i buzlar tutmuştur. Orta Anadolu'da yoğun kar ve don yüzünden yollar aylarca

kapalı, yüzlerce köy ise mahsur kalmış hatta bazen kar kalınlığı telgraf direklerinin boyuna ulaşınca haberleşme imkânları da kesilmiştir. Bunun neticesinde pek çok kişi ya ölmüş ya da buldukları yerleşim yerini terk ederek kendilerine yeni yaşam yerleri aramaya başlamışlardır (Kuneralp, 1990: 54). “Bu sene şehrinde âczini diller” diyen Aksaraylı Hayrî, karın yerde beş ay kaldığını bu yüzden kimsenin gelip gidemediğini dolayısıyla bir yardım eli uzanamadığından her şeyin tükendiğini hatta hayvanlara verecek ot ya da samanın bile bulunmadığını dile getirmiştir. Kuraklık sebebiyle yaz aylarından itibaren otlakların yetersizliğine şiddetli soğuk da eklenince hayvanların açlık, hastalıktan ölmesi hiç şüphesiz kaçınılmaz bir sonudur.

Bâd-ı sabâhın yerine

Esdî ters yıl oldu tûfân

Te’sir itdi ekserine

Hep hâr oldu bâğ (u) bostân

Arpa darı sadra geçdi

Çavdar yulaf meydân açtı

Arık hardal tohum saçdı

Susam oldu bak ısırgan (Oğuz, 1988: 73-74).

Yozgatlı Hüznî, kış mevsimini anlattığı, zorluğundan ve çekilen sıkıntılardan bahsettiği şiirinde insanların gıda malzemesi bulmada çok zorlandığını, buğday kıtlığının yaşandığını buğday yerine çavdar, arpa, darı, yulaf ve hardal tohumu; susam yerine de insanların ısırgan tohumu yediğini şiirinde dile getirmiştir.

Dokuz yüz kırk dokuz devir senesi

Rençberin kurudu kaldı denesi

Eskinin gelecek yeni senesi

Bunu da düşünüp bil bazı bazı (59/6)

Yağmurlar yağmadı ortalık kurak

Kuruya kar yağdı oldu bir merak

Beklerim baharı ıraktır irak

Bundan da bir ibret al bazı bazı (59/7)

Tüketemem zemherinin kışını

Hep öldürdü tavuğumu kuşumu

Fakirlerin sil gözünün yaşını

Cezasını çeker mi kul bazı bazı (59/8)

Âşık Mehmet Yakıcı, 1940 yılının çetin geçen kışını anlattığı “Zemherinin Kış Destanı” adlı şiirinde kurak geçen bir yılın ardından gelen kışın çitfçiyi zora düşürdüğünü, gelecek sene için kıtlık yaşanacağına dair olan endişesini dizelere dökmüştür.

Sekiz ay kışımız, dört ay yazımız

Açlığında telef olur bazımız

Kasım demeden buz tutar özümüz

Mayısta çözülür gölümüz bizim (32/6)

Âşık Serdarî'nin 1887 kuraklığını anlattığı destan, şiddetli soğğun kuraklık kadar etkili bir kıtlık sebebi olduğuna dair ipuçları içermektedir. Zira havaların aşırı soğuk olması ve don olaylarının yaşanması mahsulün gelişimini engellediğinden topraktan alınan verim düşmüş ve hasat mevsimi gecikmiştir. Âşığın “Açlığında telef olur bazımız” dediği gibi 1880’li yıllarda yaşanan kıtlıkta da böyle olmuş, toprağın donması buğdayın hem de diğer bitkilerin filizlenmesini engellediğinden toprakta yeterli ot bitmemiştir (Mengirkaon, 2021: 169). Bu durum hem hayvanların tüketecek ot bulamamasına hem de buğdayın filizlenememesi nedeniyle hasadın verimsiz ve geç olmasıyla kıtlığı şiddetlendirmiş ve uzamasına neden olmuştur.

Kasımla karakış, girdi zemheri

Ol vakit bellidir kışın cevheri

Kök tatmadı, hayvan kalmadı ferî

Dilsiz hayvan perişandı bu sene (14 / 6)

Erba’inde tuttu karın çabası

Hamsîn deyince de yağdı babası

Dağlar, bağlar geydi beyaz libası

Şiddetli bir şitâ oldu bu sene (14/ 7)

Zemheride kar yollar kapattı

Marta Nevrûz ile Nîsânı kattı

İnsanın, hayvanın hırsı pek arttı

Hasılı mahlûk perişandı bu sene (14/ 8)

Kışta, boranda geldi hem hacısı
İçimizden çıkmaz oldu acısı
Kimin atası ağlar, kimin bacısı
Leylekler de şaşkın oldu bu sene (14/30)

Nice tâlib feyz alırken Konya'dan
Toplanamadılar kışdan, boradan
Gelenler durmadı ekmek sormadan
Ulemâ çömezsiz kaldı bu sene (14/31)

Kış mevsiminde aşırı soğuktan kaynaklanan don ve kar yağışı yolları kapattığından hem normal zamanlarda hem de kıtlık dönemlerinde gıda sevkiyatı sınırlı hâle gelmiştir. Bu dönemde Orta Anadolu'da nakliye özellikle develer ve katırlarla yapılmakta ve bu hayvanlar, sırtlarına yük vurularak kullanılmaktaydı. Ancak kar yağışının yolları kapatması kıtlık yaşanan bölgeye yardımı güçleştirmiş ve insan ve hayvanlara zarar vermiştir (Bayar, 2013: 36). Bu durum Âşık Ömer Matlubî'nin destanında da dile getirilerek "Hayvan ve insanın hırsı pek arttı / Hâsılı mahluk perişandı bu sene" şeklinde ifade edilmiştir. Kasımla başlayan kara kış, kalan hayvanların çoğunun bahar gelene kadar açlıktan, şiddetli soğuktan, hayvan hastalığından ölmesine ve tabii yenmek için sahipleri tarafından kesilmesine sebep olmuştur.

Her taraf bunaldı kış erken çöktü
Kurtları kuşları hep kırdı döktü
Nice fukaranın belini büktü
Yakacağa para yetmiyor bu yıl (58 /5)

Hiç görülmemişti böyle bir zaman
Yerler deniz gibi gökler boz duman
Bir liraya çıktı bir kalbur saman
Köylüler kaygıdan yatmıyor bu yıl (58 /6)

Karın şiddetinden millet bunaldı
Fakirler mahvoldu ölüm çoğaldı
Gurbette ölenler hasiret kaldı
Ölülere kefen yetmiyor bu yıl (58/7)

Her şey pahalandı alınmaz satın
Nimetlerle nanlar kalmadı bütün
On kuruşa çıktı bir kilo odun
Bacalarda tütün tütmüyor bu yıl (58/8)

Bu yılki kış çok kapılar kitledi
Tiren durdu demir raylar çatladı
Çoğunun sılaya eli yetmedi
Yürekten gam keder gitmiyor bu yıl (58/9)

1949 yılında Kayseri’de kış çok şiddetli geçmiştir. Bir yandan soğuk bir yandan da soğğun sebep olduğu kıtlık hâli Âşık Talibi’nin destanında yansımaları bulmuştur. Kışın erken gelmesi halkı zor duruma sokmuş ve kış, fukaranın belini bükmuştür. “Köylüler kaygıdan yatmıyor bu yıl” diyen âşığın dizelerinden halkın yakacağa para yetiremez olduğunu, bir kalbur samanın bir liraya, bir kilo odunun ise on kuruşa çıktığının bilgisini de öğrenmekteyiz. Soğğun şiddetiyle demir rayların bile çatladığı bölgede ölümler çoğalmış, halk yiyecek ekmek bulmamıştır. “Yürekten gam keder gitmiyor bu yıl” diyen şair yaşanan bu acıların üzüntüsünü söze dökmüştür.

Dağların başından duman kalkmıyor
Karlar eriyip de sular akıyor
Bu sene kardaş kardaşa bakmıyor
Zenginler bir yardım etmiyor bu yıl (58/10)

Soğuktan hasta oldu bütün ahali
Güç yetmiyor odun kömür pahalı
Aç kalanlar sattı heybe çuvalı
Yokluk serimizden kalkmıyor bu yıl (58/11)

Ne köpekler kaldı ne de bir kedi
Kurtlar bunaldı da bir birin yedi
Bu iş yalan değil görenler dedi
Köpekler canavar yıkmıyor bu yıl (58/12)

Çok yolcular azdı Lale Beli’nde
Çok kamyonlar kaldı Ürgüp yolunda
Bin dokuz yüz kırk dokuzun yılında

Kimse böyle tarih atmıyor bu yıl (59/13)

İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Anadolu hem savaş hem de elverişsiz iklim koşulları sebebiyle ekonomik ve sosyal açıdan büyük sıkıntılar yaşamıştır. Özellikle tarım ürünlerinden alınan verimin düşmesi, gıda ürünlerinin tedarikini zorlaştırmış ve kıtlıklara sebep olmuştur. 1949 yılında kışlık tahıl ekiminde 1948'e göre %31 oranında bir azalma görülmüştür (Arslan, 2003: 208). Mahsulün azlığına bir de uzun ve dondurucu soğuk eklenince halk, gıda temininde sıkıntıya düşmüş ve açlık ile karşı karşıya gelmiştir. Bu dönemde yiyecek, giyecek, odun ve kömür gibi temel tüketim maddelerinin fiyatları artmaya başlamıştır. Birçok tüketim maddesi karaborsaya düşerek piyasada az bulunur hâle gelmiştir (Metinsoy, 2007: 292-293). Âşık Talibî Coşkun, çetin kış mevsimini tasvir ettiği destanda halkın açlık ve soğuktan yaşamını yitirdiğini ve dahası hayvanların açlıktan birbirini yediğini söze dökmüştür. “Kimse böyle tarih atmıyor bu yıl” diyerek kışın şiddetini anlatmış ve böylesine bir acının daha önce yaşanmadığını ifade etmiştir.

3.1.1.3. Aşırı yağış (sel) ve kıtlık

İnsanlığın suya olan ihtiyacı yaşamlarının şekillenmesinde ve devamlılığında büyük rol oynamıştır. İnsanlar, su kaynaklarının bulunduğu yerleri kendilerine yurt olarak seçmişler; tarım arazilerinde, sulamada, balıkçılıkta, ulaşımda suyun bereketinden ve gücünden yararlanmışlardır.

Suya yakın yerler tarihin en eski dönemlerinden itibaren medeniyet merkezi olmuştur. Anadolu, bu özelliği sebebiyle pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır (Ünsal, 2012:209). Yaşamın vazgeçilmez unsuru olan suyun uygarlıklara sağladığı pek çok zenginliğin yanında olumsuz etkileri de vardır. Rahmet olarak kabul edilen su, belirli bir sınırı aştığında afet olarak isimlendirilmiştir. Suya olan ihtiyaç insanların “sel afeti”ni tanımalarına ve onunla beraber yaşamayı öğrenmesine sebep olmuştur.

Sürekli yağın yağmurdan veya eriyen kardan oluşan, geçtiği yerlere zarar veren, taşkın su anlamına gelen sel (<https://sozluk.gov.tr>); atmosfer hareketliliği ve meteorolojik sistem içinde bazı bölgelerde belirli dönemlerde aşırı yağış, kar erimesi gibi nedenlerle ortaya çıkan büyük su kütlelerinin vadi, yamaç ve tabanlarında, akarsu yataklarından kontrolsüz bir şekilde akması olarak da tanımlanabilir (Kadıoğlu, 2008: 253). Osmanlı Dönemi arşiv belgelerinde Arapça seyl kökünden gelen seylâb ile “su taşkını”

anlamına gelen tuğyân ve feyezân kelimeleri de sel afetine karşılık gelen ifadelerdir (Gönüllü, 2010: 353).

Sel sularının fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara sebep olması; yaşamı ve insan faaliyetlerini durdurması veya kesintiye uğratmasıyla ortaya çıkan sel afeti yerel imkânlar ile üstesinden gelinemeyen bir durumdur (Kadıoğlu, 2008: 68). Coğrafya ve iklim şartları ile doğrudan ilgili olan sel afeti tarihin her döneminde yeryüzünün değişik bölgelerinde yaşanmıştır. Etkilediği bölgenin halkına ve tarım arazilerine zarar vermiştir. Su kaynaklarının fazlalığının yanı sıra sel felaketlerinin sıkça yaşanması eğimli ve seyrek bitki örtüsüne sahip olan Anadolu'da normalden fazla hasara sebep olmuştur. Özellikle ürünün olgunlaşma ya da hasat devresinde meydana gelen afet, tarımı olumsuz etkilemiştir. Şiddetli yağış, sel ve su taşkınları ile kumluk hâle gelen tarım arazileri verimini kaybetmiş, su basan tarlalar bir süre ekilemez hâle gelmiştir (Karademir,2014: 64-70). Bu durum tarım arazilerinin boşalmasına sebep olmuştur.

Bu türden afetlerin yaşandığı bölgelerde tahrip olan tarım arazileri, sular altında kalan mahsuller sebebiyle insanlar gıda malzemelerini teminde zor durma düşmüştür. Darlık afetin yaşandığı dönemle sınırlı kalmamış bir sonraki yılın mahsulünü de etkilemiştir. Verimi düşen arazide tohumlar da zarar gördüğünden bir sonraki yıl ekilecek tohumda azalmıştır. Doğal olarak zirai ürünlerin fiyatlarında artış yaşanmıştır. Bu durum kıtlığın yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştır.

Kayseri'nin Sarioğlan ilçesinde 1948 ve 1950 yıllarında yaşanan sel felaketini anlatan ağıt, o dönemde neler yaşandığının hafızadaki yansımalarıdır.

Aman sel geldi de evlere doldu

Olanca sürüler yazıda kaldı

Ne deyim bu tufan Mevla'dan oldu

Sel almış götürmüş koca konağı (Gezer, 2016: 661).

Sarioğlan, Kayseri'nin tarım arazilerinin geniş yer tuttuğu, verimli ilçelerinden biri olması sebebiyle, tarım ve hayvancılığın da yoğun olarak yapıldığı bir yerdir. Şiirde geçen "Olanca sürüler yazıda kaldı" dizesi tarım ve hayvancılıkla geçimini sürdüren insanların hayatında tarla ve hayvanın önemini dile getirmektedir. Sürünün yazıda kalması, dönemin hayat şartlarının ve bu şartların daha zorlaşmasının söze yansımaları şeklinde anlatılabilir.

Akarca'dan aşağı sel geliyor
Palasloğlu durmuş e eliyor
Sapların altına sular yürüyor
Sel almış götürmüş koca konağı (Gezer , 2016: 661)

Saz Yeri'nin su atına
Karabayır kulacına
Ekinler suya batmış
Maşad'ın yamacına (Gezer , 2016: 661)

Aman bu nasıl da seldi
Yıkıldı ev kalmadı fendi
Gtmş suya hezeni
Sel almış götürmüş koca konağı (Gezer , 2016: 661)

e, samanından ayrılmış hububat yığını anlamına gelmektedir. e elemek, bir sonraki sene tohum olarak kullanılacak buğdayın elenip ambarlara doldurulmasını anlamına gelir. "Ekinler suya batmış" ve "Sapların altına sular yürüyor" dizelerinin kıtlığın habercisi olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü tarımla hayatını sürdüren bir toplum için kıtlık, ekin alamamak ya da elde edilen ekinlerin bir felaket sebebiyle yok olmasıdır.

Emir Hak'tan geldi yağdı bir tolu
Görülmemiş böyle uludan ulu
Umum evresi *Haydarlı Durdulu*
Gavutlu herleyi içer bu sene (33/9)

Acep nasıl *Ağceniş Bedirli*
Odalar döşeli makat sedirli
Ekinleri tolu vurdu kederli
Pıralık orbasin içer bu sene (33/14)

Perişan, dolunun yağdığı bölgeyi de belirtirken daha önce bu kadar büyüklükte bir dolu yağmadığını şaşırarak ifade ediyor. Anadolu'nun böylesi şiddetli yağışlarda seyrek bitki örtüsüne sahip toprakları zarar görmektedir. Yağışın verdiği bu zarara şahit olan aşık, "*Gavutlu* herleyi içer bu sene" diyerek mahsulün azlığına işaret etmiş halkın undan kavru lan bulamaç ieeğini söylemiştir.

3.1.1.4. Çekirge istilası ve kıtlık

Tarihte yaşanan kıtlık hadiselerine sebebiyet veren unsurlardan biri de biyolojik afetler içinde değerlendirilen çekirge istilasidir. Zararlı haşerelerden olan çekirgeler, insanların temel ihtiyaçlarını karşılama yönündeki mücadelesini zora sokmuş ve onları açlık hatta ölümlerle karşı karşıya getirmiştir. Çekirge istilaları, insanın besin ile olan ilişkisinde en çok zarara sebep olan afet olmuştur (Erkal ve Değerliyurt, 2009:150).

Yağış ve sıcaklığın uygun olduğu alüvyonlu topraklarda, çeşitli bitki topluluklarında veya çöllerde önce larva sonra yetişkin olarak hızla çoğalan çekirgeler; doğası gereği yalnız yaşayan canlılardır. Bitkilerle beslenen bu kanatlı böcek türü, farklı sebeplerle bir arada bulunmaya başlayınca vücut şekilleri ve davranışları değişerek son derece zararlı hâle gelmektedir. Sürü hâline gelen çekirgeler, uygun iklim koşulları altında yiyecek bulmak ve nesillerini devam ettirmek için yüzlerce kilometre uçarak yayıldıkları alanı çölleştirebilmektedir (Panzac, 2011 : 10-11; Özer 2016: 179-188).

Çekirge sürülerinin Osmanlı sınırları içerisindeki verimli topraklara kadar geldiği dönemler vardır. Vücut yapıları, renk, kuluçka süreleri ve yayılma alanları bakımından farklılık gösteren çekirgelerden Anadolu'da yaygın olarak görülenleri Fas, çöl (Sudan) ve İtalyan çekirgeleridir. Özellikle Sudan'dan gelen çöl çekirgeleri tahıllar ve bitki örtüsü üzerinde büyük tahribata yol açmıştır. Bir çekirge sürüsünün bir günde 250-300 bin ton ürüne zarar verebilecek potansiyele sahiptir (Balamir, 1952: 13-14 Özer, 2016: 19). Bu dönemlerde çekirge süreleri, tarım ürünlerini zarara uğratarak kıtlığa sebep olmuştur (Erler 2012: 89). Anadolu'da incelediğimiz dönem içerisinde kayda geçen çekirge istilaları Erzurum vilayeti ve sancaklarında kıtlığın yaşandığı 1847, 1887, 1889 yıllarıdır (Gül, 2009:146). 1880-1881 arasında Ankara'da meydana gelen çekirge afeti tarladaki mahsulü tamamen yok etmiş, çekirge komisyonu halka dağıtılması için 10.000 ton hububat göndermiştir (Şimşir, 2006: 38-39). 1892-1914 yılları arasında İzmit ve civarında; 1904 ve 190 yıllarında Gediz, Simav ve Uşak'ta; 1866, 1881, 1913 ve 1916 yılları arasında ise Konya sancak ve kazalarında bu afet yaşanmıştır (Gönüllü, 2012:9). Çekirge istilaları, insanların besin ihtiyacını karşılamasına engel olarak kıtlığa yol açmakla kalmamıştır. Çekirgelerden bazıları da su kaynaklarına düşerek suları içilmez hâle getirmişlerdir. Havaya kötü kokular yayan çekirgeler; hayvanların tüylerini yemiş, beşikte yatan bebeklere zarar vermiştir (Özer, 2016: 9). Tarih boyunca görülen bu istilaların etkileri bazı dönemlerde o kadar büyük olmuştur ki toplumlar yaşadıkları yerleri terk etmek

zorunda kalmışlardır (Erler, 2002: 763-764). Ancak bu afetin hafızalardaki izleri silinmemiştir.

Âşık Cemâlî'nin Konya'da yaşanan çekirge afeti üzerine söylediği destan sözel hafızada saklanıp tekrar yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılarak o dönemde yaşananların şahitliğini yapmıştır.

Bin iki yüz yetmiş birde çekirge
Kadem bastı mülk-i Kara Viran'a
Dedik ki yâ Rabbi hırsı çekirge
Kimse razı olmaz böyle bir ziyana (43/1)

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Konya merkezine bağlı kazalarda çekirge istilaları yaşanmıştır. 1866 yılında Konya'nın Kırelî kazasının bazı köylerinde, 1881 ve 1916 yılının ilkbahar aylarında da Konya'nın merkez sancağında çekirge afeti görülmüştür. Benzer şekilde 1913 yılında Konya'nın Bozkır kazasının Sülek yaylasında çekirge sürüleri ortaya çıkmıştır. Çekirgelerin yok edilmesi için kaymakam, mal müdürü, jandarma kumandanı ve askerler ile polis memurları çekirge zuhur eden yerlere gönderilmiştir. Yine aynı yılın ilkbahar aylarında Konya'nın Seydişehir Kazası'nda da çekirge afetinin yaşandığı tespit edilmiştir. 1916 yılının ilkbahar aylarında çekirge istilası görülen yerlerden birisi de Konya'nın Beyşehir kazasındaki Çekirge Mücadele Müdürlüğü bölgesi olmuştur. Ancak bu bölgedeki çekirgelerin önemli bir kısmı ekili alanlara zarar vermeden itlaf edilmiştir (Gönüllü, 2012: 6-9).

Eyyâm-ı baharda açılır çiçek
Düzülüp taburlar çekilir tek tek
Hebaya yazıldı çekilen emek
Gitti deyü cümle düştü figana (43/2)

Müdebbir yiğitler gulâmlarıyla
Emeklerin boşa verdiler sele
Nagehan bu yolda düşünce dile
Çoğu muhtaç oldu ... ile nâna (43/3)

Çekirge sürüleri, ekili ve dikili alanlar üzerinde büyük hasar bırakmıştır. Çekirge kaynaklı bu durum, gündelik yaşamı sekteye uğratmış ve başka bir afetin yani kıtlığın yaşanmasına

neden olmuştur. “ Hebaya yazıldı çekilen emek” dizleri çiftçilikle uğraşan halkın bin bir zahmetle yetiştirdikleri mahsulün zayi olduğunu anlatırken “Çoğu muhtaç oldu ... ile nâna” dizesi bu afetin insanları ekmeğe muhtaç bıraktığını anlatır.

Zerre nafakası olmayan neşler
Derununa sitem okları şişler
Varıp şaştığından nebatat dişler
Muhtaç olmayalım deye samana (42/4)

Bürünmüş eğnine miskin hırkayı
Kıhıtlıktan merâm nedir hercâyı
Derviş midir nedir bir kızıl ayı
Salıverin gidin bari ormana (42/5)

Hele kendi sözüme gelelim
Râh-ı Hakk’a doğru giden bulalım
Cürm ü isyan bizim ibret alalım
Kesme lisanın şükrü Yezdan’a (42/7)

Halkın başına gelen bu afetin yine kendi elleriyle yapıp ettikleri günahlar sebebiyle olduğunu dile getiren şair, kıtlığın halk için olduğu kadar hayvanlar için de olumsuz etkilerinin olduğu şiirde dile getirilmiştir. “Varıp şaştığından nebatat dişler / Muhtaç olmayalım deye samana” dizeleri hayvanlar için de gereken besinin bulunamadığının işaretidir.

3.1.2. Beşerî Nedenler

Tarihte yaşanan kıtlık olaylarına sebebiyet veren doğal unsurların yanında bir de beşerî unsurlar yer almaktadır. Zafer Karademir, çalışmasında kıtlığın sebeplerinin genelde ikili sınıflandırmaya tâbi tutulduğundan ancak temelde kesin bir ayırmadan söz edilemeyeceğinden bahsetmiştir. Karademir, bu durumu:

“Bir bölgede yaşanan aşırı nüfus artışı uzun vadede bir iaşe krizi yaratma potansiyeline sahipken bu süreçte ortaya çıkan kuraklık kaynaklı iaşe daralması da ciddi bir problemi beraberinde getirebilmekteydi. Yani artan nüfus kuraklıkla birleşince bu yağışsız süreçte tüketilmesi gereken depo edilmiş zahirenin yetmemesi ihtimali daha büyümektedir. Dolayısıyla normal zamanlarda sorun olmayacak bir kuraklık süreci aşırı nüfus artışı ile birleşince üretilen zahirenin halka yetmemesi nedeniyle kıtlık krizi çıkabilmekteydi.”

şeklinde açıklamıştır (Karademir, 2014: 85).

3.1.2.1. Savaş ve kıtlık

Kıtlığa sebep olan beşerî nedenler arasında gıda teminine zarar veren sebepler arasında savaşlar önemli bir yer tutmaktadır. Savaşlar her şeyden önce güvenliğin ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Savaş dönemlerinde üreticiler, can ve mal kaybı endişesiyle yapması gereken işleri yapamamış ve bunun sonucunda üretim de düşüş yaşanmıştır. Çünkü savaşların kendisi üreticiye ek yük bindirirken yaşanan kuşatma, ambargo, işgal gibi ağır süreçler gıda temin sürecini işlemez hâle getirmiştir.(Karademir,2014: 113). Bununla beraber çiftçinin ekip biçme dönemi olan bahar ve yaz mevsimleri askerî harekât için de en uygun dönemlerdir (Erler, 2012 : 33). Mahsulün olgunlaşma ya da hasat zamanı meydana gelen savaşın üretimi olumsuz etkilediği ve bu durumunda ilerleyen süreçte kıtlığa yol açacağı söylenebilir.

Çalışmamıza konu olan dönemde de yaşanan savaşlar üretimi olumsuz etkilemiştir. Savaşların insanlar üzerinde bıraktığı etkiyi en iyi anlatanlar bu acıları yaşayan, halkın çektiği sıkıntıları hisseden âşıklar olmuştur. Onlar; halkın feryatlarını, umutlarını, haykırışlarını, nefretlerini, sevinçlerini, isyanlarını dile getirmiş kısacası halkın gözü, kulağı, duyguları olmuştur.

Tarım ehli insanların askere alınması, araçların ordunun hizmetine verilmesi, askerdeki çiftçinin vefatı üretimi düşüren sebepler arasında yer almıştır. Savaş süresince ekili alanlardaki tahribat sonucu gıda üretiminde yaşanan azalma, taşıma amaçlı kullanılan hayvanlarda azalma ve telefât halkı zor durumda bırakmıştır. Bunun doğal sonucu olarak önce fiyatlarda yaşanan artış beraberinde kıtlığı tetiklemiştir (Çetin 2021: 510-513).

Âşık Güftârî 19. yüzyılda meydana gelen tarihe “93 Harbi” olarak geçen Osmanlı- Rus Savaşı’nda yaşananları “Ağlarım” şiiriyle dile getirmiştir.

Saz, sohbet söylerim dinlen gûş ilen,
Doldu dîdelerim kanlı yaş ilen,
Elvedâ eyledik eş yoldaş ilen,
Gurbet ele düştü işim ağlarım.
Kâfir gâlip geldi yerimiz aldı,
Selâtin câmiler hep esir kaldı,
Vade teknil oldu, tarihler doldu,

Âhir şerre kaldı başım ağlarım.

Poskov'dan da gitti hayır, bereket,
Görünmez Al Bayrak, kalındı hasret,
Düzdük katar göçü, eder hareket,
Zehir oldu ekmek, aşım ağlarım.

Güftârî söylerim bu doğru râhım,
Arşa direk oldu, dayandı âhım,
Senden ayrılmışım gül yüzlü şâhım,
Yoktur senden ayrı eşim ağlarım. (Kırzioğlu, 1958: 48)

“Saz, sohbet söylerim dinlen gûş ilen,” diyerek savaşın sebep olduğu acıları anlatan Âşık Güftârî'nin, “Poskov'dan da gitti hayır bereket” dizesinin bölgede yaşanan kıtlığın habercisinin olduğunu söyleyebiliriz. Camilerden ezan sesinin kesildiğini söyleyen şair, Türk bayrağına hasret kalındığını ve göçe etmeye mecbur kaldıklarını kanlı gözyaşı dökerek söze vurmuştur.

93 Harbi iki cephede, yaklaşık on bir ay süren ve uluslararası dengeleri değiştiren bir savaş olmuştur. Savaş, Osmanlı Devleti'ni sosyo-kültürel, demografik, iktisadi ve siyasi olarak olumsuz etkilediği ve bir bunalıma sürüklediği gibi günümüzde üzerinde birçok devletin bulunduğu Balkan topraklarının önemli bir kısmının ve Kafkasların yeniden şekillenmesine de sebep olmuştur (Yürükçü, 2018: 10).

Âşık Said Kırşehir kıtlığını anlattığı destanda 93 Harbi'nde yaşananları, çekilen acıları, insanların hayata, olaylara, devlete bakışını yansıtır.

Emr-i ilâhile cihan bozuldu
Doksan kıtlığında canlar büzüldü
Ervah-ı ezelde böyle yazıldı
Taktiri bilmeyen perişan oldu. (13/2)

Savaşlar, topraktan elde edilen ürünün iyi olduğu zamanlarda dahi gıda darlığına sebebiyet vererek kıtlıkların yaşanması için ya uygun zemini hazırlamış ya da doğrudan kıtlıklara neden olmuştur. Bunun en büyük nedeni savaş dönemlerinde zahirenin mevcut öneminin daha da artmasıdır (Ertaş, 2015: 127). Osmanlı Devleti savaş dönemlerinde ordusu için toplayabildiği kadar zahire toplamaya çalışmıştır. Zira Anadolu'nun pek çok yerinde yaşanan kıtlıklardan Osmanlı orduları da etkilenmiştir

(Mengirkaon, 2021: 153). Zira Osmanlı-Rus Savaşı sırasında gerek doğu cephesinde gerekse batı cephesinde taarruz ile yenilemeyeceği anlaşılan Türk ordusunun gerekli erzak ve ikmal sıkıntılarının olduğunu gören Ruslar, uzun süreli kuşatmalar ve ablukalar ile başarı elde etmeye çalışmışlardır.

Zillullahi alem behri bahrane
Acısın görmesin valide ana
Kurmuşlardın cengi bir kez meydana
Görünce kafirler çok pişman oldu (13/19)

Milleti Moskoflu sırpa dayandı
Ehli İslam olan bütün uyandı
Karadağ ülkesi büsbütün yandı
Asakiri İslam aç aslan oldu (13/20)

Osmanlı-Rus Harbi sırasında gerek doğu cephesinde gerekse batı cephesinde taarruz ile yenilemeyeceği anlaşılan Türk ordusunun gerekli erzak ve ikmal sıkıntılarının olduğunu gören Ruslar uzun süreli kuşatmalar ve ablukalar ile başarı elde etmeye çalışmışlardır. “Asakiri İslam aç aslan oldu” dizesiyle bu durumu bildiren şair askerlerimizin bu kıtlık hâline rağmen aslan gibi mücadele ettiğini söylemiştir.

Kitabın kavlince islamda nusrat
İnşallah açıldı fethi fütühat
Kıralım düşmanı edelim rahat
Şevketli hünkardan ur ferman oldu (13/21)

Dini İslam olan ettiler nida
Din yolunda tatlı canımız feda
Ölenler bu yolda olur şüheda
İlhami ednadan bu destan oldu (13/22)

Âşık, savaşın izlerini başladığı andan sona erene kadar şiirinin dizelerine yansıtmıştır. Bununla beraber Osmanlı ordusunun, komutanlarının, sadrazamlarının, padişahın vasıflarını destanının içerisinde ele alınmış ve ayrıntılı olarak bunlar hakkında bilgi verilmiştir. Destanı ile o dönemin panoramasını veren şair; acıları teskin ederek millî şuurun oluşmasını, zafere olan inancın, halkın direnme gücünün artmasını sağlamıştır.

Şair duygu, düşünce ve eylemde bir olunmasını dilemiş ve “Ölenler bu yolda olur şüheda” diyerek bu yolda kaybedenin olmayacağını ifade etmiştir.

3.1.2.2. Aşayışın bozulması ve kıtlık

Toplum üzerinde yıkıcı etkisini hissettiren durumlardan biri de eşkıyalık faaliyetleridir. Yönetim tarafından eşkıyalık olarak nitelendirilen yasa dışı, silahlı eylemlerin temelinde sosyo-ekonomik nedenler vardır. İhtiyaçların karşılanamadığı, sıkıntıların ve haksızlığın arttığı ortamlar; başkaldırı için bir zemin oluşturmuştur (Yetkin, 1996:4).

Eşkıyalık hareketleri devletlerin iç işlerinde karşılaştığı problemlerden biridir. Devletin bir doğal afetle ya da bir düşman ile cephede mücadele ettiği zamanlarda otorite boşluğundan faydalanan kanun ve asker kaçakları, aşiret ya da yerel gruplar halkı taciz etmiştir. Eşkıya korkusuyla toprağını işleyemeyen çiftçi; yeteri kadar mahsul hasat edememiş, bu durum da zahire kıtlığına sebep olmuştur (Erlor, 2012: 51). Güvenlik endişesi yaşayan halkın, yeni bir geçim kaynağı bulma isteği iç göçe sebebiyet vermiştir. Yine bu durum da tarım arazilerinin boş kalmasına, hayvancılık gibi ekonomik faaliyetlerin gerilemesine sebep olmuştur. Çiftçinin yaşadığı korku toprağını tamamen terk etmesine, tarlasını elden çıkarmasına ve bulunduğu yerden göç etmesine sebep olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda Anadolu’da da pek çok kıtlık olayları görülmüştür.

Anadolu coğrafyasında yaşanan eşkıyalık faaliyetlerinin sebep olduğu kıtlık yalnızca belirli yüzyıla özgü bir mesele değildir. “Celâlî Fetretî” olarak adlandırılan 1596’dan 1603’e kadar olan dönemde köylerde ziraat ile uğraşan insan sayılmasının azalması kıtlık afetine sebep olmuştur (Akdağ, 1995: 452-453).

1683-1718 yılları arasındaki idarî boşluktan yararlanan asker kaçakları, başıboş saruca-sekbân ve levent birlikleri, taşrada bulunan idareciler ve konargöçer aşiretlerin Anadolu’nun birçok yerinde eşkıyalık yapmaya başladıkları görülmektedir. Özellikle XVII. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan uzun süreli savaşlar sonucunda, cephe gerisinde bulunan ve ekonomik sıkıntılarla geçim derdine düşen genç işsiz insanlar, tımar sisteminin bozulmasından sonra toprağını terk ederek paşa kapılarına sığındılar (Kısa ve Çakar, 2020:537).

18 ve 19. yüzyılda da savaşlar ve iç isyanlar sebebiyle özellikle Orta Anadolu'da, Ege, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da eşkıyalık hareketlerinin arttığı görülmüştür (Saydam, 1993: 244). Yoksulun elini ayağını bağlayan toplumsal düzenin dışına çıkan bu kitle üretimin sekteye uğramasına sebep olmuştur (Yetkin 2003: 14-15).

Cihana yayıldı rüşvet irtişâ
Hak ile batılı bilmezler haşa
Fukaraya bakmaz oldu bey ile paşa
Gedağın bayları nazı kalmadı (3/3)

Yolsuzluk, haksızlık ve rüşvetin yayıldığını söyleyen âşık, asayişe ilişkin meydana gelen olaylarda yöneticileri sessiz kalmakla itham etmiştir. İnsanların artık doğru ve yanlış ayırt etmeden yaşadığını ve kimsenin fakirlere yardım etmediğini yine onun dizlerinde görmekteyiz.

Sübyanlar ağlaşır ayaklar yalın
Açık çıplak kaldı yetimle gelin
Hırsızlar çalmakta fukara malın
Üşütmüş el ayak dayanır mı can (23/11)

Zileli Sezaî, kıtlıktan dolayı dağılan yuvaların ve kimsesiz kalan çocukların çaresizlik içinde feryat ettiğini söylerken geride kalanların aciziyetini de gözler önüne sermiştir. Zira hırsızların fakirlerin mallarını çalmaktadır. Bu dönemde yaşanan kıtlıklar otorite boşluğuna sebep olmuştur.

Bu ahvale eyler matem ü yası
Sürdü kapısından oğlun babası
Oğullar babaya oldular âsi
Bir oldu her kişi yeksân içinde (30/13)

Ailedeki bozulmanın toplumu da etkilediğini söyleyen Aksaraylı Hayrî, bu durumun halkı topluca yerle bir ettiğini söylemiştir. Bu yerle bir olmaktan kasıt; Kıtlık yaşayan beldelerde; fahiş fiyat artışı, karaborsacılık, dilencilik, yağmacılık, gasp, hırsızlık, terkedilmiş çocuklar, bir parça ekmek için kocalarını bırakıp başka adamlara sığınan kadınlar, ailesini bırakıp kaçan erkekler, cami avlularına atılan bebekler ve ölümü yaşamaktır.

3.1.2.3. Salgın hastalık ve kıtlık

Salgın hastalıklar kıtlığın sebebi ya da şiddetlendirici etkisi olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan aralarında doğrusal bir ilişki vardır. Kıtlık salgın hastalıkları beraberinde getirmiş ya da salgın hastalıklar kıtlığa sebep olmuştur. Toplumlarda kıtlığın meydana gelmesi insanların sağlıklarının bozulmasına ve hastalıklara yakalanmasına neden olmuştur. Yiyecek bulma sıkıntısı yaşayan insanların olmadık şeyler tüketmesi hastalanmalarına yol açmıştır. Bu tür olaylarla halk sağlığı önlemlerinin etkisi azalmış veba dâhil birçok hastalık ortaya çıkmıştır. Bir bölgedeki insan çokluğu, gerekli temizlik önlemlerinin alınmaması da salgın hastalıklara sebep olmuştur (Nikiforuk, 2013: 28).

Âşıklar, kıtlığı konu edindikleri şiirlerinde kıtlığın sebep olduğu hastalıkları ve bu hastalıkların hayvan ve insan üzerindeki etkilerini canlı bir şekilde tasvir etmişlerdir.

Sonra bir kahatlık çökdü insana
Âh itdik ciğerler döndü büryana
Tâun zûhûr itdi çıkdı meydâna
Aldı civanları itdi ziyânet (1/3)

Veba, insanlık tarihi boyunca en korkunç salgın hastalıklardan biri olmuştur. Halk dilinde, “taun”, “kara humma”, “kara ölüm” ve “kıran” gibi isimlerle anılmıştır (Beyhan, 2008: 1030). Bir hayvan hastalığı olan veba, mikrobun akciğere yerleşmesi ile ortaya çıkmakta burundan kan gelerek bir hafta içinde kurbanlarının yarısından fazlasını öldürmektedir (Özdemir 2005: 22). Kıtlığın ortaya çıkmasıyla hastalığın yayıldığını bildiren Âşık Seyrânî, “Âh itdik ciğerler döndü büryana” diyerek bu illetin insanın ciğerlerinde bıraktığı hasarı kebab benzetmesiyle tasvir etmiş, genç yaşta pek çok insanın bu hastalık sebebiyle hayatını kaybettiğini söylemiştir.

Esince Mevlâdan bir bâd-ı sâba
Dolaştırır yarın gelince vebâ
Âhır sefer bu yana ana baba
Komazlar şübbânı ol mevt-i dâra (9/29)

Âşık Zehrî, bu kıtlık afetinin yaşandığı yerde veba salgının rüzgârın etkisi ile bile yayılacağını söylemiş ve anne babaların genç delikanlıları bu hastalık sebebiyle kaybedeceklerinin üzüntüsünü dile getirmiştir.

Avrupalıların “kara ölüm” adını verdikleri veba insanlık tarihinin gördüğü en korkunç hastalıklarından biridir. İnsanların en çok mustarip olduğu hastalıklardan biri olan veba birbiriyle temas hâlinde olan insan ve toplum arasında hızlı bir şekilde yayılmıştır (Öztürk, 2020: 125-126). Yayıldığı yerde bazen nüfusun dörtte üçünü kırıp geçirmiştir. Kıtlık sebebiyle göç eden insanların gittikleri yere vebayı taşıma ihtimalleri kuvvetle muhtemeldir.

Kalmadı tâkatlar farıdı özler
Lisan sustu, görmez hem dahi gözler
Dudaklar oynamaz kesilir sözler
Vücûdda medâr yok kalksın sehere (9/13)

Acından cihanın sarardı benzi,
Yarıldı dudağı, tutuldu genzi.
Taş çeke çeke kırıldı omzu,
Söküldü küreği, eller perişan. (16/19)

İrahmet yerine kuru yel eser
Zenginler fakirin dalına basar
Ahali acından kan köpük kusar
Açlıktan üzerlik yolduk yâreden (25/2)

Açlıktan insanın sarardı benzi
Söküldü küreği, eğrildi omzu
Yarıldı dudağı, kurudu ağzı
Dilleri dönmüyor balçık yâreden (25/6)

Şaşırınlar eder gör ne hâl oldu
Ağlayup gözleri kan ile doldu
Açlıktan vücudu sarardı, soldu
Belirsiz eyledi pîr ü cevânı (26/5)

Kuraklık ve kıtlığın insan vücudundaki etkilerini anlatan âşıklar, hastalıklar sebebiyle insanların dermansız kaldıklarını, sararıp solduklarını, ağızlarında yaralar çıktığını şiirlerinde yansıtmışlardır. Şairlerin dizelerinden hareketle açlık sebebiyle dermansız kalan vücutların salgın hastalığa yakalanmasının kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz. Açlık ve salgın hastalık ilişkisini yapılan araştırmalar da doğrulamıştır. İyi

beslenemeyen bir canlı dışarıdan gelecek olan biyolojik tehlikelerle karşı karşıyadır (Panzac, 2011: 27). Açlık sebebiyle zayıflayan kan dolaşımı ve büyük oranda işlevini kaybeden sindirim sistemi, vücudun hastalıklara karşı direncini kırmaktadır. Öte yandan beslenememekten dolayı zayıflayan vücut, hastalıklara karşı direnç gösterememekte ve kandaki yağ oranı antikorların etkili çalışmasını engellemektedir (Russel, 2014: 127). Böylece insanın hastalığa yakalanması ve bunu yayması kaçınılmaz hâle gelmektedir.

Çaresiz şu millet tiken ot yiyor

Aç kaldı sabiler tek tek ölüyor

Kimisi göçünü aldı gidiyor

Aman Allah ne olacak hâlimiz (7/7)

Fukarânın yoktur ekmeği aşu

Yer oldular otu, toprağı, taşu

Bin iki yüz altmış bir sene başu

Yaklaştı bin altmış ikiye vara (9/15)

Ot bitmedi, yandı gitti ovalar

Aç kaldı koyunlar, atlar, develer

Ot yerine yaprak yedi mayalar

Zebun oldu, tüyü döndü hayvanın (19/3)

Ölenler çoktu zehirli ottan

Hasta çoğaldı kıtlıktan, yoktan (50/10)

Bin dokuz yüz kırk ikinin kıtlığı

İkinci seneye kalır mı ola

Dağa düştü millet yedi çıtlığı

Zî-ruh bundan ibret alır mı ola (62/1)

Sabahınan erken buradan kalkmalı

Gün değmeden ta Mardın'a çıkmalı

Kimini ütüp de kimin yakmalı

Ben senin kahrını çekemem keven (64/3)

Kıtlık zamanlarında yiyecek bulamayan insan ya da hayvanın doğada kendiliğinden biten otları yediğı ve bu sebeple hastalandığı şairlerin şiirlerinde değindiğı başka bir

hususudur. İnsanlar açlıktan üzerlik, çıtlık ya da zehirli ot yerken hayvanlar ise saman yerine yaprak ya da keven otu ile beslenmişlerdir. Âşıkların şiirlerinde anlattığı bu durum kayıtlarla da doğrulanmıştır. Bayar, Orta Anadolu kıtlığını ele aldığı çalışmasında insanların yemek için zahire bulmadığını, ahalinin otladığını hayvanların kuraklığa ve susuzluğa dayanamadığını, halkın elinde yalnız birer çift öküzleri kaldığını ve bunlara yetecek kadar saman kalmadığını, dağlarda kuru otların köklerinin çıkarılarak hayvanlara verildiğini söylemektedir (Bayar, 2013: 57).

İbn-i Haldun çağlar öncesinden insanların bolluk zamanlarında fazla ve çeşitli gıdalarla beslenmelerinin vücutlarında olması gerekenden daha fazla rutubetin birikmesine neden olduğunu belirtmiştir. Kıtlık dönemlerinde insanların alışmış oldukları yumuşak gıdaların yerine sert ve kaba şeylerle beslenmeleri özellikle bağırsaklarının kurummasına ve parçalanmasına yol açarak insanların daha çabuk hastalanmalarına neden olduğunu ifade etmiştir (İbn Haldun, 2016: 272-273).

3.1.2.4. İhtikâr / vurgunculuk ve kıtlık

İhtikâr kelime anlamı olarak halkın yiyecek, içecek, giyecek ve yakacak gibi temel ihtiyaçlarını düşük fiyattan toplayıp fırsat bulunduğu anda ederinden daha fazlaya satarak haksız kazanç elde etme durumudur (Devellioğlu, 2011: 482). Malın fiyatı yükselene kadar elde tutma olarak da nitelendirilebilen ihtikâr, bir diğer ifadeyle vurgunculuktur. Kelime; istiflemek, kıtlaştırmak, hak yemek, tedavülden çekmek anlamlarını da içermektedir. İhtikâr yapan kimseye de “muhtekir” denmektedir (Kallek, 2000: 560).

İhtikâr/ vurgunculuk İslam dini açısından da kötü bir davranış olarak kabul edilmiştir hatta İslam âlimleri ihtikârın haram ya da mekruh olabileceği hususunda farklı görüşler bildirmişlerdir (Kallek 2000: 561). Ayrıca kolay yoldan kazanç elde eden muhtekir de hadislerde nefretle anılmış, Kur’an-ı Kerim’de muhtekirin sıfatları günahkâr, sapkın, Allah’ın himayesinden uzak şeklinde tanımlanmıştır (Kallek 1992: 57).

Piyasayı kendi çıkarları doğrultusunda yönetmek olan ihtikâr / vurgunculuk, üretimi ve tüketimi yapılan her türlü mal için söz konusu olabilir. Bu durumun akla gelen ilk şekli tahıl, buğday, şeker, ekmek, tuz, et ya da yakacak gibi halkın temel ihtiyaçlarını azaltmak ya da elde tutmak olarak açıklanabilir. Tarih boyunca tahıl ticaretine etki

eden ihtikâr, özellikle zorunlu gıda maddelerinin yeteri kadar temin edilemediği savaş, afet gibi durumlarda ortaya çıkmıştır (Toprak, 1995:113).

Kuraklık, şiddetli kış, sel gibi doğal sebepler kıtlığı açıklamak için önemli faktörler olsa da bu afeti açıklamak için tek başına yeterli değildir. Vurgunculuk da en az diğer sebepler kadar kıtlık krizini tetikleyen bir unsurdur. Zira arz talep dengesini bozan vurguncular herhangi bir sebepten dolayı yaşanan gıda azlığını kıtlığa çevirebilmiştir. Yaşanan kuraklık dönemlerinde de bazı tüccar ve mültezimlerin gıda maddelerini stoklamaları kıtlığa sebebiyet vermiştir (Erler, 2012: 319). Buradan hareketle ihtikârın doğal, siyasi, idari ve mali nedenlerle meydana gelen kıtlığın artarak derinleşmesini sağlayacak kadar büyük bir etki alanına sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca bu dönemlerde muhtekirler de siyasi, iktisadi ve sosyal gelişmeler dolayısıyla ortaya çıkan fırsatları değerlendirmiş ve bu yolla piyasada bulunan malların fiyatlarını yükselterek haksız kazanç elde etmenin yollarını aramıştır (Öznel 2012: 398 -400).

İnsanın gördüğü ve tanık olduğu hâlde dile getiremediği olayları güzel ve farklı bir dil kullanarak gündeme getiren ve böylece toplumun sözcüsü olan halk şairleri muhtekirlerin yaptıkları zulme de sessiz kalmamış şiirlerinde konu edinip dile getirmişlerdir.

Muhtekir melûnlar buldular fırsat.

Una bin ziyâde koydular kıymet,

Dediler ki onlar: “Bu bir ganimet”

Ol vakt unuttular dini, imanı. (10/ 6)

Bu sene fitne-kâr gayetle arttı,

Nice insâfsızlar una taş katdı.

Nice bin nâz ile metân satdı,

Âkıbet on sekize verdi batmanı. (10/9)

Âşık Salih Kayseri’de yaşanan kıtlığı anlattığı destanda temel gıda malzemelerin başında gelen ekmeğin ham maddesi olan unun fiyatındaki artıştan muhtekirleri sorumlu tutmuştur. Üretici ve tüketicinin en fazla ihtiyaç duyduğu, talebi yüksek olan üretim ve tüketim malları hiç şüphesiz ki daha fazla ihtikâra uğramıştır. Dolayısıyla yaşanan kuraklık sebebiyle meydana gelen kıtlığı fırsat bilen muhtekirler temel ihtiyaç malzemesi olan un üzerinden daha fazla kâr ve kazanç elde edebilme imkânı bulmuşlardır.

Fukaranın hâli Mevlâ'ya belli
Merhamet yok ağniyâda ezeli
Buğdayın bir mutusu oldu yüz elli
Muhtekire düştü fırsat bu sene (11/3)

Zenginde merhametin kalmadığını bildiren Âşık Seyranî, buğday fiyatındaki aşırı fiyat yükselişinin, halkın ekonomik yaşamındaki olumsuz etkilerini dile getirmiştir. Şairin dizeleri, zengin ve yoksul arasındaki gıdaya ulaşma dengesindeki farkın açıldığını, zengin olanın ürüne fiyatı yüksek de olsa ulaşabildiğinin mesajını vermektedir.

Felek nicelere verdi de aman
Bir liraya satıldı bir harar saman
Satanda kalmadı din ile iman
İnsaf u merhamet kalktı bu sene (14/10)

Saman pazarına varmağa olmaz
Bahasını aslâ sormağa olmaz
Kındıra ile ayırık vermeye olmaz
Yaban hayvanları çöktü bu sene (14/11)

Tuzcular pazardan tuz kaldırdı
Ekmekçiler akçesini çaldırdı
Sipâhî pazarı malı doldurdu
Fukara yerlerde kaldı bu sene (14/19)

Kömürcüler battı kaldı karaya
Okkası da çıktı yüz on paraya
Cezâ-yı nakdî verdiler hem saraya
Onlar dahi fırsat buldu bu sene (14/20)

Baştan azdı yine bakkal esnafı
Büyüğün küçüğün yoktur insafı
Yılda fasulyenin olmazdı lâfi
Okkası dört kuruşa çıktı bu sene (14/21)

Arsız Konya'lıya kar olsa yetmez
Şeker yesen ekmek yerini tutmaz
Varup almağa da kudretin yetmez
Âlîl vücüt perişandı bu sene (14/22)

Konyalı Âşık Ömer de tüccar ve zenginlerin fiyatlarda yaptığı aşırı yükselişin habercisi olmuştur. İhtikâr, piyasalarda geniş bir şekilde imalat sanayinden tarım ürünlerine kadar alım satım konularında her üretim ve tüketim malı için söz konusu olmaktadır (Öznel, 2012: 397). Temel besin kaynağı ekmeğe ulaşamayan halkın perişanlığını anlatan şair; hiçbir şeyin ekmeğin yerini tutmadığını söylemiştir. Ekmek dışında temel ihtiyaç maddelerinden oluşan zahire, buğday, şeker, tuz, et, yakacak maddeleri olan halkın temel gereksinimleri üzerinden yapılan vurgunculuk kıtlığın en önemli sebeplerindedir.

Doksanda kurudu yağmadı yağmur

Kül katıp ekmeğe sattılar hamur

Kör oldu gözleri şimdi dilenir

Baş çıkmadı memur gösterdi sübhan (23/3)

Fukaraya Mevlâ sahip göndere

Sebebin ocağını Hak söndüre

Muhtekir olana inşafı vere

Lânetir hakkında Hazreti Kuran (23 /21)

Zileli Sezai, destanın yukarıda verilen bölümlerinde halkın gıda maddeleri temininde sıkıntı yaşarken bir de uygun olmayan koşullarda üretilmesi sebebiyle hastalıkların meydana geldiğinden bahsetmektedir. Zahirinin yeterince temin edilememesi sebebiyle yeterli buğday ya da un bulamayan fırıncının ekmeğin içeriğine farklı maddelerin kattığını “Kül katıp ekmeğe sattılar hamur” dizelerinden çıkarabiliriz.

Zira kıtlık dönemlerinde fırıncıların eksik ağırlıkta ekmeğin çıkardıkları ve yüksek fiyatta sattıkları tarihî vesikalarda da yer almıştır (Erler, 2012: 319). Âşık, Allah’ın da ihtikâr yapanı lanetlediğini belirterek “Fukaraya Mevlâ sahip göndere” diyerek bir bakıma içinde bulunulan durumu duyurmuş ve devletin kendilerine sahip çıkmasını istemiştir.

Metâm değerini aldılar dini

Bu insan da bilir fırsatı ganî

Unuttular ya Hak! ümmetin seni

Nice her halimiz olmaz dubâra (9/19)

Metâ’ın kıymeti eksik alınır

Göz göre ateşe kendin salınır

Dolaşır boynuna yârın bilinir

Ol vakitte fena fena yalvara (9/21)

Âşık Zehrî, insanların pazarda mal bulamamasından şikâyetçi olduktan sonra mevcut olanın da düşük fiyattan alındığını söylemiştir. Bunu fırsat bilenlerin kul hakkına girdiğini ve hesabını muhakkak Allah'a vereceği konusunda uyarıda bulunmuştur. Kıtık döneminde devlet, gıda fiyatları karşısında alışveriş fiyatlarına müdahalede bulunarak fiyatları düşürmeye çalışmıştır. Fiyatlardaki aşırı artış paranın değer kaybetmesine de sebep olmuştur (Erler, 2012: 316).

Mültezim anbara vurdu kilidi

Rüzgârlar dağıttı çıkan bulundu

Zenginler de kurban kesmez göründü

Aman Allah derde ağlar yareden (8/1)

Mültezimler ider bulagörmeyüz

Kilesin dörtyüzden aşağı virmeyüz

Parasına hiç bir (saat) durmayuz

Viresi virmeyüz yorulman boşa (31/7)

Ekinler kalmayup bunlar turdılar

Mültezimler kapısına vardılar

Gani bize ekin virin didiler

Senetler virdiniz sizler bu işe (31/ 21)

Genellikle zahire tüccarı olan mültezimlerden kaynaklanan sıkıntılar âşıkların şiirlerine yansımıştır. “Mültezim anbara vurdu kilidi” “Mültezimler ider bulagörmeyüz / Kilesin dörtyüzden aşağı virmeyüz” dizeleri bir suç olan muhtekirliğin devletin kendi görevlileri tarafından da işlenmiş olduğunu duyurmaktadır. Muhtekirler bolluk dönemlerinde gıda ürünlerini istiflemişler kıtlık dönemlerinde de değerlenmiş olan gıda ürünlerini yüksek fiyatta küçük miktarlarda piyasaya sürmüşlerdir. Kıtık dönemlerinde halkın, alım gücünün zayıflamasını fırsat vurguncu taifesinden bazı kimseler de kısa sürede yüksek karlar elde etmek için halka yüksek faiz oranlarıyla krediler açmaktaydı. Böylece halkı kendilerine borçlu hale getirerek kısa sürelerde yüksek kârlar sağlamışlardır (Çelik, 2014: 507). Elbette devlet görevlilerinin böyle suçlara bulaştıkları dönem dönem tespit edilmiş ve memurların görevden alınmaları konusunda bir tereddüt yaşanmamıştır (Erler, 2013: 222).

4. ÂŞIK ŞİİRLERİNDE KİTLİĞİ YAŞANAN TEMEL İHTİYAÇ MALZEMELERİ

Yeme ve beslenme kültüründeki en önemli dönüm noktası, insanoğlunun yerleşik hayata geçerek tarımla uğraşmaya başlamasıdır. Avcı-toplayıcı grupların tarım ile uğraşmasıyla köyler ve kentler oluşmuş, bunun sonucunda toplum ortaya çıkmıştır. Hareketliliği azalan avcı-toplayıcılar, yılın büyük bir kısmını seçtikleri sabit bir yerde geçirmeye başlamışlardır (Standage, 2020: 38). Yaşanan bu değişiklik, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu durum da beslenme kültürünün değişmesine sebep olmuştur. Elde edilen arkeolojik bulgular, tarımsal faaliyetlerin dünyanın her yerinde aynı anda başlamadığını ortaya koymuştur. Yakın Doğu'da MÖ 8500'de başlayan tarımsal faaliyetler, Çin'de MÖ 7500'de, Güney ve Orta Amerika'da MÖ 3500'de görülmüştür. Bu tarımsal ürünler içinde en önemlileri Yakın Doğu'da buğday ve arpa, Asya'da pirinç ve darı ile Amerikan kıtasında mısırdır (Standage, 2020: 20-28).

Tarım on binlerce yıl boyunca daha güvenilir ve daha verimli bir gıda arzı sağlamakla hem yeni hem de gelişkin toplumlar için temel oluşturmaktadır. İlk çiftçilerin bitkileri tarımsal ürüne dönüştürmeleri ve hayvanı evcilleştirme sürecine başlamalarından binlerce yıl sonra bugün bile insan türü tarımla uğraşan bir tür olma özelliğini devam ettirmiştir. Hiç şüphesiz ki besin üretimi insanın hâlâ birinci uğraşdır (Standage, 2020: 44). Ekonomik faaliyetlerin önemli bir kısmında yeri olan tarımsal faaliyetler içinde, hububat (buğday, arpa, mısır, yulaf vb.) tarımı önemli bir paya sahiptir. Dolayısıyla hububat mahsulünde yaşanacak kriz tam anlamıyla bir felaket demektir (Karademir, 2014:44).

Tarımsal kuraklık, insan tüketimine dönük mahsullerin meteorolojik sebeplerle yetişmemesidir. Anadolu'da 19 ve 20. yüzyıl boyunca kuraklığın yaşandığı dönemlerde temel gıda maddelerinin buğday ve buğdaya bağlı ürünlerden oluşması kıtlığı kaçınılmaz hâle getirmiştir. Bu durum yalnızca insanlar için geçerli değildir. Otlaklarda hayvanlar için otun bulunmaması da kıtlık anlamına gelir. Dolayısıyla yaşamını topraktan gelen bitkilere bağımlı olarak yaşayan her canlı için kuraklık aynı zamanda kıtlık anlamı taşımaktadır (Mengirkaon, 2021: 143). Tarım ve hayvancılıkta İkel tekniklerin kullanılması teknolojinin kolaylıklarından yararlanılamaması zor tabiat şartlarında Anadolu'da kıtlığı tetikleyen bir diğer unsur olmuştur.

Tarımsal üretimdeki düşüş dolayısıyla gıda yetersizliği ve buna bağlı olarak fiyatların yükselmesi gibi ekonominin iç dinamiklerden kaynaklanan temel ihtiyaç maddelerine ulaşmama durumu âşıkların kıtlığı anlattığı şiirlerinde özellikle üzerinde durulan hususlardan olmuştur.

Ateş düştü şu Kırşehir yanıyor
Çocuklar da ekmek diye ağlıyor
Aç kaldı koyunlar kuzu meliyor
Aman Allah ne olacak hâlimiz (7/2)

Fukarânın yoktur ekmeği aş
Yer oldular otu, toprağı, taşı
Bin iki yüz altmış bir sene baş
Yaklaştı bin altmış ikiye vara (9/15)

Nice gafil serden geçmek istedi,
Mevtin şerbetinden içmek istedi.
Altı aylık çocuk ekmek istedi,
Acayip ah ile etti giryanı. (10/10)

Sabah olur ekmekçiye varılır
Alan alır almayanlar bayılır
Şimdiki vakitte hatır sayılır
Fukaralar perişandı bu sene (14/23)

Kıtlığın yaşanmadığı dönemlerde bile pek çok topluma göre daha çok tüketilen ekmek Anadolu halkı için her zaman önem taşımıştır. Başlı başına ekmek bir gıda maddesi olarak değer görürken diğer gıda maddelerinin de ekmeğin katığı olarak kabul edilmesi onu besin merkezine yerleştirmiştir. Ayrıca gerek gelenek ve göreneklerimizde gerekse “ekmeğini taştan çıkarmak, ekmeğini kazanmak, ekmeğini eline almak” gibi kullandığımız sözler deyimler ekmeğin toplumsal bir güç olarak da değer kazandığının ifadesidir. Dolayısıyla ekmeğin yokluğu Anadolu halkı için kıtlık ve dahi güçsüzlük anlamına gelmektedir. Şairlerin şiirlerinde yer alan ekmek yokluğu, beşikte yatan çocukların bile ekmek diyerek ağlaması, ekmek alamayanın baygın hâle geleceğini anlatan dizelere bunun en büyük göstergesi olmuştur.

Bazı mahalde su bulunmaz oldu

Gusul, taharet, abdest alınmaz oldu
Değirmen dönmez, un öğünmez oldu
Rızıkına hasaret düştü insanın (19/4)

Değirmenci olsa bulunmaz unu,
Anlarında göğe çıkıyor ünü,
Şubat Onyedî’de söyledim bunu,
Yeniye dört ay var eylemem bühtan. (22/7)

Ocağı yakacak ne de kömür var,
Hususa açlığa olur muydu âr,
Buğdaydan vazgeçtik bulunsa çavdar,
Geçse elimize cevahir mercan. (22/6)

Nice köyler vardır baca tütüyor
Nice evler var ki ekmek etmiyor
Buğdaya fakirin gücü yetmiyor
Zavardan bulamaç kardık yâreden (25/7)

Ekmek bu denli önemli iken ham maddesi olan buğday, ekiminin yapıldığı hemen her yerde veriminin düşüklüğüyle bilinmektedir (Bayar, 2013: 41). Yılda bir defa hasat alınan ve kuru tarımla yapılan buğdayın veriminin düşük olması gelecek dönem için kıtlık demektir. Çünkü buğdayın kıtlığı, un, bulgur, ekmek, çorba ve diğer buğday temelli gıda ve yemeklerin kıtlığı anlamını taşımaktadır. Kıtlık dönemlerinde Çavdar, arpa, yulaf, germik, kavuzlu buğday, darı, acı darı ve süpürge darısı gibi daha toleranslı bitkilerle buğdayın yokluğu telafi edilmeye çalışılmıştır (Mengirkaon, 2021:10). Âşıkların şiirlerinde zikredildiği gibi buğday öğütüp un elde edemeyen köylü çavdar için duacı olmuştur hatta hayvanlara yedirilen zavardan yani bir çeşit tahıl kırmasından bulamaç yapmıştır. Âşık Hüseyin’in “Açlıktan üzerlik yolduk yâreden” dediği gibi halk; insanlara tohumları acı olan, halk hekimliğinde tedavi amaçlı ya da nazardan korunmak adına tütsü olarak kullanılan üzerliği (<https://sozluk.gov.tr/>) dahi yemiştir. Ancak bunların hiçbiri buğdayın yerini tutmamış açlıktan ve ya da yenilmeyecek şeyleri yemekten dolayı çoğunlukla halkın sağlığı bozulmuş ve güçleri tükenerek hayatları son bulmuştur.

Tuzcular pazardan tuz kaldırdı
Ekmekçiler akçesini çaldırdı

Sipâhî pazarı malı doldurdu
Fukara yerlerde kaldı bu sene (14/19)

Baştan azdı yine bakkal esnafı
Büyüğün küçüğün yoktur insafı
Yılda fasulyenin olmazdı lâfi
Okkası dört kuruşa çıktı bu sene(14/21)

Pakla oldu fasulyenin yamağı
İnsana kısmettir öküz emeği
Fiğ mürdümük oldu kibar yemeği
Purçak bir tarafa kaçtı bu sene (29/6)

Tuz dünyanın her yerinde rastlanabilen önemli bir sanayi ve ticaret maddesidir. Koruyucu ve tat verici özellikleri sayesinde kullanım alanı oldukça geniştir. İnsanlık tarihi boyunca elde edilen tuz; yiyecekleri korumak, yaraları iyileştirmek, suları arındırmak için ihtiyaç duyulmuştur. Toplumun tuzdan mahrum olması demek onların yiyeceklerini saklayamaması ya da kıtlık dönemine hazırlıksız girmesi demektir (Beyoğlu, 2001:204-205). “Tuzcular pazardan tuz kaldırdı” diyen şair, tuzun öneminin farkındalığı ile yokluğunu dile getirmiştir. Üretimin azlığı sebebiyle gıda fiyatlarının artışı fakir halkın ihtiyaç duyduğu malzemeye ulaşmasını da engellemiştir. Fakir halk, bolluk dönemlerinde sıradan bir yiyecek olarak baktığı fasulyenin pahalılığını görüp şikâyetçi olmuştur.

Kömürcüler battı kaldı karaya
Okkası da çıktı yüz on paraya
Cezâ-yı nakdî verdiler hem saraya
Onlar dahi fırsat buldu bu sene (14/20)

Yemeyip ekmeği yatan üç gün aç
Bağlarda kalmadı kesildi ağaç
Arkada getirdi kömürü Sıraç
Oldu odun yükü yediye heman (23/7)

Kömür dirhem ile satıldı ey yâr
Gübre yok hamamlar kapandı nâ-çâr
Hezveli sorarsan yüksekten uçar

Dörde beşe çıkdı ağaç batmanı (35/13)

Soğuktan hasta oldu bütün ahali

Güç yetmiyor odun kömür pahalı

Aç kalanlar sattı heybe çuvalı

Yokluk serimizden kalkmıyor bu yıl (58/11)

Âşıkların şiirleri, temel ihtiyaç maddelerinden olan odun, kömür, gibi ürünlerin yokluğunun ya da yüksek fiyattan satıldığı habercisi olmuştur. Osmanlı Dönemi'nde, mevsimsel şartlardan dolayı taşımacılığın deniz ve karayolu ile yapıldığı, maliyetinin çok yüksek olduğu zamanlarda mal sevkiyatında sıkıntılar yaşanmış ve özellikle piyasalarda temel ihtiyaç maddelerinden olan odun, kömür, hınta, hezvel gibi ürünlerin kıtlığı baş göstermiştir (Öznel, 2012:399). “Kömürcüler battı kaldı karaya / Okkası da çıktı yüz on paraya” diyen şairin vurguncuların fırsat bildiğini ve yakacak fiyatlarını artırdıklarını da ifade etmiştir. “Cezâ-yı nakdî verdiler hem saraya” ifadesi ise bize Osmanlı devlet iradesinin piyasalarda üretim ve tüketime konu olan malların, çeşitli yollarla, fiyatlarını arttırıp piyasa dengesini bozan ihtikâra karşı, her zaman hassasiyetini koruduğunu göstermektedir.

Benim bu makalim gelmesün yaman

Zira bu seneler bulunmaz saman

Yerde nebat yoktur ne yesin hayvan

Yakarlar babalar kuru harmanı (15/4)

Unut deli gönül kaymağı unut!

Yoğurda selam ver, peyniri kurut

Çirinen pekmezde kaldı bir umut

Göklere çekildi ayran bu sene (20/4)

Eylülde çok koştuk sağ ile sola,

Sonraki dualar gitti nafiye,

Pekmezden ümidi çevirdik bala,

Baktık da meliz yok boş kalmış kovan. (22/3)

Çıkar merakından başından duman,

On kuruşa çıktı bir kalbur saman,

Bir avuç bulgura tencere tavan,

Nice fukaralar kaldılar uryan. (22/5)

Bütün insan ağlar, aslâ gülemez

Arasan bir şa'ir yulaf bulamaz

Sad hezerân kâtip hesap kılamaz

Bu senede telef olan hayvanı (28/11)

Koyunlar meleşir yoktur yiyecek

Saman da alaf da yok ki verecek

Günde ben on dane olup ölecek

Bu yıl kasaplığın şöhreti, şanı (28/12)

Çoban koyunu hiç güder mi dağda

Olmasa gözleri süt yoğurt yağda

Meyvesi bitmedik ağacı bağda

Sökerler Seyranî daldan kökecek (12/4)

İhtiyaç olan gıdaya ulaşamamaktan kaynaklanan yetersiz beslenme durumu insanları olduğu kadar hayvanları da olumsuz etkilemiştir. Kuraklık sebebiyle yeteri kadar beslenemeyen hayvanlar telef olmuş ve dolayısıyla yoğurt, peynir, ve tereyağı gibi hayvansal gıdalar da pahalılık ve kıtlık yaşanmıştır. Âşıkların “Koyunlar meleşir yoktur yiyecek” deyip 1290 olarak tarih düştüğü büyük Orta Anadolu kıtlığında Ankara'dan gönderilen bir haberde yöredeki sancaklarda yeteri kadar hayvan yeminin bulunamamasından dolayı koyun ve keçilerin %90'ının telef olduğunu ve çiftlik hayvanlarının da kıtlık şartlarına dayanamadığı yer almaktadır (Erler, 2012:159). Kuraklık nedeniyle ekim yapamayan halkın taze saman ve taze ot bulamadığı için hayvanlarını pazara götürüp sattıklarını Konyalı Âşık Zarî'nin “Bu yıl kasaplığın şöhreti, şanı” dizelerinde görmekteyiz.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan kıtlık afetleri sosyal ve ekonomik hayatta önemli zorluklar oluşturmuştur. 1928-1929 Orta Anadolu kuraklığında, halkın büyük çoğunluğunun çiftçi olması sebebiyle doğrudan ürünlerin verimi düşmüştür. Buna bağlı olarak halk, yiyecek ihtiyacı ve gelir kaynağı teminden mahrum olmuştur. Bundan sonra yaşanan en büyük kuraklık, 1945 yılında yaşanmıştır ve çiftçilerin bir kısmı tarladan mahsul alamamışken bir kısmı ekim bile yapmamıştır (Arslan, 2003: 203-204). 1945 yılı II. Dünya Savaşı'nın başlangıcını ifade eden bir yıl olduğundan halk, doğal kuraklıktan ziyade savaşın getirdiği kıtlıkla da baş başa kalmıştır. Ülkemiz

zor da olsa savaş dışında kalmayı başarmıştır. Fakat halk, ekonomik anlamda büyük sıkıntılar çekmiştir. Savaş dönemine ait alınan kararlar, yapılan uygulamalar halkı zor duruma sokmuş, genç nüfusun askere alınmasıyla da üretim neredeyse durmuştur. Savaşı görmeyen halk, açlığı ve kıtlığı en şiddetli şekilde yaşamıştır (Dokuyan, 2013: 194).

Âşıklar sözlerindeki incelikle şahit oldukları olayları, savaşları ve ekonomik düzeni şiirlerine yansıtmışlardır.

Karne icat oldu buğday gelmiyor,
Müstahsiller buna memnun olmuyor,
Yoksul olanların yüzü gülmüyor,
Ne yaman heybetli geldi bu sene. (44/2)

Şekerin kilosu çıktı yüz ona,
Sandık sandık saklıyorlar her yana,
Memurlar yakalar çıkar meydana,
Ne yaman heybetli geldi bu sene. (44/8)

Millet fırınlarda ekmek arıyor,
İnzibatlar her tarafı tarıyor,
Ispanak sebzesi işe yarıyor,
Ne yaman heybetli geldi bu sene. (44/9)

İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde üretimin azalması, ihtikâr, rüşvetçilik ve istifçiliğin artması ve dış ticaret imkânının sınırlı olması gibi nedenlerle un kıtlığı baş göstermiştir. 1941 yılı itibarıyla tarımsal üretimde yaşanan gerileme Hükûmeti önlem almaya zorlamıştır. Bu kapsamda Millî Korunma Kanunu'na dayanılarak öncelikle halkın temel gıdası ekmek karneye bağlanmıştır (Bakar, 2013: 1-2). Arguvanlı Âşık Balı'nın "Karne icat oldu buğday gelmiyor," "Millet fırınlarda ekmek arıyor," dizeleri, karne uygulamasının kıtlığın önüne geçemediği gibi halkın ihtiyaçlarını da tam anlamıyla karşılanamadığını anlatır niteliktedir.

Yemek pişirmeye tuz bulamıyor
İdare yakmaya gaz bulamıyor
Baharı kaybetti yaz bulamıyor
Gözlerinin yaşın silemez köylü (47/10)

Ak bez bulamadık şal palaz giydik
Kefensiz çok ölü mezara koyduk
Un bulgur yok mısır kulağı yedik
Çoluk çocuk sabi sıbyan aç kaldı. (54/4)

Işıklar karardı gazlar tükendi
Kabadayı köy ağ'ları utandı
Aş ekmek yok süslü odalar kapandı
Hanedana gelen mihman aç kaldı. (54/5)

Dilenciler odalardan kesildi
Un çuvalı seklemlere basıldı
Düğün bayram bir köşeye kısıldı
Köy ağalar' sağdıçlar gelin aç kaldı. (54/6)

Ekmek İsa oldu göğe çekildi
Nice nazlı kızlar otlar yayıldı
Yolcular yoruldu düştü bayıldı
Kesildi dermanlar insan aç kaldı. (54/7)

Birçok şehirde yaşanan iaşe sıkıntıları yalnızca ekmek, un ve hububat ile sınırlı değildir. Bunların yanı sıra şeker ve gazın temini hususunda da problemler baş göstermiştir. “İdare yakmaya gaz bulamıyor” “Işıklar karardı gazlar tükendi” dizeleri halkın çektiği sıkıntıları anlatmaktadır. Bundan daha kötü bir durumla da imtihan olan halkın, giyecek kıyafet bulamadığı âşıkların dizelerine yansımıştır.

İstedik ki şeker ine elliye
Gittikçe artmakta fiyat belli ya
Karanlıkta kaldık Allah kolluya
Mazot belli değil gaz belli değil (55/4)

Yasak oldu satılmıyor hem simitler pastalar
Dükkânlarda çalışmıyor kahrediyor ustalar
Umduğunu yiyemiyor üzüyor hastalar
Has lokmalar bulunmuyor can beslenmez bu sene (56/12)

Kahveciler marka yapar gece gündüz boyuna
Garsonlar tatsız çay kor müşterinin öyüne

Bir kadeh çay on kuruş benzer hamam suyuna
Herkes hep idare eder hiç seslenmez bu sene (56/13)

Gül Ahmed'im rızkım yok şeker, yağda,
Yetmiş dönüm ekin, üç depo buğda.
Herkes aldı bunu on dönüm dağda,
Çiftçilik sevdası çekmez olaydım (67/4)

1941'de karneye bağlanan ekmekten sonra 1942'de de şeker karneye bağlanmıştır (Eroğlu, 1981: 53). Savaş yıllarında ithal edildiği hâlde, temininde önemli zorluklar yaşanan ancak her şeye rağmen en çok aranan tüketim maddelerinden olmuştur. Örneğin İzmir'de kahve bulmak imkânsız hâle gelmiş, arpa ve nohut kahvesi satışa sunulmuştur. Ayrıca halk kahve bulamadığı zamanlarda misafirlerine kahve yerine ıhlamur, şeker, kakao ikram etmeye başlamıştır (Utkugün, 2016: 286). Yokluğun, kıtlığın her çeşidine şahit olan âşıklar, kimsenin umduğunu bulamadığından şikâyetçi olmuşlardır. “Gittikçe artmakta fiyat belli ya” “Bir kadeh çay on kuruş benzer hamam suyuna” dizeleri göstermektedir ki bu uygulamalar ile karaborsa ve haksız kazancın önlenmesi, enflasyonun önüne geçilmesi, ordunun her daim savaşa hazır tutulması, iaşe kıtlığının giderilmesi, fiyatlarda istikrarın sağlanması gibi beklentiler gerçekleştirilememiştir.

Türk köylüsü böyle yasa girmemiş
Bakkallar bir kilo sabun vermemiş
Çay, kahve derler de yüzün görmemiş
Bir topak şekeri bulamaz köylü (47/2)

Fethi Bey de sözlerime bakaydı
Gazyağı da ucuzlayıp akaydı
Şeker kibrit inhisarı kalkaydı
Millet size duacıdır Fethi Bey (39/12)

Elbise istersen askerde bulun
Eğer sivil isen işlemez pulun
Kırk yamadan palto, ceket, pantolon
Kökünden yok, gömlek, miltan kalmamış. (57/7)

Un tedarik eden bulamaz tuzu

Öküz pahasına satılır kuzu

Sümerbank'a kalmış astarı, yüzü

Döşekler yıpranmış, yorgan kalmamış. (57/8)

İnsanların gıda ihtiyaçları kadar giyim kuşam ihtiyaçlarının da olduğu ve yine halkın bunlara da parası ile bile erişemediği âşıkların aktardığı bilgiler arasındadır. “Kökünden yok, gömlek, miltan kalmamış.” diyen Âşık Huzûrî Sümerbank'ın ürettiği kumaşlardan bahsetmektedir.

Her kumaşı beğenmezdi incelirdi bayanlar

Şimdi keten bulamıyor has ipeği giyenler

Ayda bir manto giyip güzelleştim diyenler

Kumaşlar pek havalandı el uzanmaz bu sene (56/17)

Sümerbank da dağıtıyor bütün yerli malını

Açık-çıplak görüyorlar ahalinin halini

Süslü entari diyor bazı köylü gelini

Başına pullu keteni kimse örtmez bu sene (56/19)

Bir nüfusana veriyor hemen altı metre

Yatak yorgan mitil kaldı üstünü kim yetire

Şehirliler gir içeri köylü dayı titire

Havalar hep kış gidiyor can ısınmaz bu sene (56/20)

Elbise kıtlığının olduğu dönemlerde Sümerbank pamuk kırıntılarının kaybı, paçavraların ucuz fiyatla ihracının önlenmesi amacıyla paçavra ile kumaş, pamuk kırıntısı ile iplik yapmaya başlamıştır. 1943 Nisan ayı itibarıyla dar ve sabit gelirli vatandaşlara nüfus başına 5 metre üzerinden basma, diril ve kaput bezi dağıtımı yapılmıştır (Utkugün, 2016:315). Âşık Talîbi Coşkun, eskiden hiçbir şeyi beğenmeyen kadınların şimdi fiyat pahalılığından dolayı keten bile bulamadığını anlatırken çıplak halkın devlet eliyle giydirildiğinin de şahitliğini yapmıştır. Ancak verilen kumaşın yeterli olmadığını söyleyen âşık, köylü ve şehirliye farklı muamelenin yapıldığının da farkındadır. Zira Sümerbank Yerli Mallar Pazarlarının şubelerinden halka yapılan kumaş dağıtımında önce devlet kurumu ve özel kurum memurları ile ailelerine sonra diğer halka dağıtım yapılmış, bir aileye 10 metreden fazla kumaş verilmemiştir (Utkugün, 2016:323).

5. ÂŞIK ŞİİRLERİNDE KITLIK VE GÖÇ HAREKETLERİ

Göç; insanların ait olduğu, yaşadığı coğrafya ve sosyo-kültürel çevreden ayrılarak farklı bir coğrafi ve sosyo-kültürel bir çevreye girmesi olarak tanımlanmaktadır (Durugönül, 1996: 95). İnsanlık tarihinde, başlangıçtan günümüze kadar birçok göç hareketi bulunmaktadır. Bu göç hareketlerine itici,olumsuz ya da çekici, olumlu etmenler sebep olabilmektedir. Elverişsiz coğrafi koşullar ve yaşanan afetler göçe sebebiyet veren en önemli itici etmenlerdir. Afetin meydana gelme ihtimali ya da meydana gelmiş bir afetin sonuçlarından uzaklaşmak amacıyla insanlar hayatta kalma stratejisi olarak geçici veya kalıcı göçe başvurmuştur. Bu göçler iç göç ya da dış göç şeklinde gerçekleşmiştir (Varol ve Gültekin, 2016: 45).

Kıtlık, son derece ağır ve etkileri uzun süre devam eden bir afettir. Kuraklık sebebiyle zorlaşan yaşam şartları, halkın kitleler hâlinde ve düzensiz bir şekilde göç etmesine sebep olmuştur. Kıtlık ortamının neden olduğu açlık ve gıda yetersizliği gibi yaşamı güçleştiren unsurların ilk önce köyleri etkilediği ve kırsal kesimde bulunan insanları, şehir ve kasaba merkezlerine doğru göç etmeye mecbur bıraktığı tespit edilmiştir (Erler 2012: 176). Köy ve kasabalardan şehir merkezlerine toplanma eğilimi mevcut yokluğu, yoksulluğu, açlığı ve kıtlığı dayanılmaz bir noktaya taşımıştır. Binlerce insan kıtlıktan kaçmak amacıyla uzak yerlere göç etmiş Anadolu'da gittikleri yerlere salgın hastalıkları, umutsuzlukları beraberinde götürmüş ve bu yerlerde de kıtlığa sebep olmuşlardır (Bayar 2013: 54). Bu bakımdan nüfus ve gıda kaynakları arasında organik bir bağın olduğu söylenebilir. Zira kıtlık bölgesinden yapılan göçlerle şehir nüfusu artar. Artan nüfus ile birlikte ihtiyaç ve tüketim de aynı oranda fazlalaşır. Nüfusun artmasıyla üretim temposunun aynı anda sürdürülememesi hâlinde ekonomik denge bozulur ve kıtlık kaçınılmaz hâle gelir (Standage, 2020: 161).

Çalışmamız kapsamında ele aldığımız 19 ve 20. yüzyıl öncesi dönemlerde de kıtlık afetleri sık yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyıl ve sonrasında görülen bazı kuraklık ve kıtlık olayları şöyle sıralanabilir. 1564 yılında Anadolu'da kıtlık yaşanmış bu nedenle devlet 1565-67 yıllarında buğday ihracatını yasaklamıştır. 1586'da Çorum'da açlıkla karşılaşmış, 1588'de İstanbul ve yine 1660 yılında İstanbul ve Anadolu'da kıtlık görülmüştür (Tekin 2015: 330). Kıtlık afetinin sadece doğal yollardan olmadığı da yadsınamaz bir gerçekliktir. Zira 1838 yılında imzalanan ve devletin kapitülasyonlardan sonra kaderini etkileyen en önemli anlaşma olan Balta

Limanı Ticaret Anlaşması İngiltere ve daha sonra hemen hemen benzer maddelerle tüm Avrupa ülkelerine verilmiştir. Bu anlaşma ile yapılan düzenlemeler beraberinde kıtlığı getirmiştir. Anlaşıldığı üzere ekonominin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan bir takım olumsuzluklar da kıtlığın sebepleri arasındadır (Oğuz 2016: 530- 537).

1873-1887 yılları arasında özellikle İç Anadolu bölgesinin kıtlıkla mücadele ettiği bu dönemdeki yazışmalardan anlaşılmaktadır. Bölgede özellikle Ankara başta olmak üzere Çorum, Kırşehir, Kayseri, Yozgat ve Konya kıtlıktan olumsuz etkilenmiştir. Bu duruma arşiv belgelerinde de yer verilmiştir (Aybar,2017: 476-477).

Dramatik bir olay olan göçün insana ve insanlığa nasıl etki ettiğini, hangi sonuçlara neden olduğunu yine âşıkların kıtlığı anlatan şiirlerinde görmekteyiz. İçinde yer aldığı toplumun sesi olmayı, sıkıntılarını dile getirmeyi görev bilen âşık şiirinin temsilcileri, sözlü tarihe kaynaklık edecek olan şiirleriyle kıtlık zamanında yaşanan göçlerin haberini vermiş, halkın üzerinde bıraktığı özlem duygusunu da dile getirmiştir.

Hak'dan geldin bize ulu [okunamadı]

Hey rahmetsiz fenâsın n'idesin

Başın alub bir diyara gidesin

Kayseri'den yeğdir gurbet bu sene (2/4)

Hâfız Halil İbrahim Efendi, cöngünde yer alan dörtlükte âşık, yaşanan sıkıntının büyüklüğünü ortaya koyarak umutsuzluğunu dile getirmiş ve Kayseri'den uzak yerlere göç edilmesinin daha iyi olacağına işaret etmiştir.

Çaresiz şu millet tiken ot yiyor

Aç kaldı sabiler tek tek ölüyor

Kimisi göçünü aldı gidiyor

Aman Allah ne olacak hâlimiz (7/7)

Âşık Hüseyin, Kırşehir'de yaşananların şahitliğini yaparken insanların açlıktan yabani otları yemeğe başladığını ve ölümün insanları göçe zorladığını ifade etmiştir. Arşiv belgelerinde de Kırşehir sancağı ve kazalarında baş gösteren kıtlık ve gıda yetersizliği sebebiyle göçlerin başladığı yer almaktadır (Aybar, 2017: 479).

Fukarânın yoktur ekmeği aş

Yer oldular otu, toprağı, taşı

Bin iki yüz altmış bir sene baş

Yaklaştı bin altmış ikiye vara (9/15)

Şaştı ağa beyler paşalar sancak

Ağlar fukaralar perişan ancak

Yalın ayak uryân baş kabak doncak

Herkes vilayetten düştü firara (9/16)

Silleli Âşık Zehrî, ekmek, aş bulamayan fakir halkın yalın ayak, açık baş perişan bir hâlde buldukları yerden gitmek için yollara düştüğünü anlatmaktadır. Zira Kıtık sonucu yaşanan göçler ilk önce şehirlerin köylerinden ya da kasabalarından mevcut şehir merkezlerine doğru yapılmıştır. Ankara, Yozgat, Çorum, Konya ve Adana’da halk büyük ümitlerle taşradan şehir merkezlerine doğru yoğun göçler gerçekleştirmişler fakat bu göçler hem göç eden kişilere beklediği yararı sağlayamamış hem de mevcut merkezlerdeki yaşayanları da olumsuz etkilemiştir (Erler, 2012: 177).

Yerin göğün yüzünü duman bürüdü,

Çayır çimen yeşil ekin kurudu,

Türk Türkmen göçüp Kürtler yürüdü

Göçler ellerinden yollar perişan (16/3)

Zahirenin yolunda yoruldu gölük,

Yemedi bahardan eridi ilik,

Semeri sırtında çürüdü alık,

Yarıldı tırnağı nallar perişan. (16/4)

Dağıldı Keskin, cümlesi göçtü,

El etek kesik konağa düştü,

Görünce hükûmet, cümle ağlaştı,

Didelerden akan seller perişan. (16/22)

Feryadî, 1874 senesinde yaşanan kuraklık ve kıtlığın bu zamana kadar hiç görülmemiş bir afet olduğunu, göç eden halkın vaziyetine devlet erkânının dahi kan ağladığını dile getirmiştir. “Semeri sırtında çürüdü alık, / Yarıldı tırnağı nallar perişan.” dizleriyle âşık, bu kıtlıktan yalnızca halkın etkilenmediğini göç yollarında hayvanların da telef olduğunu anlatmıştır. Bayar’ın ifadesine göre Kırşehir sancağında bulunan bazı insanlar, kıtlık nedeniyle Adana ve Sivas vilayetlerine göç etmiştir. Kekeharmit(?) ve

Karaca isimli Kürt aşiretleri de kıtlığın yol açtığı yıkımdan dolayı Kırşehir'den Maraş'a göç etmek durumunda kalmıştır. Altı yüz kişilik hanenin üç yüz kadarı Maraş'ta geçimini sağlarken geriye kalanlar perişan olmuş ve her gün üç-beş insan ölmüştür (Bayar, 2013: 80).

Tarik-i diyar oldu il, aşiret
Sebepsiz ihtiyar olur mu gurbet
Sâil oldu çok ümmet-i Muhammed
Geçimi güce vardı fukaranın (19/5)

Yolcular bunaldı sergerdan oldu
Düştüğü hanede eğlendi kaldı
Kimisi dağda, ovada telef oldu
Kimi içinde kaldı kara-yurd'un (19/10)

Âşık Abdi, halkın evin barkını terk edip yollara düşmesine sebep olarak kıtlığı göstermiştir. Kıtlık bölgesini kara yurt olarak nitelendiren şair, insanların tamamının da göç edemediğini bazılarının bu yokluk içinde kaldıklarını söylemiştir. Ayrıca onun bildirdiğine göre göç edenler de yollarda telef olmuştur. İngiliz seyyah Tozer'in gezi notlarındaki izlenimlerinden aktaran Kuş, bölgedeki durumun

“Kayseri istasyonunda görevli olan misyoner ve kıtlık esnasında Kayseri ve çevresine bir gezi yapan Fransworth, yaşanan kıtlığın boyutunun ve şiddetinin tahayyül edilemeyecek kadar büyük olduğunu söyler. Ayrıca kıtlık sahasında bizzat bulunmayan birisinin yaşanan felaketi anlayamayacağını belirtir. Misyoner, çok sayıda insanın kıtlık nedeniyle hayatını kaybettiğini; binlerce insanın ise açlıktan mustarip olduğunu yazar. Ayrıca bu sayı her gücün gün daha da artmaktadır. Ona göre, bir hafta önce çok az un ile birazcık ekmek alma olanağına sahip olanlar oldukça kötü durumdadır. Bununla birlikte, kıtlığın her geçen etki sahası genişletmektedir. Yozgat'la mukayese edildiğinde, Sungurlu ve diğer yerler ile Kayseri ve civarındaki yerleşim yerlerinde de kıtlık vakaları görülmektedir.”

şeklinde anlatıldığını tespit etmiştir (Kuş, 2018: 109).

Aklın başına yar ise
Öl şehirde kal şehirde
Darıl bana zarar ise
Öl şehirde kal şehirde (21/1)

Dağ başında nemiz olur
Azığımız camız olur

Ölün dirin domuz olur

Öl şehirde kal şehirde (21/2)

Ruhsatî, “Öl şehirde kal şehirde” diyerek köylerde yaşanan hâlin çok daha kötü olduğunu anlatmıştır.

Yakın kura ehli Zile’ye gelir

Uzak kuralının hâli nicolur

Birkaç ekmek alabilirse alır

Sırtına yüklenip satıp da geven (23/7)

Zileli Sezai, kuraklık sahasındaki halkın yiyecek bir şeyler bulabilmek hiç değilse en temel ihtiyaçlardan biri olan ekmeğe ulaşabilmek adına Tokat’a geldiklerini bildirmiştir. Satmayı umdukları ile geven otu ile ekmek alma ihtimaline bile umutsuzluk ile bakan âşık, merkeze uzak köylerde yaşayanların ise hâlinin perişan olduğunu söylemiştir.

Dört sene üst üste gün yetti

Koç yiğit gurbette hasretlik çekti

Nice gelin kızlar hizmetçi gitti

Çaresiz bunaldık yâreden (25/8)

Kırşehirli Hüseyin, bu kıtlık hâlinin dört yıldır devam ettiğini genç kadın ve erkeklerin geride bıraktıkları ailelerine bakabilmek için gurbet çektiklerini el kapılarında çalıştıklarını dile getirmiştir.

Kudretullah böyle tealluk etti

Yurdundan her biri bir yere gitti

Ata, ana evlâdını terk etti

Kim arar, sorar sabîyi sıbyanı (26/4)

Yollarda bellerde insan çokluğu

Ne versen hırsından bilmez tokluğu

Başka şeye kıyas etme yokluğu

Lokman bile vermez ona dermanı (26/6)

Şaşırانlar eder gör ne hâl oldu

Ağlayup gözleri kan ile doldu

Açlıktan vücudu sarardı, soldu

Belirsiz eyledi pîr ü cevânı (27/7)

Yollarda bellerde insan çokluğu

Ne versen hırsından bilmez tokluğu

Başka şeye kıyas etme yokluğu

Lokman bile vermez ona dermanı (27/8)

Sileli Âşık Merdânî, iki farklı kaynaktan aldığımız destanında Konya da yaşananları anlatırken insanların yurtlarını bırakıp anne babanın evladını terk edip göç ettiklerini dile getirmiştir. “Başka şeye kıyas etme yokluğu” diyen âşık, lokman hekimlerin bile şifacı olamayacağını söylemiştir.

Çok yazıklar oldu fakire, baya

Sivasa gitti kimisi Bursaya

Ayâli çok olan düştü belâya

Yadırgayıp gitti kendi vatani (28/6)

Kimi tarla sattı kimi nühâsın

Kimi sattı eğnindeki libâsın

Terk etti kardaşın oğlu babasın

Her biri bir yana düştüler ya’ni (28/7)

Gelirler sâiller halinden bilmez

Boş göndersen eğer Hak razı olmaz

Biraz hubz versen kendine kalmaz

Ne yaman göç oldu, bulmadık nânı (28/8)

Konyalı Âşık Zarî, destanında zengin ve fakir farkının artık kalmadığını, insanların elinde avcunda her varsa satıp yollara düştüğünü kayda geçmiştir. Zengin olan tarlasını, bağını bahçesini satarken yoksul olan insanlar kıyafetlerini satmıştır ki bu kıtlığın ne kadar şiddetli olduğunu göstermektedir. Her biri bir yana dağılan ahalinin umduğunu bulamadığını yine şairin dizelerinde görmekteyiz. Göç eden halk açlık ve fakirlik içerisindeydi ancak “Biraz hubz versen kendine kalmaz” diyen şair, göç edilen yerin de bundan farklı olmadığını ifade etmiştir. 1874 kuraklığı göçün en fazla olduğu dönemdir. Halk, Konya vilayetine bağlı bulunan Mandıra, Göstenkil, Aktaş, Öyük, Palazkilikapu’dan yardım alamadığı ve gönderilen hükûmet yardımına da mahallin ileri gelenleri tarafından el konulduğu için göç etmek zorunda kalmıştır. Ayrıca

kuraklık sahasından göçerek, İstanbul, Adana, Hüdavendigâr, Sivas, Erzurum vilayetleri ile Canik ve İzmit sancaklarında ve diğer bölgelerde bulunan vatandaşların, 20-30.000 civarında olduğunu tespit etmek mümkün olmuştur (Erler 2012: 181).

Fukaralar der ki nerde bulalım
Mal emlak kalmadı ne ilen alalım
Gidüp dağbaşında bizler ölelim
Her biri dağıldı dağ ile taş (31/15)

Tağılup herbiri gitdi bir yana
Tağlarda düşdiler ahı figâna
Yüz tutdılar ol Gâni Rahmâna
Mecnun olup bunlar tağda yerişe (31/23)

Cevheriye Bânû Hanım'ın Çankırı'daki kıtlığı anlatan destanında, artık duadan başka yapacak bir şey kalmadığını insanların göç yollarında perişan hâle düştüklerini âşığın dizelerinden öğrenmekteyiz. Çankırı'da ailelerin dağıldığı ve halkın sokaklarda ölmek üzere olduğu söze döken âşık kıtlığın insanları mecnun ettiğini söylemiştir. Kuraklık ardından yaşanan kıtlıkta göçe sebep olmuştur. 1873-74 yıllarında kış çok uzun sürmüştür. Kıtlığın şiddetinin artmasıyla diğer bölgelere göç edilmiştir. Hatta Keskin ve kısmen Çankırı'da neredeyse nüfussuzlaşma yaşanmıştır (Bayar, 2013:53).

Benden selâm söylen elim *Çongar'a*
Yakın sobayı da çekin mangala
Onlar de göç etti İstanbul Ankara
Pancara da hasret geçer bu sene (33/10)

Acep nasıl *Güney* ile şu *Hanlı*
Kılıç kuşanırlar hep ünlü şanlı
Çoğuna sordum ki mudara canlı
Abayı omuzlar göçer bu sene (33/5)

Sivas'ta yaşanan kıtlığa dizeleriyle şahitlik eden Perîşanî, merkeze bağlı köylerde umduğunu bulamayan halkın Ankara ya da İstanbul gibi büyük şehirlere göç ettiğini söylemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla İstanbul ve Ankara gıda ihtiyacını karşılayamayan halk için son ümit kapısıdır. Ancak bu gidişin göçmenler için yeni sıkıntılar doğurabileceğini söyleyebiliriz.

Gurbetin acısı içime çöker

Ansızın ağrısı bağrımı deler (34/11)

Akıbet sitemi belimi büker

Bir ateştir yakar gurbet bu canı (34/12)

Kimini dertlere böyle uğratar

Kimini ateşe böyle dağıtadır (34/14)

Kimini gurbette her gün ağlatır

Çektiği dertleri söyler lisanı (34/15)

Figanî, gurbet duygusunu bir ateşe benzeterek duyduğu özlemi dile getirmiştir. Kıtık ateşinden kaçan şairin bağrını, şimdi de gurbet ateşi yakmıştır. Yaşadığı yeri terk edip başka bir yere göçen âşığın gurbeti hissedışı, gurbetten şikâyeti ona kıtlık afetini unutturmuştur.

Terkedip köyleri koyduk dolaştık

Biz (de) Adana buğdayına yanaştık

Konya'ya gelip ameleliğe bulaştık

Bu canımıza ulaştı be ya hu (36/6)

Koyunlar bu sene üç ay sağıldı

Kuraklık köyleri bütün dağıldı

Millet de açlıktan yola yığıldı

Ben de bu yola çalışmam azizim (37/5)

Âşık Mehmet, 1928, kıtlığını anlattığı destanda kuraklık çeken köylerdeki herkesin bir yere dağıldığını kendisinin de tarlasını bırakıp başka işlerle uğraştığını yazmıştır. Özellikle Konya'nın tarım bölgesi olması ve kuraklığında etkisini burada göstermesi yaşanan skıntıyı daha da artırmıştır. “Biz (de) Adana buğdayına yanaştık” dizelerinde mevcut ürünün bölge halkına yetmediğini söyleyebiliriz. Çünkü 1928 senesinden başlayarak dört sene boyunca yağış neredeyse bu senelerde hiç düşmemiştir. Ayrıca her sene gitgide artan koyun ve diğer hayvanların sayısında, 1928 yılında meydana gelen kuraklık ve şiddetli kış sebebiyle bir ilerleme meydana gelmemiş hatta bu kuraklık koyunların kısmen kırılmasına sebep olmuştur (Uyanık ve Sarı 2011: 144-147).

Ana

Para yok tüccarlar malın satmayık
Fabrikalar bağlı, işi bitmeyik
İŞ yoktur amele kazanç etmeyik
Dayanın açlığa aman kuzular
Babanız gurbette sizi arzular (62/7)

Oğul
Hayır sahipleri hiç mi kalmadı
Babamız gurbete gitti gelmedi
 l m z arada kalacak anam
Bilmem ki yönümü kimlere dönem (62/8)

1962 yılındaki bir gazete haberinde doğudaki bir ilde anne ve üç çocuğunun açlıktan baygın hâlde bulunduğunu okuyan Ahmet  ıtak, bu yılda yaşanan kıtlığın 1942 senesini unutturduğunu söyleyerek dönemin panoramasını ana ve oğulun ağzından çizmiŐtir.  alıŐmak için gurbete göç eden bir babanın özlemiyle annesine seslenen oğul “ ‘Karnımız a , ekmek!’ dedik olmadı” diyerek çekilen sıkıntıyı anlatmıştır. “Dayanın açlığa aman kuzular” diyen anne babalarının onları özlediğini ve çocukları için gurbete çıktığını anlatmıştır. 1960’lı yıllar ülke açısından sarsıntılı geçerken buna bir de 1961 yaz aylarından başlayarak Doğu Anadolu’da ortaya çıkan ve ülkenin büyük ve k  kbaŐ hayvancılığının merkezi olan Erzincan, Erzurum, Kars, Ardahan, Ağrı ve kısmi olarak Van’ı etkisi altına alan kıtlık ve kuraklık eklenir. Böylece köyden kente göç hareketlerinin yoėunlaŐtıėı bir dönem başlar (Gökgöz, 2019: 435). Görülüyor ki yaşanan kıtlıklar ülkede büyük sıkıntı meydana getirmiştir. Bu sıkıntının etkisi, Anadolu için çok büyük olmuştur. Kıtlık sonucu gıda sıkıntısı yaşayan halk yerlerini, topraklarını terk ederek bir bilinmez peŐinden gitmiŐtir. Umut için çıktıkları bu yolculuklarda umduklarını bulamamışlardır. Hem g   ederken hem de ulaŐtıkları yerlerde büyük sıkıntılar yaŐamıŐlardır.

6. ÂŞIK ŞİİRLERİNDE KİTLİĞİN TOPLUMSAL DİNAMİKLERİ: AİLE, KADIN, ÇOCUK

Aile bütün toplumlar için varlığın temel unsuru olarak kabul edilmiştir. Aile; ana-baba, çocuklar ve tarafların kan bağı olan akrabalarından oluşan ekonomik ve toplumsal bir yapıdır (Gökçe, 1976: 48-49). Aile bağlarını dolayısıyla toplum sağlığını korumanın en önemli yolu yeterli beslenmeden geçmektedir. Toplumda aile bağlarının çözülme durumunda kıtlık dönemleri belirleyici etkenlerden biri oluşmuştur. Kıtlık afetinin meydana geldiği zamanlarda hem kırsal kesimde hem de şehirde aile bağları ve akraba ilişkileri büyük zarar görmüştür. Özellikle toplumun zayıf kesimlerini oluşturan toprağa bağlı aileler, kıtlık krizlerine dayanamayarak dağılmışlar ya da farklı çözüm arayışlarına girmişlerdir (Karademir, 2014: 317). Aileler kıtlık dönemlerinde bazen buldukları bölgeden göç etmişler bazen de yalnızca aile reisi eş ve çocuklarının nafakalarını temin edebilmek için başka yerlere gitmek zorunda kalmıştır. Bu durum, yani aile reisinin gıda bulmak için başka yerlere gitmesi geride kalanların bir bakıma kimsesiz kalmasıyla sonuçlanmıştır (Mengirkaon, 2021: 365). Bu durumdan hiç şüphesiz en çok çocuklar etkilenmiştir. Çalışmamız kapsamında ele aldığımız dönemde kıtlık bölgelerindeki aile, kadın ve çocukların durumu tarihî belgelerle de tasvir edilmiştir. Örneğin Ankara'da kıtlık nedeniyle anne babasını kaybettikten sonra sokaklarda perişan hâlde dolaşan çocukların varlığından bahsedilmiştir (Erler, 2012: 156). Bayar çalışmasında Çankırı'da ailelerin dağıldığı ve halkın sokaklarda ölmek üzere olduğu, Beypazarı'nda kadınların çocuklarını cami önlerine bıraktığı ve ahalinin ot yediği; Kayseri'de bazı ailelerin çocuklarını sattığı, bazılarının zehirlediği, bazı köylerde ise açlıktan ölmelerini görmektense çocukların ırmağa atıldığı bilgisini tarihî vesikalara dayanarak-vermektedir (Bayar, 2013: 80).

Âşıklar da şiirleriyle yaşanan bu acıların söz inceliğiyle kurulmuş belgelerini kayıt altına almışlardır. Onların şiirlerinde duygularla örülmüş tarihî olayları görmekteyiz.

Çaresiz şu millet tiken ot yiyor

Aç kaldı sabiler tek tek ölüyor

Kimisi göçünü aldı gidiyor

Aman Allah ne olacak hâlimiz (7/7)

Âşık Hüseyin, Kırşehir'de yaşanan kıtlıkta çocukların açlıktan öldüğünü ailelerin yaşamlarını devam ettirebilmek için göç ettiğini anlatırken “Aman Allah ne olacak

hâlimiz” diyerek bu durumdan duyduğu endişeyi dile getirmektedir. Kıtlık nedeniyle Kırşehir’den göç eden bir ailenin yol boyunca ağlayan çocuklarını kendilerini yavaşlattıkları düşüncesiyle nehre attıklarının haberler Ankara’ya ulaşmıştır (Kolay ve Yavuz: 2022: 375).

Beşikte ma’sumlar bu hale âgah
Evlâdlar ağlarlar hem ederler âh
Anamızı kurtar cefadan Allah
Onlar bile düştü derd ü efkâra (9/18)

Silleli Âşık Zehrî, kıtlık dönemlerinde en çok kadınların cefa çektiğini çocukların bu duruma ağlayıp üzüldüklerini “Anamızı kurtar cefadan Allah” diyerek dua ettiklerini ifade etmiştir.

Kalktı bereket bütün eşyadan,
Cümle gafil oldu hep akrabadan.
Rahat mı istersin gayrı dünyadan,
Yakın Kitap’daki âhir zamanı. (10/12)

Kıyametin artık yaklaştığını bildiren Âşık Salih, bunun en büyük alameti olarak yeryüzünden bereketin kalkmasını göstermektedir. “Cümle gafil oldu hep akrabadan.” diyerek kimsenin kimseye yardım etmediğini dile getirmektedir.

Ekmekçi dükkânda hamur yoğurur
Hatunlar da ekmek diye bağırır
Hâmile olan pazarda doğurur
Nice rezâletler oldu bu sene (14/29)

Kışta, boranda geldi hem hacısı
İçimizden çıkmaz oldu acısı
Kimin atası ağlar, kimin bacısı
Leylekler de şaşkın oldu bu sene (14/30)

Âşık Ömer, Konya kıtlığında en çok etkilenenlerin kadın ve çocuklar olduğunu canlı tasvirini sözle yapmıştır ki “Hâmile olan pazarda doğurur” dizesi bu durumun ne boyutta olduğunu gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu dönemde halkın pek çoğunun ellerindeki malları satarak gıda tedarik etmeye çalıştıkları haberi Konya’dan hükûmete ulaşmıştır (Erlar, 2012: 161).

Kesildi ilacı fukara ağlar,
Yıkıldı sıbacı virandır bağlar,
Tütmez bacalar melüldür evler,
Boş kaldı samanlık, damlar perişan. (16/9)

Cümle insan düştü “vay nefsim deyi”
Hiç biribirine bakmaz yeğen dayı,
Girince kapıdan durer sofrayı
Lal olur söylemez, diller perişan (16/18)

Feryâdî; kıtlığın aileleri yok ettiğini, artık evlerin bacasının tütmediğini, yuvaların yıkıldığını söylerken “Hiç biribirine bakmaz yeğen dayı, / Girince kapıdan durer sofrayı” dizeleriyle kimsenin kimseye yardımcı olmadığını, konukseverlik bir yana insanların birbirlerinden yiyecek sakladığını anlatmıştır.

Ekmekçi önünde iki yüz çocuk
Memede masumlar yüzleri açık
Başlarlar efgâne nihayeti yok
Sahihtir cümlesi değildir yalan (23/9)

Sübyanlar ağlaşır ayaklar yalın
Açık çıplak kaldı yetimle gelin
Hırsızlar çalmakta fukara malın
Üşütmüş el ayak dayanır mı can (23/11)

Dağlarda kırılır hayvanat keklik
Avratlar satmakta elbise iplik
Açlıktan çokları olacak peklik
Dû bahâ satılır cümle satılan (23/29)

Âlimi meşâyika kılmadık hürmet
Âğniyâda yoktur şefkat merhâmet
Bî namaz çoğaldı böylolur elbet
Aç gider mektebe sâbi-i sübyan (23/33)

Zileli Sezaî, söylediklerinin hepsinin birer hakikat olduğu vurgusunu yaparak kadın ve çocukların hâlini anlatmıştır. Ekmekçilerin önünde emzikli kadınların beklediğini ve kadınların çocuklarının karnını doyurabilmek için elbiselerini sattıklarını söyleyen şair

zenginlerde de merhamet kalmadığını dile getirmiştir. Fırsatçıların her şeyi çok pahalı sattığını bunun bir hırsızlık olduğunu söylerken “Bî namaz çoğaldı böylolur elbet” dizesiyle de düzenin bozulma sebebini açıklamıştır.

Açlık pek fenadır namusu yırtar,
İhsanınız olsa şanınız artar,
Bu yıl bu darlıktan bizleri kurtar,
Biz de aştık geldik Melendiz,
Hele Anduğu'ya dayan Melendiz.(24/2)

Anduğulu Âşık Tahirî, kıtlık sebebiyle çok zor bir duruma düşmüş ve elindeki 6 meciyeyi kendisine hububat göndermesi için Melendiz'deki bir arkadaşına göndermiştir. Ancak hanımı bu paraya az bir zahire geleceğini söyleyip sandığında sakladığı genç kızlık elbiselerini bir bohçaya koyarak parayla beraber yollamıştır. Tahirî'nin gönderdiği para ve elbiseler arkadaşına ulaşınca kıtlıktan daha az etkilenen Melendiz ahali derin bir üzüntü duymuş ve Anduğu'ya gönderilmek üzere zahire ve gıda yardımı yapmıştır. Âşık Tahirî gelen erzakı aldığı yolladıkları bohçaya hiç dokunulmadan kendilerine iade edildiğini görünce çok duygulanmış “Açlık pek fenadır namusu yırtar.” diyerek yukarıda dörtlüklerine yer verdiğimiz şiiri söylemiştir (Angı, 2007: 114-117). Hiç şüphesiz ki onlarca yıllık karısının mahrem eşyalarını biraz daha fazla erzak elde edebilmek için başkalarına göndermesi âşığı derinden yaralamıştır.

Negahani yokluk geldi her başa
Nefsî nefsî deyü her kul savaşa
Merhamet etmedi kardaş kardaşa
İşte budur kıyametin nişanı (26/2)

Çoğunun malını mezada döktü
Çoğunun yuvasın temelden yıktı
Çoğunun ciğerin pençesin söktü
Emir Haktan vermez aslâ amanı (26/3)

Kudretullah böyle tealluk etti
Yurdundan her biri bir yere gitti
Ata, ana evlâdını terk etti
Kim arar, sorar sabîyi sıbyanı (26/4)

Bildiği elinde malı kalmadı

Evlâdını sattı alan olmadı

Kendi isyanımız deyen olmadı

Yaz ile kışa attılar bühtanı (26/10)

Merdânî, yaşanan bu perişan hâlin insanların günahları sebebiyle meydana geldiğinin inancındadır. Herkesin kendi derdine düştüğünü söyleyen şair, kıtlığın insanları ayırdığını, kardeşin kardeşe yardım etmediğini dile getirmiştir. Şairin şiirinden öğrendiğimiz ellerindeki varı yoğu satan halkın yuvasının da yıkıldığı bilgisi bu afetin aile bütünlüğünü temelinden sarstığının işaretidir. “Evlâdını sattı alan olmadı” dizesi bir annenin çaresizliğinin canlı tasviri olmuştur. “Böyle anne olur mu?” sorusunun cevabı ise kıtlığın kötü kaderinden kaçmak isteyen bir annenin çocuğunun hayatta kalabilmesi için çırpınışları olarak verilmelidir.

Yaşasın Hükümet tohum verecek

Bu senelik bu mektebe girecek

Yeni sene kendi işini görecek

Çocuklara beni kul ettin felek (38/ 8)

1929 yılında ise Âşık Mehmet Yakıcı, bir baba duyarlılığıyla yazdığı şiirinde bütün yaşadıkları zorluklara çocukları için sabrettiğini ifade etmiştir. Ziraat Bankası'nın tohumluk yardımı ile umutlanan şair, çocuklarının aç kalmayacağını sevinci içerisindedir.

Oğul

‘Karnımız aç, ekmek!’ dedik olmadı

Hayır sahipleri hiç mi kalmadı

Babamız gurbete gitti gelmedi

Ölümüz arada kalacak anam

Bilmem ki yönümü kimlere dönem (63/6)

Ana

Rey tükendi, tiken olduk gözlere

Tel çektik vekile, bakmaz bizlere

Ancak, Allah sahip olsun sizlere

Hiç kimseye minnet kılmam kuzular

Yük götürmez oldu artık cazılar (63/7)

1942 yılında yaşanan kıtlık günlerini ana ve oğul ağzından anlatan Ahmet ıtak, ailesini geindirebilmek için gurbete giden bir baba ve geride sahipsiz kalan anne ve çocukların hâlini dizelerine yansıtmıştır. “Ölümüz arada kalacak anam” diyen oğul kimsenin kendilerine yardım etmediğini söylerken annesi “Ancak, Allah sahip olsun sizlere / Hiç kimseye minnet kılmam kuzular” diyerek teslimiyetçi ve gururlu bir tavır sergilemiştir.

7. ÂŞIK ŞİİRLERİNDE KİTLİK VE HALKA YAPILAN YARDIMLAR

Tarihte kıtlık yılları olarak anılan zamanlar ya şiddetli kuraklık ve soğukların sonucu ortaya çıkmış ya da vakitsiz yaşanmıştır. Çalışmamız kapsamında ele aldığımız yüzyıllarda yaşanan kıtlıkları 1845, 1874, 1887 senelerini Osmanlı Dönemi ve 1928, 1935, 1939, 1942 ve 1945 senelerini ise Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan kıtlıklar şeklinde sınıflandırabiliriz.

Osmanlı Hükûmeti, devletin elindeki imkânları ve idari kadrosuyla kuraklık ve dolayısıyla kıtlık yaşandığı bölgelere yardım göndermeye çalışmıştır. Ancak bu yardımlar çeşitli sebeplerden dolayı ihtiyaç duyulan anda bölgeye ulaşamamıştır. İklim şartlarındaki olumsuzluklar, ulaşım ağındaki yetersizlikler ya da idarecilerin tutumu beklenen yardımın gecikmesine, ulaşamamasına dolayısıyla halkın zor durumda kalarak yaşamını yitirmesine ya da başka bölgelere göç etmesine sebep olmuştur (Erler, 2012: 193).

Osmanlı Devleti'nin malî iflasından ve Osmanlı-Rus Savaşları'nda ülkesinin önemli bir kısmını kaybetmesinden hemen önce Orta Anadolu'da yaşanan kıtlık pek çok açıdan önemli bir olaydır. Öncelikle bu zamanlamasıyla kıtlık, Osmanlı Devleti'nin ve toplumunun gerçek bir imparatorluk olarak verdiği son sınavlardan biridir. Kıtlık afeti, Orta Anadolu'da, çoğunlukla Türk ve Müslüman olan halkı etkilemiş, can ve mal kaybı benzerine rastlanılamayacak derecede fazla olmuştur (Bayar, 2013: 4).

1873-1874 yıllarında Anadolu'nun hemen hemen her yerinde soğuk ve yoğun kar yağışlı bir kış mevsimi yaşanmıştır. Bahar aylarında ise hem karların erimesi hem de yağmurlar nedeniyle nehirler taşmıştır. Tarımsal faaliyetler durmuş, hayvanlar arasında hastalıklar zuhur etmiştir. Bütün bu olumsuzluklar önceden gıda stoklamasının yapılamadığı yerlerde yavaş yavaş kıtlıkların meydana gelmesine neden olmuştur (Mengirkaon, 2021: 248).

Halk, kıtlık ile mücadele ederken 1877 ilkbaharında meydana gelen önemli bir gelişmeyle durum daha da zor bir hâle gelmiştir. Çünkü Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Avrupalı devletlerin savaşı engelleme girişimlerine karşılık vermeyen II. Abdülhamid, Rusya'ya ile savaşa girmiştir. Savaşın getirdiği sıkıntılara bir de kıtlık eklenmiştir.

Toplumun nabzını tutan şair, bazen bir teselli makamı bazen de yazdıklarıyla veya söyledikleriyle kahramanlık, yiğitlik gibi düşünceleri açığa çıkaran, destekleyen kişidir. Şair, felâkete uğramış halk için ağıt yakan, ağlayan biri değildir; yer geldiğinde toplumu ayağa kaldırmak için başını yükselten müjdeleri haber verendir (Karakoç, 2007: 53).

Sultan Aziz han yetişti cane
Sayesinde rahat etti çok hane
Mevlâ zeval verme nesli sultana
Etrafı iklime çok ihsan oldu (13/3)

Ömrün mezeit olsun Hünkarın yaşa
Vezirler içinde şah Derviş paşa
Kuşattı düşmanı bir baştan başa
Anladı kafirler hal yaman oldu (13/16)

Âşık Said, Kırşehir kıtlığını anlattığı destanında Osmanlı- Rus Savaşları sırasında çekilen sıkıntıların da şahitliğini yapmıştır. Padişah tarafından yapılan yardımlarla halkın rahat ettiğini anlatan âşık devlet büyüklerinden de övgü ile bahsetmiştir. Bu dönemde hükûmet, Anadolu coğrafyasına yönelik hem maddi hem de zahire yardımlarında bulunmuştur. Ayrıca bu süreci yakından takip etmek ve yerinde görmek üzere yetenekli ve çalışkan memurlar görevlendirmiş ve çeşitli yardım komisyonları oluşturmuştur. Bu komisyonlar aracılığı ile yardımlar toplanmış ve toplanan yardımlara halk çok katkıda bulunmuştur (Karaca, 2013: 166).

Eğer olmasaydı Konya vâlisi
Birbirini yerdi hem ahâlisi
Cümle mahlûkatın birdir Tanrısı
Cümle mahluk perişandı bu sene (14/14)

“Esad Paşa” gibi gelmedi vâlî
Beş vakit duacı ona ahâli
Fukarâya muîn olsun kemâli
Arslan paşa medar oldu bu sene (14/15)

Mevlâ ömür versin vâlî paşaya
Dükkânlar açtırdı her bir köşeye

Toplattı deveyi saldı taşraya

Yollar, beller perişandı bu sene (14/16)

Konya kıtlığında ise Âşık Ömer Matlubî, halkın Esad Paşa'ya duacı olduğunu anlatmaktadır. Vali'nin çabaları olmasaydı halkın perişan olacağını dile getiren âşık onun yardımları ile sıkıntının hafiflediğini söylemiştir. Sakızlı Ahmed Esad Paşa Konya'da çok aktif bir valilik yaparak kıtlığın en az hasarla geçmesini sağlamıştır. Zahirenin ihracatını iki yıl süre ile durdurmayı başaran Vali, (Bayar, 2013: 71) “Toplattı deveyi saldı taşraya / Yollar, beller perişandı” dizelerinde şahitliği yapıldığı gibi ahaliye yardım getirebilmek için develeri kullanmıştır.

Taaccüp ederim gördüğüm düşe

Çok adam kırılır ererse kışa

Yetiş imdada tez, Derviş Paşa

Mevlâm halk ettiği kullar perişan (16/21)

Hökümet buna çok gayret etti,

Ahali bilcümle mazbata etti.

Acından fukara can telef etti.

Ne yapsın hükümet kullar perişan. (16/22)

Feryâdî, Kırşehir sancağına bağlı Keskin kazasında geçen şiddetli kıtlığı anlattığı destanda yardım çağrısında bulunmuştur. Halkın perişan ve açlıktan ölmek üzere olduklarını bildirmiştir. Keskin kazasında oluşan kıtlık için Maliye Nezaretine gönderilen bir yazıda, Yozgat'ta bulunan yaklaşık on ton zahirenin önce Keskin kazası ahalisine geri kalanının ise Kırşehir sancağında ihtiyacı olan kişilere gönderilmesi talebinde bulunulmuştur (Aybar, 2017:479). Ayrıca Keskin kazasına bağlı on dört köyün Osmanlı arşiv belgelerinde “İngiliz Komitesi” olarak geçen komitenin yardımlarıyla kurtarıldığı bu köylerin toplam 7.200 olan nüfuslarının şimdiye kadar 2.280'inin öldüğünü, 930'unun göç ettiğini, 3.890'ının kaldığını 855 çift sığırlarından ise sadece 179'unun kaldığını bildirmiş ve Komite, Keskin'e derhal 700 lira yardım yapılması kararını almıştır (Bayar, 2013: 107).

Yûsuf zamanında gör emr-i Hudâ

Yûsuf cemâlinde verdi bir gıdâ

Bu vaktin Yûsufu vâlî-i Konya

Hak sebep gösterdi Es'ad Arslanı (26/11)

Sileli Merdânî, Konya kıtlığında yapılan yardımları Yusuf suresinde geçen kıtlık dönemine benzetmiştir. Halkın içinde bulunduğu sıkıntılı durum için yine Konya valisinin çabalarının derman olduğunu anlatmıştır.

Pâdişâh-ı penâh itmese ihsân

Oluruz cümlemiz hâk ile yeksân

Vaktimiz kalmadı durmaya bir ân

İsterseniz bizi atın ataşa (30/16)

Böledir efendim sultânım bu hâl

Kalmadı fukârada mal melâl

İrişmesün taht-ı posduna zevâl

Ey padişâhım sen binler yaşa (30/17)

Cevheriye Bânû, hükûmet tarafından yapılacak yardımlara duyulan ihtiyacı anlattığı dizelerde “Vaktimiz kalmadı durmaya bir ân” diyerek halkın göçe mecbur kaldığını aksi takdirde Çankırı’da yaşayan cümle canlının hayatını yitireceğini ifade etmiştir. Halkın ölümüne ve kitleler hâlinde göçüne sebebiyet veren kıtlık ortamı için hükûmetin yardımları aralıksız devam etmiştir. Ankara, Çankırı, Sivas sancakları için hükûmetin kişi başına senelik yaklaşık 150 kilogram hububat yardımı yapıldığı arşiv belgelerinde kayda geçmiştir (Erler, 2012: 197).

Osmanlı Devleti’nde yaşanan bu kıtlık afeti, Avrupa’nın da dikkatini çekmiştir. Bir İngiliz gazetesi olan The Levant Herald, bu dönemde Anadolu’nun durumu hakkında yayınlar yapmıştır. Gazeteye göre İngiltere Anadolu’nun içerisinde bulunduğu felaket için bir yardım kampanyası düzenlemiştir (Karaca, 2013:166). İngiltere’den gelen yardımlar Basiret gazetesinde de yer almış gazetenin verdiği habere göre Londra Bankası 1000 adet lirayı Anadolu’ya göndermiştir (Kolay ve Yavuz: 2022:376).

Hristiyanlar tarafından başlatılmış olan yardım kampanyaları Osmanlıca yayın yapan basın tarafından ilan edilmiş Müslüman halk din kardeşleri için yardıma davet edilmiştir. Müslümanlar, Basiret gazetesi tarafından başlatılan yardım kampanyasına nakit para yardımında bulunmaya başlamışlardır. Bu kampanya, çeşitli sebeplerle hükûmetin devreye girmesiyle “İane Musabîn Komisyonu” adı altında resmileştirilmiş, halktan gelecek olan yardımın vali ve mutasarrıfların kontrolünde olacak komisyonlar tarafından ihtiyaç bölgelerine sevk edilmesine karar verilmiştir (Erler, 2012: 210- 211).

Kıtlığın yaşandığı bölgelerde Hristiyan halk için İrlanda, Fransa, Amerika ve İngiltere gibi devletler yardım etmeye başlamış İran'dan da Ankara ve İstanbul'a yardımlar ulaştırmıştır. Anadolu coğrafyasında bulunan yabancı devlet görevlileri, tüccar ve gezginlerin kuraklık ve kıtlık sahalarına yardımda bulunabilmesi için hükümet "Ecnebi İane Komisyonu" kurmuş ve yabancı vatandaşların bulunduğu bölgede komisyonların kurulmasında görev almasına izin vermiştir (Erler, 2012: 221).

Anadolu'da meydana gelen kıtlık için Balkanlar ve Rumeli'deki vilayetlerde kendi imkânları dâhilinde yardım göndermişlerdir. Tuna vilayetinden 199 baş öküz satın alınmıştır ve toplamda kıtlık bölgelerine sevk edilen hayvan miktarı 824'e ulaşmıştır (Kolay ve Yavuz: 2022:376).

Yaşasın dünyada Konya valisi
Duacı kendine hep ahâlisi
Âşık sen içtin mi aşkın dolusu
Beni de söyleten zaman be ya hu (35/7)

Halimizi bildirelim paşaya
Başvekilimiz ölmeyip yaşaya
Bunun yollarına altın döşeye
Milleti açlıktan kurtar(dı) be ya hu (35/8)

Söyledikçe artıyor gayet(den) derdim
Bu sene açlıktan ölürüz derdim
Fakat Cumhurreis ediyor yardım
Millet de on(lar)a duacı be ya hu (35/10)

Hükümet rençberin menfaatin aradı
Hilâl-i Âhmer rençber işine yaradı
Adana'dan da un buğday taradı
(Bu da) Milletın canına ulaştı be ya hu (35/11)

Âşık Mehmet Yakıcı, 1928 yılında yaşanan kıtlığı anlattığı destanında "Bu sene açlıktan ölürüz derdim" diyerek yaşanan afetin büyüklüğünden bahsetmiştir. Bu tarihte yaşanan kuraklık; Konya, Aksaray, Kırşehir, Yozgat, Afyon ve Eskişehir'de etkili bir biçimde görülmüştür. Öyle ki Konya'da halk; kuraklık, sel, dolu gibi birçok afete maruz kalmış tarım ürünleri heba olmuştur. Hatta çiftçiler bazı yerlerde

hayvanlarını beslemekten aciz kalmışlardır Kuraklığın etki alanının geniş olması hükûmeti hemen harekete geçirmiş alınacak önlemler kararlaştırılarak Kararname olarak yayımlanmıştır (Uyanık ve Sarı: 2011:150-156). Bunların gerçekliğini dizleriyle anlatan âşık, “Millet de on(lar)a duacı be ya hu” diyerek devlet ricaline duacı olduklarını bildirmiştir. Ellerinde yeteri kadar hububatın bulunmadığını çiftçinin yardımına Hilal-i Ahmer cemiyetinin koştüğünü ifade eden Yakıcı, Adana’dan gelen un ve buğdayın halkın imdadına yetiştiğini dizelerine kaydetmiştir. Zira alınan kararlar doğrultusunda cemiyet hem nakdi hem de aynı yardımda bulunmuştur. Örneğin; cemiyet kuraklık yaralarını sarabilmek için 500.000 lira tahsis etmiştir. Bundan 65.000 lirası Birinci Umumi Müfettiş emrine, 20.000’i Malatya ve havalisine gönderilmiş, geri kalanı ise Konya, Aksaray, Yozgat, Kırşehir, Eskişehir, Afyonkarahisar, Çankırı vilayetlerine gönderilmiştir (Uyanık ve Sarı, 2011: 158). Bütün bunlardan hareketle Hilal-i Ahmer cemiyetinin yardıma koşarak pek çok insanı içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak için çabaladığını söyleyebiliriz.

Yaşasın Hükümet tohum verecek
Bu senelik bu mektebe girecek
Yeni sene kendi işini görecek
Çocuklara beni kul ettin felek (37/8)

Yedi senede bir ekinim bitti
Kapıştı borçlular elimden gitti
Ziraat Bankası çok yardım etti
Reçber de boynunu yıktı be ya hu (40/2)

Vali beyimin ben yanına vardım
Bu yokluk benim de artırdı derdim
Yaşasın vali bey ediyor yardım
Beni de bir mektebe koydu be ya hu (40/8)

1933 yılında da devam eden kuraklık halkı çıkmaza sürüklemiştir. Konya valisinin yanına giderek hâlini anlatan âşığın Vali’ye eline geçen zahirenin borçlarına anca yettiğini, tarlasını ekip biçemezse çocuklarının okula belki de gidemeyeceğini söylediğini dizelerinden anlamaktayız. Yine bu talebin karşılıksız kalmadığını “Yaşasın vali bey ediyor yardım” ifadelerinden öğrenmekteyiz. Ayrıca onun şiirinden Ziraat Bankası’nın da yaşanan felakette tohumluk yardımı yaparak çiftçinin yanında

olduğunun bilgisin de almaktayız. Zira o dönemin Vekiller Heyeti'nin aldığı kararlarda gelecek sene çiftçinin ziraatını temin için de bankanın tohumluk yardımında bulunması kararlaştırılmıştı (Uyanık ve Sarı: 2011:158).

Buğday pazarının pek tadı kaçtı
Adana buğdayı geldi ulaştı
Yaşasın valimiz önüne geçti
Düzelir bu işler dur yavaş yavaş (41/8)

Ofis ulaştı milletin canına
Vali beyin böyle düşer şanına
Geleli ben hiç varmadım yanına
İsterse varırız dur yavaş yavaş (41/9)

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na her ne kadar dahil olmasa da büyük ekonomik sıkıntılar yaşanmıştır. Özellikle halkın temel besin kaynağı olan buğday başta olmak üzere gıda maddelerinin üretimindeki düşüş kıtlığa sebep olmuştur. Bu dönemde hükûmetin muhtaç çiftçilere tohumluk dağıtma işini 1938 yılında kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi devralmıştır (İnci, 2013: 275). Âşık Mehmet, Vali'nin çabalarıyla yüzü gülmeyen köylünün işlerinin düzeldiğini ofisin de yaptığı yardımlarla halkın imdadına yetiştiğini anlatmıştır.

Asla kıtlık değil bu bir idare,
Sağolsun şefimiz etmez müdara,
Kör olsun düşmanlar kapansın yere,
Ne yaman heybetli geldi bu sene. (43/5)

Pahalılık her tarafa yürüyor,
Yavuz İsmet yurdumuzu koruyor,
Açık gözler yine bir av vuruyor,
Ne yaman heybetli geldi bu sene. (43/6)

Arguvanlı Âşık Balı'da II. Dünya Savaşı Dönemi'nde halkın çektiği sıkıntılara dikkat çekmiştir. Fiyatların aşırı yükselmesinin, vurguncuların tavrının halkın belini büktüğünü anlatan şair, "Kör olsun düşmanlar kapansın yere," diyerek yaşanan bu darlık hâlinin sebebinin savaş olduğunu söze dökmüştür. Bu bir idare diyen şair, Millî Korunma Kanunu'na işaret etmiştir. Bu kanunla başta gıda olmak üzere alınmış tüm

ekonomik önlemlerin zorunluluktan kaynaklandığı bilincini şiirine yansıtan Arguvanlı, “Yavuz İsmet yurdumuzu koruyor,” diyerek aslında kusursuz işlemeyen sistemin yine de halkı kıtlıktan korumak amacıyla yapıldığının mesajını vermektedir.

8. ÂŞIK ŞİİRLERİNDE KITLIK, MUSİBET VE DUA İLİŞKİSİ

İnsanoğlu tarih sahnesine çıktığı ilk andan itibaren olağandışı durumlar ile karşı karşıya kalmıştır. Beklenmedik bir zamanda ortaya çıkan, yaratılışın ve olanakların üstünde, sıra dışı gibi anlamlara gelen olağandışı kavramı (Aslan, 1997: 181) doğadaki işleyişi bozan olaylar için de kullanılır. Tarihin bütün dönemlerinde insanların yaşadığı doğal ya da beşerî afetler olağandışı hadiselerdir. İnsanlık olağandışı hâdiselerde bir gizem aramış ve bunlara farklı anlamlar yüklemiştir. Yaşadığı zorluklar karşısında çareler arayan insan aciz kaldığı durumlarda ise yüce bir varlığa yönelmiştir. Çünkü hangi dinden veya inançtan olursa olsun insanın aciz kaldığı durumlarda yüce bir varlığa ihtiyaç duyması yaratılışının özelliğidir (Gençtan, 1990: 122).

İnsanların afetlere bakış açısı tarihî devirler boyunca inanç eksenli olarak şekillenmiştir. İlk dönemlerde insanlar afetlerin insanüstü güçler tarafından gerçekleştiğine inanmışlar, toplumların ve insanların yaşayış tarzlarında olan aşırılık sonucunda meydana geldiğine ya da insanların doğaya olan ihanetleri sonucunda doğa güçlerinin intikam alması olarak yorumlanmıştır. İlk temel yaklaşımın doğaüstü güçler aracılığı ile meydana gelmesi yönünde olan afet algısı sonraki dönemlerde Allah'ın bir gazabı olarak algılanmış ve ilahî bir ikaz olarak yorumlanmıştır (Ülgener, 1984: 22).

Kur'ân-ı Kerim; insanların çeşitli felaket, deprem, kasırga, fırtına, hastalık, kuraklık, açlık, kıtlık gibi musibet olarak değerlendirilebilecek olaylara maruz kaldığını bildirmektedir. Bu olaylar anlatılırken yaşananlardan ibret alınmadığı takdirde bunların geçmişte olduğu gibi içinde bulunulan zamanda da tekrar edebilecek kaçınılmaz olaylar olduğu hususu da vurgulanmaktadır. Kelime anlamı olarak musibet, hedefine isabet eden mermi gibi insana şiddetle dokunan olay ve felâket, herhangi bir zarar veya harap olmaya sebep olan ziyandır. Yerdeki musibetler; yağmurun yağmaması, ürün azlığı, bitkilerin az olması fiyatların artması ve açlığın birbirini kovalaması, kuraklık, kıtlık, ürünler veya hayvanlara isabet eden afetler veya arazi ziyanı ve deprem gibi zararlardır. (Yazır, 1971:434).

Urfalı Mateos, yaşanan afetlere ilişkin düşüncesini

“Bu felaketlerin, babalarımızın kendi günahlarıyla ettikleri fenalıkların bir neticesi olmak üzere yedi misli olarak bizim başımıza gelmiş olduğunu, gelecek nesillere ibret olsun diye yazıp onlara bildirmemiz lazımdır. İşte bundan dolaydır ki, aciz olan ben Mateos, Allah'ın inayeti ile senelerce büyük gayret

sarfedip Mezopotamya'nın Urfa şehrinde tetkiklerde bulundum ve bu zamana kadar geçmiş olan vakaları toplayıp yazdım."

şeklinde ifade etmiştir (Urfalı Mateos, 2019: 212).

Din tarihinden folklor ve edebiyata, ahlak ve tarih felsefesine kadar darlık ve kıtlık kavramı yer almıştır. Dönemin zihniyetine göre türlü izah denemelerine gidilmiştir. Üzerinde çalıştığımız destan metnindeki hâl de budur. Bolluk iyi yol tutanlara Rabbani bir mükâfat kıtlık ise Allah'ın hışım ve gazabının göstergesi olarak yorumlanmıştır. Sazın ve sözün ustaları olan âşıklar, sağlık yerine hastalık, bolluk yerine kıtlık gibi musibetler yaşandığında kendilerini, devri ve düzeni muhasebe etmiş, Allah'a yönelmiş dizelerinde hissedebildiğimiz bir çaresizlik ve sabırla uğradıkları zararın giderilmesi için Allah'tan yardım istemişlerdir.

Görmemiş böyle bir şitâ pirlər
Ecdâdımız dahi görmemiş dirler
Âkıllar ağlaşup gam gussa yirler
Ârif olan bundan çok ibret alur (4/ 2)

Küp küpecik desti bardak yarıldı
Koyun kiçi sâ'ir hayvân kırıldı
Bir musîbet bize Hak'dan virildi
Sañmanız anı kim abes oluyor (4/3)

Âlimler kitâbıñ sırrın bilürler
Kâmiller kıssadan hisse alurlar
Dün ü gün tevbeğe meşgul olurlar
Dirler kıyâmetiñ rûzı geliyor (4/4)

Çün idelim istiğfârı karadaşlar
Dökelim gözlerden kan ile yaşlar
Döyemez bu kışa ağaçlar taşlar
İnsân hyavân aña döye mi bilür (4/8)

Yaz gelüp semûmdan öldi çok insân
Kış gelüp kırıldı bî-hisâb hayvân
Ağlayup yalvaralım isteyüp gufrân
Diyelim afv eyleye bizi ey Gafûr (4/9)

Zulm eylemez nâsa zerrece Hudâ
Lâyık olduk geldi bize bu şitâ
A'mâle göredür herkese cezâ
Taksîr iden lâ-büd cezâsın bulur (4/11)

Kur'an'da "Gaffarım ben" deyü söyler
Suçını bileni mağfîret eyler
Kibr ü inâd iden tamuyu boylar
Bilmeyen suçını olısâr makhûr (4/12)

Âmmeten geldi çünki bu belâ
Dir iseñ bunuñ hikmeti n'ola
Diñle cevâbını vireyim saña
Müntakam kimimiz kimimiz me'cûr (4/13)

Ayân oldu bunda kudret-i Kahhâr
Eyleyelim gice gündüz istiğfar
Kurular için de yaşlar da yanar
Tâ'ibleri sever Hak idip mağfur (4/14)

İnsanlar kendilerine zarar dokunduğunda kıtlık, açlık gibi durumlarla karşı karşıya kaldığında Allah'a yönelir ve ondan yardım ister. Ahmed Kuddûsî kışın şiddetini ve bu sebeple yaşanan sıkıntıları anlattığı destanda "Zulm eylemez nâsa zerrece Hûda / Lâyık olduk geldi bize bu şitâ" diyerek aslında Allah'ın kullarına zulmetmeyeceğini kendi yapıp ettiklerinin bir sonucu olarak şiddetli soğuk ve açlıkla sınındıklarını ifade etmiştir. Neticede insanın zararına da yararına da olanı Allah yaratmıştır. İnancın yaşamın zorluk ve dengesizliğini anlamlı hale getirerek güven verme özelliği vardır. Kişi önlem ve tedbirini aldıktan sonra neticeyi Allah'tan bekleyecek, istemediği bir sonuçla karşılaştığı zaman da Allah'ın takdiri böyleymiş diyerek sabır ve teenni ile hareket edecektir (Hökelekli, 2000: 249). Zira "zulmeylemez kuluna" diyen şair, insanları tövbeye çağırılmış ve bu durumun geçmesi, tekrar bolluk ve rızka kavuşmak için Allah'a dua edip sabırla beklenilmesini tavsiye etmiştir.

Kısmet taksiminde virmişdir Mevlâ
Hikmetinden sual olunmaz hâşâ
Nahnü kasemnâya yarmışdır hâlâ
Ne yazıldı âkıbet gelir başa (31/2)

Gelmişüz kapuna yâ Ganî ya Gâffar

Bir ednâ kulunuz sensin yâ Settar (31/30)

Cevheriye Bânû Çankırı’da yaşanan kıtlığı söze dökerken kıtlığın boyutlarını ve buna bağlı olarak gelişen olayları da ayrıntıları ile dile getirmiştir. 1303 (1887) kıtlığında kuraklık nedeniyle dağlardaki otlar hep kurumuş, susuzluk ve güneşin yakıcı tesiri otların köklerini bile yok etmiştir. Bu durum insanların yiyecek bulamama endişesine kapılmasına yol açmıştır. Bu durum karşısında kaderci bir yaklaşımla Allah’ın herkesin kısmetini takdir ettiği, yazılanların başa geleceği ve hikmetinden sual olunamayacağını belirtilerek Türkçe meâli “Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık.” şeklinde olan Zuhuf sûresi 32. ayetine işaret etmiştir. Şair, yaşananların insanların günahları sonucu uğradıkları bir musibet olduğunun bilinciyle Allah’ın Settar, Gani ve Gaffar sıfatlarına sığınıp dua etmiştir.

Affeyle yâ Rabbî bizi füturdan

Hâlî değil kullar her dem kusurdan

Ağlar, sayha eder geçer sürurdan

Zulmet içinde kaldık görünmez kara (3/9)

Gödekler kundakda du’âcı Hakka

Muhtac etme yâ Rab şol açî toka

Hürmet ver yâ Gani, kıymeti kalka

Tıfıllar niyazcı leyl ü nehâra (3/17)

Silleli Âşık Zehrî, bir dua üslubuyla yazdığı dörtlüklerde kulların hatasız, günahsız olamayacağı bilinci ile Allah’tan af dilemiştir. Kıtlığı bir zulmet olarak nitelendiren şair kundaktaki bebeklerin dahi bu karanlık zamanların geçmesi için gece gündüz dua ettiğini söylemiştir. Zira dua ister musibetin, açlığın, kıtlığın, zulmün kaldırılması için ister bir arzu ve isteğin gerçekleşmesi için olsun Allah’a karşı acizyeti ortaya koymanın adıdır. Aç olanı tok olana muhtaç etme diyen şair; kudretli, merhametli, cömert ve her şeye gücü yeten Allah’a yönelmiştir.

Bin iki yüz doksan gelmedi bahar

Kullar kusurunu çekecek zahar

Niyazım Hak’kadır hem leyl ü nehar

Sâir yıla nişan oldu bu sene (14/1)

Pazarlara doldu erkekle karı
Bitirdiler bütün namus u arı
Yardım etsin heman cenâb-ı Bâri
Cümle âlem perişandı bu sene (14/13)

Konyalı Âşık Ömer, kıtlık destanında “Yaz geldi de inzal olmadı rahmet” diyerek kuraklığın sebep olduğu sıkıntıları anlatırken yaşananların odak noktası olarak kulların ahlaki kötülüklerini göstermiştir. Ahlaki kötülüklerin bir karşılığı olan bu perişanlıktan kurtulmak için yardımını Allah’tan bekleyen şair, gece gündüz Allah’a dua ettiğini ifade etmiştir.

Mevlâdan gelene kılmalı sabır
Nice âlimler hep dualar okur
Tamam üç mah kadar yağmadı yağmur
Esti yel kuruttu bağ ile bostanı (15/2)

Razi Mehmet Efendi, bu sıkıntının Allah’tan geldiğini kabul ederek sabrın önemini vurgulamıştır. Zira sınırlı gücü olan insanoğlunun ihtiyaçları sınırsızdır. En önemli ihtiyacı ise “su”dur. Destanında yağmurun yağmaması ile her şeyin kurduğunu anlatan, “İnsan ile hayvan belâsın buldu” diyen şair duaya yöneldiklerini söylemiştir.

Şehr-i Kayseri’ye düştü bir figân,
Gelmemiş bu gibi kıtlık zamanı.
Hâas ü âm çağırdı üç gün el-aman,
Çare yok bozulmaz Hüdâ fermanı. (10/1)

Varalım kapuya edelim niyaz,
Tövbekâr olalım, bu bizlere az.
Kalmazdı bir can, olmasa Sivas,
Çok şükür Hüdâ’ya etti ihsânı. (10/4)

Takdir böyle diye çalınmış kalem,
Dilediğin işler ol Şah-ı Âlem.
Buna, razı ol, gel çekme elem,
Hüdâ göndermeye başka tufanı. (10 /14)

Âşık Salih’in destanında böyle bir kıtlığın daha önce yaşanmadığını söyleyerek insanlara yol göstermiştir ki bu yol tövbe ve duadır. “Tövbekâr olalım bu bizlere az”

diyen şair, bu afeti Allah'ın takdiri olarak görmüştür. Daha beterinden korunmak için ise dua edilmesi gerektiğini öğütlemiştir. Bir bakıma dua ve tövbe kötülöklere karşı insanın kendini koruması ve yenilemesidir (Güler, 1990: 101-103). Ayrıca insanın ahlaki yönelimine, Allah'ın yardımıla karşılık vermesidir. Şair, “Çok şükür Hüdâ'ya etti ihsânı” diyerek bu karşılığın Sivas'tan gelen yardım olduğunu dizelerine kaydetmiştir.

Esti bâd-ı sâmnı muhalif yeller
Yandı ekin, otlar, çayır, çimenler
Kurudu çeşmeler, âb-ı revan çaylar
Bu yıl böyle imiş emri Hüdâ'nın (19 / 2)

Dahi beterinden saklaya ilâh
Sen kerem-kânısın, kulda çok günah
Bu yılın şitâsı artar mah be-mah
Sabra takatı kalmadı insanın (19/13)

Âşık Abdi de Allah tarafından takdir edilen kuraklığın ve beraberinde gelen kıtlığın işlenen günahlar sebebiyle yaşandığını söze dökerken yaşananların sabredecek takat bırakmadığını dile getirmiştir.

Terbiye etme bizi yarâb kahd ile
Takatımız yoktur çekmeğe böyle
Rahmet dul hatuna yetimle bile
Kerem kıl yarabbi senindir ferman (23/30)

Beterinden sakla cümleî Mevlâ
Affet isyânımız Celle ve Âla
Kan ağlar Sezaî edip vaveylâ
Edemez tahammül var onda îman (23/35)

Yaşanan kıtlığın bir imtihan sebebi olduğunu bilen Zileli Sezai, iman edilmesi gerekenlere iman etmekle birlikte emir ve yasakları çiğnediklerinin farkındalığıyla affa yönelmiştir. Ayrıca onun dizelerinde günahın etkilerini yok etmek kıtlıktan kurtulup nimete kavuşmak için büyük bir istek de gözlenmektedir.

Hüseyin'im der ki hâlimiz yaman
Padişahım imdat eyle el aman

Rezzak'sın isminde ver Kadir Mevlâm
Sığındık kapına vardık yâreden (25/10)

Âşık Hüseyin, Kırşehir'deki kıtlığı anlattığı destanında perişan bir hâlde olduklarını belirtip rızka ulaşmanın kaynağı, rızık yaratan, veren ve ona sebep olan Allah'a sığındıklarını söylemiştir. Şairin "Sığındık kapına vardık yâreden" dizeleriyle kayda geçtiği 1874-75 yıllarında ekonomisi tarıma dayalı olan Kırşehir sancağı derin yaralar almıştır. Tarım ürünlerinde fiyatların beklenmedik şekilde artması, kıtlığın yaşandığı bölgelerde hırsızlık, cinayet, kaçakçılık gibi vakaların ortaya çıkması, halkın yetersiz beslenmesi ölümlerin yaşanması durumun vahametini ortaya koymaktadır (Kolay ve Yavuz, 2022:378).

Habibin aşkına yâ Rabbi senden
Rahmet taleb eyler filcümle canı
Çoğunun canını ayırdı tenden
Bin iki yüz yazdım sene doksanı (26/1)

Sileli Merdanî, Konya kıtlığını anlattığı destanında içerisinde buldukları bu kuraklık ve onun en önemli sonucu olan kıtlıktan kurtulmak için Allah'tan merhamet talep etmiştir. Âşık, "Rahmet taleb eyler filcümle canı" dizelerinde hiç şüphesiz ki bir yandan Allah'ın rahmet verme sıfatını bir yandan da yağmur, nimet gibi rahmet sıfatının yansımalarını kast etmiştir. Çünkü yağın yağmur ile kurak, ölü toprak dirilecek ve yeryüzü nimet rahmetine kavuşacaktır.

Yokları var eden ol ilmi irfan
Var eder yok eder hazreti Sübhan
Hem verir hem alır cilvei üchan
Emrine şükretmek kulların şanı (27/14)

Hakkın verdiği kılmayız şükür
Herkesin lisanı, elfâzı küfür
Belirsiz oldu İslâm ile kâfir
Cümle kendimizin cürm ü ısyânı (20 /13)

Kullar azmayınca erişmez belâ
Zulümden münezzeh Hazret-i Mevlâ
Bir kemâl ardında zevaldir illâ

Tâ ezelden böyle Hakkın fermanı (20 / 14)

Hayy ü tüvânâdır murâdın işler

Kimin malın kimisin bağışlar

Bir anda halk eder dağ ile taşlar

Dilerse mahv eder fâni cihanı (20/15)

Zâri-i bîçâre sözü uzatma

Agnyâ olana meddahlık satma

Mevlâ verir rızkın Hû deye yatma

Rûz u şeb zikreyle ganî sübhânı (20/16)

Merdânî'nin kıtlığı anlattığı başka bir destanda, yaşananlara bakıp bunlardan ibret alınıp dersler çıkarılmasını öğütlediğini görmekteyiz. Kıtlık afetini, bir uyarı insanların hak yoldan çıkmalarının sonucu olarak gören âşık, bu durumda isyan etmeden sabırlı olmak ve tekrar nimete kavuşmak için dua etmek gerektiğini söylemektedir. “Zulümden münezzeHzret-i Mevlâ / Bir kemâl ardında zevaldir illâ / Tâ ezelden böyle Hakkın fermanı” diyerek Allah'ın kuluna zulmetmeyeceğini nimetlerin bol veya dar olmasının Allah'ın koyduğu bir kanun ve hikmetinin gereği olduğunu söze döken âşık, onun yarattıklarının rızkına kefil olduğunu da haber vermiştir. Ayrıca Merdânî, sözün özünün nasıl olsa Allah rızkın kefilidir diyerek gafil olmamak Allah'ı her an anmak ve ona dua etmek olduğunu söylemektedir.

Kanaat babında dersini belle

Kader böyle imiş vermem emanı (23/4)

Kuluna tecelli verir yaratan

Ferah baki değil geçer aradan (23/5)

Hak verir ecrine bir tatlı aş

Mahrum komaz Mevlâ kulu insanı (23/26)

Figânî, yaşana kıtlık musibeti karşısında sabırlı olunmasını söylerken “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele.*”(Bakara 2/155) ayetinde olduğu gibi bunun bir imtihan olduğunu ve bu ecre karşı muhakkak tatlı aş dediği nimetin verileceğini ifade etmiştir.

Hele kendi sözümüze gelelim

Râh-ı Hakk'a doğru giden bulalım

Cürm ü isyan bizim ibret alalım
Kesme lisanın şükrü Yezdan'a (43/8)

Felaket, açlık ve kıtlıklar ibret verici hadiselerdir. Yaşananlardan ibret alan kişi için belki de şükür sebebidir. Âşık Cemali de durum ne kadar kötü olsa da Allah'a şükredilmesi gerektiğini salık verir.

Tırpan çalsan düşer asla dirilmez
Ol Huda'nın hikmetinden sorulmaz
Umut etme bir ekine girilmez
Şimdi ağlaşacak günlere kaldık (46/1)

Çavdar diye ambarlara komazdık
Nimet-i Hüda'ya şükür demezdik
Kaba çörek yağsız diye yemezdik
Burçaktan yapılmış nanlara kaldık (46/4)

İnsan kendisine yapılan iyilik, yardım ve ona nimetlerin farkına varma konusunda zayıf bir varlıktır (Peker, 2013: 170). Kendisine verilen nimetlerin farkında olmayan insan; şükretmeyi, minnet duymayı unuttur. Bunun karşısında da bir imtihana tabi olur. “Kaba çörek yağsız diye yemezdik / Burçaktan yapılmış nanlara kaldık” diyen Âşık Seyfi Kılıç, şükretmeyi unutan insanın hüsrana uğradığını söze dökmüştür.

Ya Rabbi bizdendir her bir kusurlar
Mü'min olan tedarikin hazırlar
Şimdi küçük büyüğünü tazirler
Oğul baba sözü tutmuyor bu yıl (56/15)

Talibî söz söyler Allah yoluna
Varıp düşme bir nefsinin eline
Mahrum koymaz ihsan eder kuluna
Çokları nasihat tutmuyor bu yıl (56/ 17)

Âşık Talibi Coşkun, insanların kendi iradesi ve tembelliği ile yaptıklarının sonucu olarak başına gelen musibetlerin Allah'tan olduğuna işaret etmiştir. Kıtlık belası ile acziyeti hatırlamış, hatırlatmış ve “Mahrum koymaz ihsan eder kuluna” diyerek ümit ve güvenle Allah'a bağlanmıştır.

Her ortam ve durumda edilebilen dualarda teslimiyet ve samimiyet kadar duanın yapılış zamanı ve adabı da önemlidir. Tarih boyunca ve günümüzde kuraklık ve kıtlığın hâkim olduğu dönemlerde Anadolu'nun hemen her yerinde belirli zamanlarda belirli kaidelerle uygulanan yağmur duası ritüelleri vardır. Yağmur duası; Anadolu'nun en büyük yerleşim yerlerinden en küçük köyelerine kadar halkın yağmur yağması için bir ritüel şeklinde, belirli bir usulle uygulanan, Allah'a dua ettiği bir ibadet şeklidir. Yağmur duaları ve uygulanış şekilleri âşıkların kıtlığı anlattığı şiirlere de yansımıştır.

Musallaya çıktık kıldık münâcat

İndinde makbul olmadı hâcât

Senden biter yâ Rab cümle mürâcât

Her nebatat kesâd oldu bu sene (14/5)

Konyalı Âşık Ömer Matlubî'nin kıtlık destanında yağmur duasının nasıl yapıldığına dair ifadeler yer almaktadır. Yörede toplanan halk, Musalla Mezarlığı'ndaki namazgâhta toplu hâlde üç kez dua eder. Bu esnada yağmurun kiblesinin toprak olduğu inancı ile eller yukarı açılmaz yere doğru çevrilir. Kıtlık bolluğa, yağışsızlık yağışa dönüşün diye elbiseler ters dua esnasında da herkes elbisesini ters giyer (Bayrı, 1942: 8-9).

Âşıkların dizelerindeki yansımalar bize göstermektedir ki onlar; yaşanan kıtlık afetini ilahî hikmetten bağımsız olgular olarak düşünmemişlerdir. Kendilerinin sebep olduğu hem ahlaki hem de diğer kötülüklerin karşılığı olarak bu afete uğradıklarına inanmışlardır. Dua ve tövbe yoluyla adil paylaşmamaktan kaynaklanan açlıkların, insanların kendi elleri ile işlediklerinden kaynaklanan kuraklık ve kıtlıkların geçeceğine Allah'ın kullarına rahmet nazarıyla bakıp nimet göndereceğine inanmışlardır.

9. SONUÇ

Edebî eserler, kimi zaman tarihi bir olayı doğrudan anlatmasa da tarihi olayları ve şahsiyetleri aydınlatması açısından büyük önem ve değer taşır (Kaplan, 1990: 72). Dolayısıyla edebiyat ve tarihin, dönemin ruhunu daha iyi anlayabilmek adına birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir edebî eseri döneminden olarak bağımsız ele alıp değerlendiremeyeceğimiz gibi tarihî bir olayı da yaşanan dönemde ortaya konmuş olan ve eserden bağımsız ele almak hatalı saptamalara ve genellemelere sebep olacaktır. Âşık tarzı şiir geleneği; Türk kültür tarihi içerisinde, ozan-baksı edebiyat geleneğinin değişen zaman, inanç sistemi, hayat görüşü ve yaşam tarzının etkisiyle şekillenmiş, yaşadığımız çağa kadar ulaşarak kültür ve edebiyat dünyamızın zengin bir türü olmuştur. Uzun bir geçmişe dayanan Türk halk edebiyatı geleneğinin temsilcileri olan âşıklar, dili kullanmadaki ustalıklarıyla yaşadıkları dönemde şahit oldukları savaş, deprem, göç, kıtlık gibi hafızalarda derin izler bırakan büyük ve önemli tarihî olayları şiire has bir üslupla ele almışlardır.

Çalışmamızda 19 ve 20. yüzyıllarda Anadolu coğrafyasında, insanların en fazla etkilendikleri afetlerin başında gelen kıtlıklar, edebiyat ve tarih ilişkisini göz önünde bulundurarak ele alınmıştır. Halk şiirinin penceresinden bakılarak kıtlık afeti, bu afetin sebep ve sonuçları, halkın sosyo- ekonomik ve kültürel hayatına etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak şunu hemen belirtmemiz gerekir ki bu çalışma yapılırken kronolojik bir kıtlık tarihi okumasından ziyade şiir diliyle kurulmuş olan tarihi olaylar bütünü incelenmiştir. Çünkü tarihteki bilgi birikimini; âşıkların şiirlerindeki yansımalarından hareketle değerlendirip anlamadan; onların hassasiyetlerini, ruh dalgalanmaları, kısaca duygularını ve duygulanışlarını bilmeden tarihi bir olaylar zinciri olmaktan kurtarmamız zor görünmektedir.

Kıtlık, diğer afetlerden farklı olarak önceden az çok hissedilebilen ve bazen yıllarca süren bir afettir. Toplu ölümlerle sonuçlanmayan kıtlık, insanların yavaş yavaş tükenmesine sebep olmuş ve insanlar bu afet yüzünde asla yapmayacakları davranışları yapmak zorunda kalmıştır. Açlıktan ve yenilemeyecek şeyleri yemekten benizleri solup kan köpük kusan insanlar; yaşamlarını sürdürebilmek için topraklarını terk etmiştir. Yuvası dağılan insanlar; çıktıkları göç yollarında hayatlarını kaybetmişler, vardıkları yerlerde de umduklarını bulamamışlardır. Bütün bu acılar, herkesin gözü önünde ve beraberce yaşanmış; umudunu kaybeden insanlar ne baba ne

de eş olabilmış, herkes kendi başının çaresine bakmıştır. Kıtık dönemlerinde halkın yaşadığı bu içler acısı hâl, âşıkların şiirlerinde en canlı tasvirlerle yerini almıştır. Âşıklar şiirlerinde, ellerinde bulundurdukları sözün gücüyle kıtlık dönemlerinin panoramasını çizerken afetzedelerin perişan hâlini de gözler önüne sermiştir. Halkın gözü kulağı olan âşık, kimi zaman devleti yardıma çağırmış kimi zaman da devletin eksik kaldığı yerleri dile getirip eleştirmiştir. Kıtık dönemlerinde halka gıda tedarik etmenin devletin görevi olduğunun bilinciyle şair, Yusuf peygamberin Mısırlıları kıtlıktan kurtardığı gibi yaşanan dönemin Yusuf'unun yani yardım eli uzatan devlet adamlarının varlığından haberdar olarak onlara duacı olmuştur. Toplumda bir teselli makamı olan âşık; topluma yardımlaşma, bir olma çağrısında bulunmuş; Allah'ın gönderdiği bir imtihan olarak değerlendirdiği bu afetten kurtulmak için halkı tövbe ve duaya etmiştir. İnsan eliyle yaşanan kıtlığın da şahidi olan âşıklar, bunu eleştirmekten geri durmamış halkın hakkını aramıştır.

Âşıkların şiirlerinde yaptığımız bütün bu incelemeler göstermiştir ki onlar toplumu ilgilendiren tarihî, sosyal, ekonomik alanlarda hemen her konuda şiirler söylemiştir. Âşıklar, halkın içinde oldukları gibi devlet ve halk arasında köprü görevi görmüştür. Başka bir ifadeyle halkın çaresizlik, acı ve üzüntülerine duyarsız kalmamış ve tercüman olmuştur. Âşık tarzı halk şiiri halkın yaşam biçimi ile bütünleştiği için şiirlerinde yaşadıkları yörenin fiziki ve coğrafi özelliklerini, değer yargılarını; dönemin tarihi ve sosyal olaylarını şiirlerinde dile getiren âşıkların da yetenekli ve usta şairler oldukları görülmüştür.

Çalışmamızla halk şairlerinin tarihî ve toplumsal konuları işledikleri, onların dilinden dökülen şiirlerin dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik, şartlarını içerdiği bir kez daha görülmüştür. Halk şairlerinin şiirleri sayesinde geçmiş ile kurduğumuz ilişki bugün yaşanan veya yaşanma ihtimali olan benzer olaylar için tedbir almayı kolaylaştıracaktır. Zira geçmiş dönemlerde yaşanan kıtlık olayları, gelecek dönemde karşılaşılabileceğimiz tehlikenin habercisi niteliğindedir. Ülkemiz konumu itibarıyla küresel ısınmanın etkilerinden en fazla etkilenecek ülkeler arasındadır. Nüfus artışı ve kentleşme dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda ülkemizde su kıtlığı sorunuyla yakın zamanda karşı karşıya kalılabileceği geleceğe yönelik öngörüler arasında yer almaktadır (Partigöç ve Soğancı, 2019: 296). Bu durum geçmişte yaşandığı gibi tahlil

hasadında verimin düşmesine, hayvancılıktan elde edilecek gıdaların azalmasına, besin yetersizliği sebebiyle kıtlık hadiselerinin ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

Ayrıca 20. yüzyılda 70 milyondan fazla insan kıtlık nedeniyle hayatını kaybetmiş, pek çok insan kıtlıktan kaynaklanan olumsuz şartlar içinde yaşamak zorunda kalmıştır. COVID-19 pandemisinin küresel olarak yeni bir kıtlık dalgasını tetikleyeceği ve 130 milyon insanın daha kıtlıktan etkileneceği ise öngörülmektedir (Tas, Sümer, Taş 2022:143).

Alınacak önlemler sayesinde kuraklığın etkisiyle meydana gelebilecek su kıtlığı canlı yaşamını direkt olarak etkileyen çevresel problemler ciddi şekilde önlenebilir.

KAYNAKLAR

- Akalın, M. (2014). İklim değişikliğinin tarım üzerindeki etkileri: bu etkileri gidermeye yönelik uyum ve azaltım stratejileri. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 351-377.
- Akbaş, A. (2014). Türkiye üzerindeki önemli kurak yıllar. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 12(2), 101-118.
- Akça, A. K. (1940). *Sillenin Halk Şairleri*. Konya: Haşim Basımevi.
- Akkemik, Ü., Köse, N., Aras, A. ve Dalfes, H. N. (2005). *Anadolu'nun son 350 yılında yaşanan önemli kuraklık ve yağış yılları*. Türkiye Kuvaterner Sempozyumu, Turqua-A, İTÜ Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü, 2-5 Haziran, İstanbul..
- Aldemir, H. (2019). *Hâfız Halil İbrahim Efendi Cöngü Üzerine Mukayeseli Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Altınok, B. Y. (2000). *Aşık Hüseyin*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Andreasyan, H. D., Dulaurer, E. ve Yinanç, H. (2019). *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Angı, D. ve Angı, H. (2007). *Altunhisarlı Âşık Tahiri*. Ankara: Angı Yayınları.
- Anonim. (1952). Aksaray folklorunda yapraklar: Aksaraylı bir halk şairinin dilinden 1290 kıtlığı. *Hasandağı*, 2, 212.
- Arslan, A. (2003). *Türkiye'de Tabii Afetler (1923-1950)*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Artun, E. (2009). *Türk Halkbilimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aslan, A. (1997). "Harikulâde". TDV İslam Ansiklopedisi, C: XVI. İstanbul: TDV Yayınları.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek*. A. Tekin (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aşkun, V. C. (1945). *Büyük Halk ve Saz Şairi Âşık Ruhsatî*. Sivas: Kâmil Basımevi.
- Atasever, M. (2009). *Âşık Melhemi Hayatı ve Şiirleri (2. Baskı)*. İstanbul: Tunçel Matbaası.
- Aybar, M. (2017). Osmanlı Devleti'nde kıtlık ve iç göç: 1870-1900 arası İç Anadolu örneği. *Mavi Atlas*, 5(2), 474-488.
- Bahadır, S. (2015). *Âşık Kevserî (Metin-İnceleme-Tasnif Çalışması)*. İstanbul: Pamiray Yayıncılık.
- Bakar, B. (2013). İstanbul'da ekmek karnesi uygulaması karne ve ekmek suistimalleri (1942-1946). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 12(24), 1-60.
- Balamir, S. (1952). Türkiye'de Fas çekirgesi (1939-1951). *Bitki Koruma Bülteni*, 1, 10-16.
- Başgöz, İ. (1979). *Âşık Ali İzzet Özkan: Yaşamı-Sanatı-Şiirleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi-Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Bayar, Y. (2013). *1873-1875 Orta Anadolu Kıtılığı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Bayrı, M. H. (1942). Konya’da yağmur duası. *Tanrıdağ*, 10, 8-9.
- Beyhan, M. A. (2008). *1811 İstanbul veba salgını, etkileri ve alınan tedbirler*. A. Demirhan (Ed.), 1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi-10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı-Cilt 2, 20-24 Mayıs, İstanbul.
- Beyoğlu, S. (2004). Osmanlı Devleti’nde Tuz’a dair bazı problemler (1914-1923). İçinde Ed. E. Gürsoy Naskali ve M. şen, *Tuz Kitabı* (ss. 202-207). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Bloch, M. (2013). *Tarihin Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*. A. Berktaı (ev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bolay, S. H. (2007). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Cevizci, A. (2005). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar?*. A. şenel (ev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ağlayan, B. (2020). Cevheriye Bân Hanım’ın ankırı’daki kıtlığı anlatan bir destanı. *Journal of Academic Social Resources*, 17, 513-522.
- elik, A. (2001). Tarih araştırmalarında sözlü kaynakların önemi ve fıkralardan tarihi öğrenmek. *Milli Folklor Dergisi*, 52, 79-86.
- elik, C. (2014). Osmanlı yönetiminde Kıbrıs’ta kıtlık ve çözüm yolları (1869-1874). *Cedrus*, 2, 497-525.
- etin, M. (2021). 1877-78 ‘‘Osmanlı-Rus Savaşı ncesi ve sonrasında Erzurum Vilayeti’nin idari ve sosyoekonomik durumu. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(1), 503-524.
- ıkla, S. (2004). *Kültür Değişmeleri ve Servet-i Fnn Romanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- obanoğlu, . (2000). *Aşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2011). *Osmanlıca Türkçe Sözlük İhtikar*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). (2007). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları.
- Doğan, A. (2013). *Kuddûsî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Dokuyan, S. (2013). İkinci Dünya Savaşı Sırasınada yaşanan gıda sıkıntısı ve ekmek karnesi uygulaması. *Journal of Turkish Studies*, 5(8), 193-210.
- Dombrowsky, W. R. (1998). Again and again: Is a disaster what we call a disaster?. In: E. L. Quarantelli (Ed.), *What is a Disaster* (pp. 1-15). New York: Routledge.
- Dörtbudak, M. (2003). *Veysi Kıratoğlu Emin Divanı*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Durugönül, E. (1996). *Sosyal değişme, g ve sosyal hareketler*. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 20-22 Kasım, Mersin.

- Ergun, S. N. ve Uğur, M. F. (2002). *Konya Vilayeti: Halkiyat ve Harsiyatı* (2. Baskı). Konya: T.C. Konya Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Ergünay, O. (2009). *Doğal afetler ve sürdürülebilir kalkınma*. Deprem Sempozyumu, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 11-12 Kasım, Bolu.
- Erkal, T. ve Değerliyurt, M. (2009). Türkiye'de afet yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 147-164.
- Erlor, M. Y. (2002). "XIX. yüzyıldaki bazı doğal afetler ve Osmanlı yönetimi". *Türkler Ansiklopedisi*, C: XIII. Ankara: Yeni Çağ Yayınları.
- Erlor, M. Y. (2007). Tarihi perspektiften edebiyata bir bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 102-113.
- Erlor, M. Y. (2012). *Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtık Olayları (1800-1880)*. İstanbul: Libra Kitap.
- Eroğlu, H. (1981). *Atatürk ve Devletçilik*. Ankara: Olgaç Matbaası.
- Ersoy, R. (2009). *Sözlü Tarih Folklor İlişkisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ertaş, K. (2015). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Diyarbakır Ermenileri*. İstanbul: Rağbet Yayınevi.
- Eryılmaz, M. (2007). Afet Tanımı. İçinde: M. Eryılmaz, ve U. Dizer (Eds.), *Afet Tıbbı* (ss. 7-22), Ankara: Ünsal Yayınları.
- Evren, A. (1971). Konya'ya ait iki kıtlık destanı. *Türk Folklor Araştırmaları*, 13(266), 6091-6092.
- Geçtan, E. (1990). *Psikanaliz ve Sonrası*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gezer, S. (2016). Ağıt metinlerinin sözlü tarih belgesi niteliği-sel ağıdı. *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 9(42), 658-666.
- Gökalp, M. (2001). *Şair Keşfi ve Âşık Huzurî*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökçe, B. (1976). Aile ve aile tipleri üzerine bir inceleme. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 8(1-2), 46-67.
- Gökgöz, G. (2019). 1960'lar Türkiye'sinde sosyal devlet anlayışının bir kıtlık ve kuraklık örneği üzerinden değerlendirilmesi. *Tarih ve Günce*, 2(5), 431-468.
- Gönüllü, A.R. (2012). Konya Vilayeti'nde meydana gelen çekirge istilaları (1866-1917). *Tarihin Peşinde Dergisi*. 8, 1-41.
- Gül, A. (2009). Osmanlı Devleti'nde kuraklık ve kıtlık (Erzurum vilayeti örneği: 1892–1893 ve 1906–1908 Yılları). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9), 144-158.
- Güler, İ. (1990). *Kur'an'a Göre Allah ve Ahiret İnancının Ahlak ile İlişkisi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Günay, U. (2009). *Türk Kültürüne Eleştiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güney, S. (Ed.) (2007). *Örgüt Kültürü, Yönetim ve Organizasyon*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Gür, N. (2017). Babam Fehmi Gür – Hayat hikâyesi ve şiirleri. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Güzel, C. (2010). *Ziyabey Kütüphanesi Kaynaklı Cönkler Üzerine Bir İnceleme (6771,6774,6776,6777 Numaralı Cönkler)*. Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Hacısalıhoğlu, N. E. (2018). *Balkanlarda büyük soykırım: 93 Harbi döneminde Rus ordusunun Bulgaristan'daki Türklere yönelik politikaları. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) Vatan Neresi? Uluslararası Sempozyumu, 1-2 Kasım, İstanbul.*
- Halbwachs, M. (2017). *Kollektif Hafıza*. B. Barış (Çev.). Ankara: Heretik Yayınevi.
- Halıcı, F. (1992). *Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şâirleri: Güldeste*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Hançer, Z. Y. (2009). *Sürdürülebilir Afet Yönetimi ve Kadın*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Harari, Y. N. (2017). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi*. E. Genç (Çev.). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Hökelekli, H. (1993). *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları.
- İbn Haldun. (2016). *Mukaddime*. S. Uludağ (Ed.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İnci, İ. (2013). İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de tek parti hükümetlerinin iâşe politikaları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 50, 271-290.
- İnternet: Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD). (2020). Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü. URL: <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu> adresinden 16 Kasım 2020'de alınmıştır.
- İnternet: Akdağ, S. E. (2002). *Mali Yapı ve Denetim Boyutlarıyla Afet Yönetimi*. Ankara: Sayıştay Başkanlığı Araştırma-İnceleme Dizisi. URL: https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/95906369/files/yayinlar/Mali_Yapi_Denetim_Boyutlariyla_Afet_Yonetimi.pdf adresinden 24 Temmuz 2020'de alınmıştır.
- İnternet: Balta, E. ve Paker, M. (1999). Afet: Doğal mı, toplumsal mı?. *Birikim Dergisi*, 125, 39-40. URL: <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-125-126-eylul-ekim-1999-125-126-eylul-ekim-1999/2319/afet-dogal-mi-toplumsal-mi/5416#:~:text=Afet%20riski%20ta%C5%9F%C4%B1yan%20b%C3%B6lgelerde%20toplumsal,Bundan%20%C3%B6tesi%20ise%20toplumsal%20afettir> adresinden 17 Ağustos 2023'te alınmıştır.
- İnternet: International Federation of Red Cross (IFRC). (2021). Mainpage. URL: <https://www.ifrc.org/> adresinden 20 Şubat 2021'de alınmıştır.
- İnternet: Işık, A. (2021). XX. yüzyıl başlarında Alâeddin Tepesi'nde bir tarih ve medeniyet talanı. URL: <https://konyayazilari.blogspot.com/> adresinden 20 Şubat 2021'de alınmıştır.
- İnternet: Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM). (2022). Anasayfa. URL: <https://www.mgm.gov.tr/> adresinden 2 Şubat 2022'de alınmıştır.

- İnternet: Tuna, Y. (2021). Yağmur yoktur kıtlık olacak bu sene. *Antoloji.com*. <https://www.antoloji.com/yagmur-yoktur-kitlik-olacak-bu-sene-siiri/> adresinden 20 Şubat 2021’de alınmıştır.
- İnternet: Türk Dil Kurumu (TDK). (2020). Genel Türkçe Sözlük. URL: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 20 Mayıs 2020’de alınmıştır.
- İnternet: Yakıcı, M. (2021). Zemherinin kış destanı. *Antoloji.com*. URL: <https://www.antoloji.com/zemherinin-kis-destani-siiri/> adresinden 20 Şubat 2021’de alınmıştır.
- İpek, N. (2006). *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*. Trabzon: Serander Yayınları.
- Kadıoğlu, M. (2008). Sel, heyelan ve çığ için risk yönetimi. İçinde: M. Kadıoğlu ve E. Özdamar, *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri* (ss. 251-276). Ankara: JICA Türkiye Ofisi Yayınları.
- Kadıoğlu, M. (2008). Kuraklık kıranı risk yönetimi. İçinde: M. Kadıoğlu ve E. Özdamar (Eds.), *Afet Zararlarını Azaltmanın Temel İlkeleri* (ss. 277-300). Ankara: JICA Türkiye Ofisi Yayınları.
- Kadıoğlu, M. (2011). *Afet Yönetimi: Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek*. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayınları.
- Kadıoğlu, M. (2017). *Afet Yönetimi: Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek*. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Kalkan, E. (1988). *Çağlar Boyunca Kayseri Şairleri* Kayseri: Kayseri İli Özel İdare Müdürlüğü ve Kayseri Belediyesi Birliği Yayınları.
- Kalkan, E. (1991). *Yirminci Yüzyıl Türk Halk Şairleri Antolojisi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kallek, C. (1992). *Hazreti Peygamber (s.a.v) Döneminde Devlet ve Piyasa*. İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları.
- Kallek, C. (2000). “İbnü’lCezzar-İhvan-ı Müslimin”. TDV İslam Ansiklopedisi, C: XXI. Ankara: TDV Yayınları.
- Kaplan, M. (1990). *Edebiyat ve tarih*. Fırat Üniversitesi Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu, 21-26 Mayıs, Elazığ.
- Kapluhan, E. (2013). Türkiye’de kuraklık ve kuraklığın tarıma etkisi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 27, 487-510.
- Karaca, T. N. (2013). *1873-1874 kıtlığının Osmanlı iktisadi ve siyasi yaşantısına etkisi*. Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu, 12-13 Aralık, Ankara.
- Karademir, Z. (2014). *İmparatorluğun Açlıkla İmtihani, Osmanlı Toplumunda Kıtliklar*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Karagünlü, S. E. (2004). *Arguvanlı Âşık Balı Günlüğü ve Şiirleri*. Malatya: Rektur Matbaası.
- Karakoç, S. (2007). *Edebiyat Yazıları – I: Medeniyetin Rüyası, Rüyanın Medeniyeti Şiir*. İstanbul: Diriliş Yayınları.
- Kaya, D. (2005). *Âşık Talibî Coşkun*. Sivas: Sivas Belediyesi Kültür Yayınları.

- Kaya, D. (2009). *Sivas Halk Şairleri – 4 Cilt*. Sivas: Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Kaya, D. (2009). *Sivas Halk Şairleri – 4 Cilt*. Sivas: Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Kaya, H. S. (2018). *Âşık Kul Fanî Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Kılıç, O. (2002). Osmanlı Devleti'nde meydana gelen kıtlıklar. İçinde H. C. Güzel, K. Çiçek, ve S. Koca (Eds.), *Türkler* (ss. 718-730). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kırımhan, S. N. (1995). *XIX Yüzyılda Yaşamış Kırşehirli Âşıklar ve Âşık Said*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koçak, S. (2012). *Kayseri'de Âşıklık Geleneği ve Âşık İsmail Karşlıoğlu*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kolay, A. ve Yavuz, G. (2022). 1873-1875 yılları arasında Kırşehir'de meydana gelen kıtlık felaketi. *Belgi Dergisi*, 24, 367-383.
- Kömüşçü, A. Ü., Erkan, A. ve Turgu, E. (2003). *Normalleştirilmiş yağış indeksi (SPI) metodu ile Türkiye'de kuraklık oluşum oranlarının bölgesel dağılımı*. III. Atmosfer Bilimleri Sempozyumu, 19-21 Mart, İstanbul.
- Köse, N., Güner, T., Harley, G. L., and Guiot, J. (2017). Spring temperature variability over Turkey since 1800 CE reconstructed from a broad network of tree-ring data. *Climate of the Past*, 13(1), 1-15.
- Kuneralp, S. (1990). Orta Anadolu'da kıtlık (1873-1875). *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi*, 13(76), 246-248
- Kuş, A. (2018). Tozer'in "Turkish Armenia and Eastern Asia Minor" adlı yapıtında Yozgat ve çevresinde yaşanan kıtlığın 1873-1875 doğal ve sosyoekonomik nedenleri. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 44, 107-132.
- Memiş, L. ve Babaoğlu, C. (2020). Afet yönetimi ve teknoloji. İçinde M. Yaman ve E. Çakır (Eds.), *Farklı Boyutlarıyla Afet Yönetimi* (ss. 163-178), Ankara: Nobel Yayınevi.
- Mengirkaon, S. (2021). *19. Yüzyılda Diyarbakir'de Kıtlık*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mardin.
- Metinsoy, M. (2007). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Savaş ve Gündelik Yaşam*. İstanbul: Homer Kitapevi.
- Mishra, A. K., and Singh, V. P. (2010). A review of drought concepts. *Journal of Hydrology*, 391(1-2), 202-216.
- Mullainathan, S. ve Shafir, E. (2019). *Kıtlık: Çok Aza Sahip Olmanın Başka Anlamları*. Ö. Özgür (Çev). Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Mustafa C. (2000). *Aşık Şevki Halıcı (Hayatı, Sanatı, Şiirleri)*. Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No:157. Bursa: Vipaş Yayınları.
- Mutçalı, S. (2012). *Arapça-Türkçe Sözlük (Vol. 276)*. İstanbul: Dağarcık Yayınları.

- Nikiforuk, A. (2013). *Mahşerin Dördüncü Atlısı: Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklar Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ó Gráda, C. (2009). *Famine: A Short History*. New Jersey: Princeton University Press.
- Oğuz, A. (2016). *19. yüzyılın son çeyreğinde Yozgat'ta açlık kıtlık ve zahire ticareti*. I. Uluslararası Bozok Sempozyumu, 5-7 Mayıs, Yozgat.
- Oğuz, Ö. (1988). *Yozgatlı Hüznî*. Ankara: KTB Yayıncılık.
- Öğün-Bezer, G. (2001). *Selçuklular zamanında Anadolu'da ve civar bölgelerde kıtlık*. Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 22-23 Mayıs 2000, İstanbul.
- Özdemir, H. (2005). *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*. Ankara: TTK.
- Özer, S. (2016). *Anadolu'da Görülen Çekirge İstilaları ve Halk Üzerinde Etkisi (1914-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özervarlı, M. S. (1997). "Harikulâde". TDV İslam Ansiklopedisi, C: XVI. İstanbul: TDV Yayınları.
- Özgen, L. (2007). *Afet kayıplarının azaltılmasında kentleşme ve yapılaşma kararlarının rolü*. TMMOB Afet Sempozyumu, 5-7 Aralık, Ankara.
- Özkanlı, R. (2001). *Aksaraylı Âşık Murat Coşkun*. Aksaray: Aksaray Belediyesi Basın-Yayın Kültür Müdürlüğü Yayınları
- Özkaya, E. (2014). *Çukurova Anonim Halk Edebiyatı ve Âşık Edebiyatında Sözlü Tarih*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Öztel, M. (2012). Osmanlı idaresinin ihtikara bakışı ve ihtikar suçunun cezası. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(6), 397-420.
- Öztelli, C. (1964). *Dertli-Seyranî Hayatı Sanatı Şiirleri*. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Öztelli, C. (1976). *Uyan Padişahım*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Öztelli, H. C. (1961). Bir kıtlık destanı *19 Mayıs*. 7(65), 4-6.
- Panzac, D. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*. S. Yılmaz (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Partigöç, N. S. ve Soğancı, S. (2019). Küresel İklim değişikliğinin kaçınılmaz sonucu: Kuraklık. *Resilience*, 3(2), 287-299.
- Peker, H. (2000). *Din Psikolojisi* (2. Baskı). Samsun: Aksiseda Matbaası.
- Peker, H. (2013). *Allah'ın Boyasıyla Boyanmak*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Püsküllüoğlu, İ. (1998). *Âşık Ozan Suskun Teli Söyletir (Ezgiler-Taşlamalar)*. İstanbul: Köz Yayınları.
- Russel, S. (2014). *Açlık: Doğal Olmayan Bir Tarih*. E. Süren (Çev.). İstanbul: Maya Kitap.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Konya Üzerine Şiirler*. Konya: Konya Ticaret Odası Kültür ve Eğitim Yayınları.

- Sala, A. A. ve Sala, G. (2018). *Âşık Delicoş Kerem'in Şiirleri –Zulme Karşı Haykırış*. Ankara: Razi Kültür Ajans Yayınları.
- Scott, J. C. (2020). *Tahıla Karşı: İlk Devletlerin Derin Tarihi*. A. E. Pilgir (Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Standage, T. (2020). *İnsanlığın Yeme Tarihi*. G. Çakır (Çev.). İstanbul: Maya Kitap.
- Süt, A. (2011). *Kadı Abdulcebbar'ın Ahlak Felsefesi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şahin, C. ve Sipahioğlu, Ş. (2009). *Doğal Afetler ve Türkiye*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Şahin, Ü. ve Kurnaz, L. (2014). *İklim Değişikliği ve Kuraklık*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Politikalar Merkezi.
- Şamil, Ş. K. (2015). Çorum Bayat yöresine ait üç destan. *Route Education and Social Science Journal*, 2, 168-180.
- Şimşir B. (2006). *Ankara: Bir Başkent'in Doğuşu*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Taş, T., Sümer, B. ve Tas, O. (2022). Uzaktaki acıları göstermek: Türkiye'de haber fotoğraflarında kıtlığın temsili. *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 62, 143-172.
- Taşlıova, M. (2008). *Sözlü ve Yazılı Kaynaklarda Çorum Halk Şiiri Antolojisi: Aşıklar, Ozanlar, Şairler*. Çorum: T.C. Çorum Valiliği, İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Tatar, Ö. ve Baytimur, S. O. (2020). 1789-1808 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde depremler ve meteorolojik âfetler. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(2) , 505-518.
- Tekin, S. (2015). 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlarında Batı Anadolu'da yaşanan kuraklık olayları. *International Journal of Social Science*, 33, 329-341.
- Tellioğlu, H.(2007). *Gönül Dostlarına Şiirler: Çıldırılı Âşık Hüseyin Tellioğlu*. İstanbul: İstanbul Yayınları.
- Temiz, M. (2005). *Andırın (Kahramanmaraş)'dan Derlenen Ağıtlar (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih Kuramı*. Ş. Layıkel (Çev.). İstanbul: Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Toprak, Z. (1995). *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli İktisat, Milli Burjuvazi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tümertekin, E. (2014). Türkiye kurak bölgelerinde buğday yetiştirme devresi ile kurak devre arasındaki zaman münasebeti. *Türk Coğrafya Dergisi*, 13, 107-124.
- Tütüncü, A. T. (1973). Kayseri ile ilgili bir kıtlık destanı. *Türk Folklor Araştırmaları* 14(284), 6577-6578.
- Ulaş, İ. (2014). *Tomarza Yöresi Avşar Ağıtları*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

- Utkugün, C. (2016). *İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Ekonomik Sıkıntıların Sosyal Hayata Etkileri (1939-1945)*. Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Uyanık N. ve Sarı M. (2011). Cumhuriyet döneminde yaşanan kuraklık felaketleri üzerine bir değerlendirme. *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5, 141-176.
- Uzun, O., Temiz, M. ve Özdemir, H. İ. (2012). *Kahramanmaraş Yöresi Ağıtları (Elbistan Ağıtları) – IV Cilt*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Belediyesi Yayınları.
- Ülgener, S. (1951). *Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadî Muvazenesizlik Meselesi*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası.
- Ünsal, V. (2012). Eskiçağda Anadolu su kaynakları (Orta ve Doğu Anadolu). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28, 209-224.
- Varol, N. ve Gültekin, T. (2016). Etkin bir göç faktörü: Afetler. *Antropoloji*, 32, 43-51.
- Wilhite, D.A. (2000). Drought as a natural hazard: Concepts and definitions. In: D.A. Wilhite (Ed.), *Drought: A Global Assessment* (pp. 3-18). London: Routledge.
- Yakıcı, A. (2013). Kuraklığın kültürel hayattaki yeri ve Konyalı Âşık Mehmet’in kıtlık (kuraklık) üzerine söylediği destanlar. *Milli Folklor Dergisi*, 51, 93-99.
- Yardımcı, M. (1983). *Yüzyıllar Boyu Zileli Halk Ozanları*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Yavaş, H. (2004). *Doğal Afetler Yönüyle Türkiye’de Kriz Yönetimi (İzmir Örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Yazır, E. H. (1971). *Hak Dini Kur’an Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat.
- Yetkin, S. (2003). *Ege’de Eşkîyalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Yıldırım, A. (2004). *55. Dönem Mülki İdare Amirleri Semineri Ders Notu*. Ankara: İçişleri Bakanlığı Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Yıldırım, D. (2016). *Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yılmaz, A. (2003). *Türk Kamu Yönetiminin Sorun Alanlarından Biri Olarak Afet Yönetimi*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Yılmaz, D. (2011). *Kayseri’de Âşıklık Geleneği ve Halk Şairi Habip Karaaslan (İnceleme-Metin)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Yüksel, H. A. (1987). *Âşık Seyranî Hayatı ve Şiirleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yürükçü, A. (2018). *1877-1878 Rus-Osmanlı Savaşı’nda Propaganda: Avrupalı Gazetecilerin Faaliyetleri ve Rus Savaş Muhabiri Vasili İ. N. Dançenko’nun Savaş Notları*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Zeki, M. (1934). *Fiğani ve Eserleri – C.H.F Konya Halkevi, Dil, Edebiyat, Tarih Araştırmaları, Not: 1*. Konya: Selçuk Matbaası.
- Zelyut, R. (1982). *Halk Şiirinde Gerçeklik*. Ankara: Ayko Tomurcuk Matbaası.
- Zelyut, R. (1989). *Halk Şiirinde Başkaldırı*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.

EKLER

EK-1. Eserler

No. 1

DÂSTAN-I SEYRÂNÎ

Kayseri diyârı gayet bozuldı
Ali Paşa geldi itdi cinâyet
Defter-i uşşâka böyle yazıldı
Fitne zuhûr itdi çıkdı begâyet

Dîvân itdi ağaları getirdi
Çok can telef itdi işin bitirdi
O leşleri ortalara yatırdı
Kıydı aslanlara zâlim hıyânet

Sonra bir kahatlık çökdü insana
Âh itdik ciğerler döndü büryana
Tâun zûhûr itdi çıkdı meydâna
Aldı civanları itdi ziyânet

Kâfirler şâd oldu Müslimler rezil
Bulunmaz dünyada bu işe nazir
Sâlih Paşa geldi bir dindar vezir
İkrâm idüp halka itdi inâyet

Memiş Paşa geldi indi saraya
Zulüm çok eyledi fukarâya
Mal çeküb el etdi ana irâya
Etmedi bu şehre asla siyânet

Ahmed Paşa geldi velvele saldı
V'ade tamam imiş burada kaldı
Sonra Bekir Paşa mansıbın aldı
Bunda var imiş din hem diyânet

EK-1. (devam) Eserler

Hasan Paşa geldi altı pâş oldu
Kayseer'nin içi zulm ile doldu
Fukarâ ağladı ağniyâ güldü
Bu diyâr hâlini itdim iyânet

Belin doğrultamaz bir dahi cihân
Bu şehristanlara çok oldu ziyân
Vezirlere yaktırdı ol âl Osmân
Mevlâ'dan olaydı bari hidâyet

Nice beyân iden be hey Seyrânî
Bir kahatlık düşdü idek efgânı
Gine çıkdı Ocaklının aslanı
N'idek bu ocakda vardır kerâmet (Aldemir, 2019: 557)

No. 2

[Okunamadı]

[Okunamadı]

[Okunamadı]

Eski âdet bitüb devir dönünce
Kakdı insanlardan şefkat bu sene

Koymuşum gavgaya bu garip seri
Sefa mı sürülür dost şimden giri
Ağniya olsan diller gel beri
Fukaraya yokdur rağbet bu sene

[Okunamadı] Mevlâ'ya belli
Merhamet yok ağniyada akalli
Buğdayın mutusu oldu yüz elli
Madırabazındır fırsat bu sene

EK-1. (devam) Eserler

Hak'dan geldin bize ulu [okunamadı]

Hey rahmetsiz fenâsın n'idesin

Başın alub bir diyara gidesin

Kayseri'den yeğdir gurbet bu sene

Didik böyl' olursa kopar bir fesat

Yaklaş [okunamadı] hasat

Sanatlar işlemez ortalık hasat

Ziyade [okunamadı] (Aldemir, 2019: 25)

No. 3

19b

Bu insan şaşırđı yolu gafletten

Farzı vacibi terk etti nehaletten

Aşla rahat yokdur derdi mihnetten

Bozuldu aliman terazi kalmadı

Üç yüz yirmi dörtte galil indi

İnsanın fiğanı gökleri yendi

Şehirde onun batmanı atmışa gitti

Tükendi berekatı hazı kalmadı

Cihana yayıldı rüşvet irtişâ

Hağ ile batılı bilmezler haşa

Fukaraya bakmaz oldu bey ile paşa

Gedağın bayları nazı kalmadı (Güzel, 2010 : 312)

EK-1. (devam) Eserler

No. 4

AHMED KUDDÛSÎ

KIŞ DESTANI

Sene biñ iki yüz kırk sekiz oldı
Kıyâmet âlameti eyledi zuhur
Bir şedîd kış olup benzimiz soldı
Ditreşüp inleriz misâl-i zenbur

Görmemiş böyle bir şitâ pirlar
Ecdâdımız dahi görmemiş dirler
Âkıllar ağlaşup gam gussa yirler
Ârif olan bundan çok ibret alur

Küp küpecik desti bardak yarıldı
Koyun kiçi sâ'ir hayvân kırıldı
Bir musîbet bize Hak'dan virildi
Sañmanız anı kim abes oluyor

Âlimler kitâbıñ sırrın bilürler
Kâmiller kıssadan hisse alurlar
Dün ü gün tevbeye meşgul olurlar
Dirler kıyâmetiñ rûzı geliyor

Zukâklar buz ile kar toldı
Dükkân değirmenler kapanup kaldı
Bir köyden bir köye gidilmez oldı
Üç guraşa çıkdı bir tabla kömür

Evlerimiz dahi toldı kar ile
Az kaldı ki tağlar taşlar yarıla
Ünsiyet eyledil şimdi nâr ile
Elmadan armuddan tatlı oldı kor

EK-1. (devam) Eserler

Çocuklar tandırın başına üşdi
Garîbler miskinler külhâna düşdi
Yolcular yazdıda üşüyüp şaşdı
Kimisi kurtulur kimisi ölür

Çün idelim istiğfârı karadaşlar
Dökelim gözlerden kan ile yaşlar
Döyemez bu kışa ağaçlar taşlar
İnsân hyavân aña döye mi bilür

Yaz gelüp semûmdan öldi çok insân
Kış gelüp kırıldı bî-hisâb hayvân
Ağlayup yalvaralım isteyüp gufrân
Diyelim afv eyleye bizi ey Gafûr

Bundan eşedd imiş cehennem kışı
Ta'zîb iderler(miş) anda serkeşi
Akıldan hâricdir Teñri'nin işi
Her şeyde var hikmet bizlere mestur

Zulm eylemez nâsa zerrece Hudâ
Lâyık olduk geldi bize bu şitâ
A'mâle göredür herkese cezâ
Taksîr iden lâ-büd cezâsın bulur

Kur'an'da "Gaffarım ben" deyü söyler
Suçını bileni mağfiret eyler
Kibr ü inâd iden tamuyu boylar
Bilmeyen suçını olısâr makhûr

Âmmeten geldi çünkü bu belâ
Dir iseñ bunuñ hikmeti n'ola

EK-1. (devam) Eserler

Diñle cevâbını vireyim saña
Müntakam kimimiz kimimiz me'cûr

Ayân oldı bunda kudret-i Kakhâr
Eyleyelim gice gündüz istiğfar
Kurular için de yaşlar da yanar
Tâ'ibleri sever Hak idip mağfur

Kalbinden adâlet merhamet gitdi
Pâdişâhı bize musallat itdi
Emr-i Hâllak ile halkı incitdi
Âñlamayn anı kul itdi sanur

Uzatdın (sen) katı sözi Kuddûsî
Uyandırmak kasdın pend idüp nâsı
Vir nefsiñe öğüt ey kalbi kâsî
Gözsizleri nice yidebiliür kör (Doğan, 2013: 839-841).

No. 5

ÂŞIK ŞEYH EFENDİ

1835 YILI KITLIK DESTANI

Dostlar el çekelim fena dünyadan
Medet, şimdiden sonra âhir şer oldu

.....
.....

Hayır sahipleri hayrın batırdı
Nice kimseler imanın yitirdi
Mevlâm yerden berekâtın kaldırdı
Medet, şimdiden sonra âhir şer oldu

Âlimler de hiç bir ilmini gütmez
Kadılar da rüşvetsiz işi tutmaz

EK-1. (devam) Eserler

Ekincinin ekdiği harcına yetmez
Medet, Şimdiden sonra âhir Şer oldu

Mescitlerde namaz kılınmaz oldu
Değme köyde imam bulunmaz oldu
Çok köylerde ezan okunmaz oldu
Medet, Şimdiden sonra âhir Şer oldu

Hep dişiler erkeklere karıştı
Yerler kurak olup, yandı tutuŐtu
Sene bin iki yüz elli bire kavuştu
Medet Şimdiden sonra ahir Şer oldu

Şeyh efendi bunu böyle Őöyledi
Kitabın önüne koyup ağladı
Analar dururken oğul Őöyledi
Medet Şimdiden sonra ahir Şer oldu (Öztelli, 1976: 611)

Öztelli 1976 : 611 Uyan Padişahım

NO. 6

ÂŞIK HÜSEYİN

HALİMİZ NOLACAK / 1838 YILI KITLIK DESTANI

Elli dört senesi mayıs ayında
Hep kurudu derelerin suları
Telaş aldı Şehirleri, köyleri
Aman Allah ne olacak halimiz

Yüreğime düştü bir ince sızı
Allah'ım bol eyle ekmeği, tuzu
Kimseden fayda yok sen kayır bizi
Aman Allah ne olacak halimiz

EK-1. (devam) Eserler

Karnı doymaz davarların, malların
Çeşmesi kurudu işlek yolların
Sana yalvarıyor âciz kulların
Aman Allah ne olacak halimiz

Güneş vurur yeşil ekin sararır
Sulu araziler durmaz moralır
Hep milletin gözü birden daralır
Aman Allah ne olacak halimiz

İki tarlam vardır orakla ektim
Tohum bile çıkmaz, elimi çektim
Kalbim mahzun oldu, boynumu büktüm
Aman Allah ne olacak halimiz

Âşık Hüseyin söyler destanı, sözü
Kanlı yaş döküyor hem iki gözü
Açlıktan terbiye eyleme bizi
Aman Allah ne olacak halimiz (Öztelli, 1976:612)

Öztelli 1976 612

No.7

ÂŞIK HÜSEYİN

KITLIK 1254-1838

Elli dört senesi bahar ayları
Hep kurudu dereleri çayları
Açlık sardı şehirleri köyleri
Aman Allah ne olacak hâlimiz

Ateş düştü şu Kırşehir yanıyor
Çocuklar da ekmek diye ağlıyor
Aç kaldı koyunlar kuzu meliyor
Aman Allah ne olacak hâlimiz

EK-1. (devam) Eserler

Yüreğime düştü bir ince sızı
Kuş yemeği toplar gelini kızı
Kullarda fayda yok sen doyur bizi
Aman Allah ne olacak hâlimiz

Karnı doymaz davarların malların
Pınarı kurudu akan suların
Sana yalvarıyor şu aç kulların
Aman Allah ne olacak hâlimiz

Kıraç olan köyler sarardı soldu
Sulusu olanlar katıklı buldu
Yaşlılar aç kaldı saçını yoldu
Aman Allah ne olacak hâlimiz

Güneş vurur yeşil ekin sararır
Sulular da dene tutmaz moralır
Umutsuz milletin gözü daralır
Aman Allah ne olacak hâlimiz

Çaresiz şu millet tiken ot yiyor
Aç kaldı sabiler tek tek ölüyor
Kimisi göçünü aldı gidiyor
Aman Allah ne olacak hâlimiz

Bu yılda tarlama ben arpa ektim
Orağa gelmiyor elimle biçtim
Samanı çıksa da deneden geçtim
Aman Allah ne olacak halimiz

Âşık Hüseyin der destanı sözü
Kanlı yaş döküyor şu iki gözü

EK-1. (devam) Eserler

Açlıkla terbiye eyleme bizi

Aman Allah ne olacak hâlimiz (Altınok; 2000: 79-80)

No. 8

ÂŞIK SAİD

KITLIK DESTANI KIRŞEHİR

Mültezim anbara vurdu kilidi

Rüzgarlar dağıttı çıkan bulundu

Zenginler de kurban kesmez göründü

Aman Allah derde ağlar yareden

Yedinci kat yere kadem basanlar

Önce yalvarmazdı kalbi fasıklar

Sabiler sıbyanlar saçı kesikler

Acı sular gibi çağlar yareden

Bize ibret oldu bu bir alamet

Kışın kar yağmadı yaz günü rahmet

Ne yerde bereket ne gökte hürmet

Sarardı bahçeler bağlar yareden

Toplanalım ibadete duralım

Efendime bir arzuhal sunalım

Öksüz yetim bir araya koyalım

Öksüzler yetimler ağlar yareden

Duaya çıktık da kabul olmadı

Çok nefes harcettik yerin bulmadı

Bu dünyanın tadı tuzu kalmadı

Ölene imrenir sağlar yareden

EK-1. (devam) Eserler

Said der ki fani dünya çürüdü

Gözümüze bir görünür var idi

Ekinler gevredi otlar kurudu

Yine dağlar bir hoş oldu yareden (Kırımhan, 1995:430)

NO. 9

SİLLELİ ÂŞIK ZEHRÎ KİTLİK DESTANI

Bin iki yüz altmış birde kıtlık

Kadem bastı zârı kıldı fukara

Nice can evlâdın kıldı satılık

Başladı etmeye âh ile zâra

Herkes geçinmenin yolun tutmaya

Nice can emlâkin döktü satmaya

Olmayan uğradı fener satmaya

Bu yokluk adamı düşürür nâra

Zengin olanlar karnını doyurur

Yiğit olan yiğit kendin kayırır

Ednâ kullar durmaz ağlar, çağırır

Bulunmaz ekmeği hiç yoktur para

Hudâ hıfz eyle(ye) çoğaldı yüzüz

Sefil çok cam hem yetim(i) hem öksüz

Merhamet yok bayda şükr etmez müflis

Ümidin giderme ilâcın ara

Halkı-ı âlem düştü dağ ile taşa

Sıbyanlar yatsınlar bakmaz kumaşa

Yardım et yâ Rab din-i İslâm şaşa

Almazsın bizleri bir an nazara

EK-1. (devam) Eserler

Eskiden söylenir vermesin kıymet
Kalmadı bereket kesildi rahmet
Yer yüzünden kalktı yoktur mahabbet
İ'tibar kalmadı okur yazara

Onlar da kendinin kadrini bilmez
Bezm-i ulemâya cühelâ gelmez
Düşkün kişilerin hiç yüzü gülmez
Mevlâm bizi selâmete çıkara

Kimseler görmemiş böyle bir sene
Çok gelmiş böyle olmamış yine
Bozuldu zemâne aksine döne
Çok metâlar çıktı mutlak pazara

Affeyle yâ Rabbî bizi füturdan
Hâlî değil kullar her dem kusurdan
Ağlar, sayha eder geçer sürurdan
Zulmet içinde kaldık görünmez kara

Alâmet-i küberâ etmekte zuhur
Âhir vakt-ı bid'at eyledi zuhûr
Dün ü gün artmakta insanda gurur
Ne yüzle varırlar bilmem huzura

Koç yiğitler gelmiş gelinler kızlar
Aş ekmek kalmadı diyü sızılar
Tükenmede çoklar ne yapsın azlar
Vücûd, yiğit, kızıl iken sarara

Böyle ola min indi'llâh Hudâdan
Usandık biz candan geçtik fenadan

EK-1. (devam) Eserler

Evladlar vaz geldi ana, atadan
Göz göre gerçi girilmez mezâra

Kalmadı tâkatlar farıdı özler
Lisan sustu, görmez hem dahi gözler
Dudaklar oynamaz kesilir sözler
Vücûdda medâr yok kalksın sehre

Neden geçmez oldu yâ Rabbi niyaz
Çoğaldı kötüler, zannım iyi az
Abdest almak bilmez ne kılar namaz
Suratı çoğalttı bâtil kefere

Fukarânın yoktur ekmeği aş
Yer oldular otu, toprağı, taş
Bin iki yüz altmış bir sene baş
Yaklaştı bin altmış ikiye vara

Şaştı ağa beyler paşalar sancak
Ağlar fukaralar perişan ancak
Yalın ayak uryân baş kabak doncak
Herkes vilayetten düştü firara

Gödekler kundakda du'âcı Hakka
Muhtac etme yâ Rab şol aç toka
Hürmet ver yâ Gani, kıymeti kalka
Tıfillar niyazcı leyl ü nehâra

Beşikte ma'sumlar bu hale âgah
Evlâdlar ağlarlar hem ederler âh
Anamızı kurtar cefadan Allah
Onlar bile düştü derd ü efkâra

EK-1. (devam) Eserler

Metâm değerini aldılar dini
Bu insan da bilir fırsatı ganî
Unuttular ya Hak! ümmetin seni
Nice her halimiz olmaz dubâra

Mahşerde herkesin hakkı âmâde
Benizler uçuktur kan yok simada
Melekler seyr eder arşî semâda
Dediler yok mudur vezir vüzerâ

Metâ verdim aldı deye öğünür
Kimi zahire buldum deye sevinir
Kiminin içine kanlar öğünür
Ne yapsan olacak elbet idâre

Eğer dersin ala rızayla kendi
Zarur kaldı yiyeceği tükendi
Kabul görmez hâşâ, oyunu, fendi
Razı olmaz Hudâ gabn (u) zarara

Metâ'nın kıymeti eksik alınır
Göz göre ateşe kendin salınır
Dolaşır boynuna yârın bilinir
Ol vakitte fena fena yalvara

Din-i İslamda mal elbet ortaklık
Lâzım olan bize ol yüzü aklık
Mevlâm kullarına böyle kılıklık
Vermesin bir dahi şükret Gaffara

Ba'zılar malına hiç eli ermez
Neyin, kimin bilmez ol gözü görmez

EK-1. (devam) Eserler

Yalvarsan, yakarsan, istesen vermez

Doldurmuş koynuna, koca anbara

Herkes metânın bilir kıymetin

Ne yapsın beride açlık pek çetin

Duyanlar münasip etsinler medhin

Söyledim destan ettim âşikâra

Rahmet ihsan eyle isteriz yağmur

Yıkılan haneler olunsun tâmir

Harap oldu viran azdır az ma'mur

Fukarâ hep gezer oldu âvâra

Sanma bu işlerin olur mu hayrı

Her biri bir gûnâ cezası ayrı

Olacaktır ancak tertibi gayrı

Eremez kimseler böyle esrara

Esince Mevlâdan bir bâd-ı sâba

Dolaştırır yarın gelince vebâ

Âhır sefer bu yana ana baba

Komazlar şübbânı ol mevt-i dâra

Hâsılı özümüz dahi söylesem

Her berini bir hoş tertip eylesem

Zaman da acâyip bilmem neylesem

İyi olmaz bence açılan yara

Ey Zehrî kasavet çekme âlemde

Yazılan ne ise gelir kalemde

Tama' eden kalır der ü elemde

Cihanda düşürür derdini zora (Ergun, Uğur, 2002: 202-205)

EK-1. (devam) Eserler

No. 10

ÂŞIK SALİH

DESTANI-I KAHT

Şehr-i Kayseri'ye düşdü bir figân,
Gelmemiş bu gibi kıtlık zamanı.
Hâas ü âm çağırıldı üç gün el-aman,
Çare yok bozulmaz Hüda fermanı.

Çün kâhit erişdi bu sene gayet,
Kalmadı kimsede zerrece tâkad.
Nefs-i nefis oldu, ayn-ı kıyâmet,
Kesildi cümlesinin tâb u dermanı.

Erdi bu kıtlığ (a) nice çok diyar,
Cümlesinden ehven oldu bu civar.
Bütün bütün harab oldu âşikar,
Kullarına imdat ede süphâne.

Varalım kapuya edelim niyaz,
Tövbekâr olalım, bu bizlere az.
Kalmazdı bir can, olmasa Sivas,
Çok şükür Hüdâ'ya etti ihsânı.

Kalmadı hiç kimsede mâl u eşyâ,
Bütün ekmekçiler oldular ihyâ.
Fukarâ onlara etdi vâveylâ,
Fukaranın arşa çıkdı efgânı.

Muhtekir melûnlar buldular fırsat.
Una bin ziyâde koydular kıymet,
Dediler ki onlar: "Bu bir ganimet"
Ol vakt unuttular dini, imanı.

EK-1. (devam) Eserler

Çok kişi-zadeden ref oldu hicâb,
Feryâda başladı çok âlî-cenâb.
Dediler: “Hûn oldu, ciğerler kebâb”,
Âh ü vâh doldurdu bütün cihânı..

Nice yetimlerin gül benzi soldu,
Her bir şey bahâda nihâyet buldu.
İlle ki fukarâ en zebûn oldu,
Onlara merhamet kıla Rahmanı.

Bu sene fitne-kâr gayetle arttı,
Nice insâfsızlar una taş katdı.
Nice bin nâz ile metânı satdı,
Âkıbet on sekize verdi batmanı.

Nice gafil serden geçmek istedi,
Mevtin şerbetinden içmek istedi.
Altı aylık çocuk ekmek istedi,
Acayip ah ile etti giryanı.

Gel inâd eyleme, kusurlar bizde,
Bî namaz çoğaldı hem beldemizde.
Doğru zat kalmadı on binde birde,
Hakk ıslâh eyleye âsî insanı.

Kalktı bereket bütün eşyadan,
Cümle gafil oldu hep akrabadan.
Rahat mı istersin gayrı dünyadan,
Yakın Kitap’daki âhir zamanı.

Gelin, kendimize dönelim bizler,
Çok zuhur ediyor bu gibi şeyler.

EK-1. (devam) Eserler

Haniya o bolca olan yemişler,
Hüda affeyleye bizden isyanı.

Takdir böyle diye çalınmış kalem,
Dilediğin işler ol Şah-ı Âlem.
Buna, razı ol, gel çekme elem,
Hüdâ göndermeye başka tufanı.

Tarih binikiyüz altmış iki'de,
Zuhur etti kıtlığ çün Kayseri'de.
Salih'im dediğim Yarabbi dilde,
Bir dahi gösterme böyle tufanı.

Bazılar demişler: "Salih Efendi,
Acep bu destanı düzdü mü kendi".
Ben de bu kelâmı işittim şimdi,
Mârifet değildir düzmek destanı.

Hamd-olsun Hüdâ'ya nice sad-hezar,
Beyit düzmek ile etmem iftihar.
İndimde güç değil, pek kolay bu kâr,
Şekh-ü şüphe edip, etme gümanı.

On dakkada destan hem oldu tamam,
Dileğime uygun düşmedi meram.
Sıdk ile etmedim ona ihtimam,
Azıcık kelâmla ettim beyanı.

Ey Rabbim, kalbimi sen eyle kûşad,
Cahilden şahidi sen eyle berbad.
Ol aşk-ı pakimî sen eyle ziyad,
Ben senden umarım aşk-ı Osmanî.(Tütüncü, 1973: 6577-6578)

EK-1. (devam) Eserler

NO. 11

SEYRANÎ

KITLIK DESTANI 1261 (1845)

Bin iki yüz altmış bire tarih basınca

Pek ziyade oldu sıklet bu sene

Eski âdet bitip devir dönünce,

Kalktı insanlardan şefkat bu sene

Koymuşum havana bu garip

Sefa mı sürülür ah şimden geri

Ağniyâ olursan derler gel beri

Fukaraya rağbet yoktur bu sene

Fukaranın hâli Mevlâ'ya belli

Merhamet yok ağniyâda ezeli

Buğdayın bir mutusu oldu yüz elli

Muhtekire düştü fırsat bu sene

Zengin artık kesmez oldu kurbanı

Kalmadı dünyanın rengi elvanı

Sultan Süleyman'a kalmadı fâni

Bize Hak'tan ola rahmet bu sene

İş böyle giderse kopacak fesat

Yaklaşmadı gitti şu vakti hasat

Sanatlar işlemez ortalık kesat

Boşadır çalışmak gayret bu sene

Bu Seyranî sahih sohbet söylesin

Nâçar olan fukaralar neylesin

Rica niyaz edin hâlas eylesin

Mevlâ'mız belâda millet bu sene (Öztelli, 1964: 81-82)

EK-1. (devam) Eserler

NO. 12

ÂŞIK SEYRANÎ

Sene bin iki yüz altmış sekizde
Alâmet dumanı çökdü çökecek
Dikilecek kudret kalmadı dizde
Ecel belimizi bükdü bükecek

Bitmez oldu hurmaların eyisi
Hurma tadı verir erik kayısı
Sadriazâm etsen eğer seyisi
Ölmüş eşek arar nalın sökecek

İnsan yılan zehrin malına dökdü
Köpekler zehrini yalına dökdü
Arı çiçek zehrin balına dökdü
Bal da bu insana dökdü dökecek

Çoban koyunu hiç güder mi dağda
Olmasa gözleri süt yoğurt yağda
Meyvesi bitmedik ağacı bağda
Sökerler Seyranî daldan kökecek (Yüksel,1987: 76)

No. 13

ÂŞIK SAİD

KITLIK DESTANI KIRŞEHİR

El evvelini velahiri ahed
Kendi kudreti ile bir nişân oldu
İptida halketti cilve-i samet
Hikmet-i rabbânî rayegân oldu.

Emr-i ilâhile cihan bozuldu
Doksan kıtlığında canlar büzüldü

EK-1. (devam) Eserler

Ervah-ı ezelde böyle yazıldı
Taktiri bilmeyen perişan oldu.

Sultan Aziz han yetişti cane
Sayesinde rahat etti çok hane
Mevlâ zeval verme nesli sultana
Etrafı iklime çok ihsan oldu

Vüzera ulema bilmedi işi
Dediler olmadı aziz gidişi
Bir karar gitmiyor felek revîşi
Karar ile cümlesi kaiman oldu

Bunda bir iş vardır bir kimse bilmez
Bu gidişle kimse hiç razı olmaz
Çoğaldı arada müfsitle gammad
Bunların ifsadı daiman oldu

Sırp ve Karadağ açtı yareyi
Sandılar hali bulduk areyi
İkiliğe düştü Hünkâr sarayı
Hakkı hak bilenler müminan oldu

İttifakla indi tahtından Hünkar
İfsat sahipleri eyledi efkar
Dediler bu yolda ölürsekte kar
Diyenin rehberi kör şeytan oldu

Bu işi böyle yaptıran Hüda
Şeyhülislam buna yazmıştır fetva
Hâlık ile hizmeti ettiler eda
Zilullahı alem Murat han oldu

EK-1. (devam) Eserler

Emri hakla oldu cümle işler
Nerde kaldı hakkı bilmeyen piçler
Pas içinde kaldı eğri kılıçlar
Açıldı nusratlar kılıç kan oldu

Cemi müminler dualar kıldı
Camiler mescitler nur ile doldu
Cümle fena feyil geriye kaldı
Ehli iman olan şadûmân oldu

Karışılmaz ol Hüdanın işine
Haktan bir iş geldi Murat başına
Tahtı teslim etti öz kardaşına
Duyuldu iklime hep ilan oldu

Hutbede okundu essultan Hamit
Gazilik nişanı almamız ümit
Duayı selatta Hamid-ün Mecit
Okunur dillerde bir sultan oldu

Sırp ile Hırvat Karadağ bile
Bunların üçü de düşmüştür dile
Asakiri şahane benziyor file
Ser askeri cihan derviş can oldu

Korkulmaz bu işten yaradan hazır
Orduda mevcuttur hazreti hızır
Üçler beşler kırklar hepsi hazır
Kırdılar düşmanı çok ziyan oldu

EK-1. (devam) Eserler

Sırp ile Hırvat dayanmaz kaçar
Karadağlı olan kalmıştır naçar
Nüfusu padişah çok kanlar saçar
Deyip cümlesinden el aman oldu

Ömrün mezt olsun Hünkarın yaşa
Vezirler içinde şah Derviş paşa
Kuşattı düşmanı bir baştan başa
Anladı kafirler hal yaman oldu

İrade isterler sulh olsun deyu
Gizli gizli anlar kazarlar kuyu
Kelpe misaldir kafirin soyu
Ekli nan ederken kapağan oldu

Pençesi aslana düştü kuyruğu
Hile ile kabul eder buyruğu
Cümlelerin malumdur kıraç ayrığı
Anlayana nasihat tercüman oldu

Ölkeyi devlette oturan millet
Asi olmasına vardır bir illet
Yok imiş kafirde hiç cibilliyet
Saymadı sonunu ol düşman oldu

Zillullahi alem behri bahrane
Acısın görmesin valide ana
Kurmuşlardın cengi bir kez meydana
Görünce kafirler çok pişman oldu

Milleti Moskoflu sırpa dayandı
Ehli İslam olan bütün uyandı

EK-1. (devam) Eserler

Karadağ ülkesi büsbütün yandı

Asakiri İslam aç aslan oldu

Kitabın kavlince islamda nusrat

İnşallah açıldı fethi fütühat

Kıralım düşmanı edelim rahat

Şevketli hünkardan ur ferman oldu

Dini İslam olan ettiler nida

Din yolunda tatlı canımız feda

Ölenler bu yolda olur şüheda

İlhami ednadan bu destan oldu (Kırımhan, 1995:469-470)

NO. 14

KONYALI ÂŞIK ÖMER MATLUBÎ

KITLIK DESTANI

Bin iki yüz doksan gelmedi bahar

Kullar kusurunu çekecek zahar

Niyazım Hak'kadır hem leyl ü nehar

Sâir yıla nişan oldu bu sene

Yaz geldi de inzal olmadı rahmet

Yeryüzünde bitmedi türlü ni'met

Günahkâr kulları çok çeker zahmet

Saçılan tohumlar kaldı bu sene

Bu yıllarda geri kalır mı derdik

Verdiği kısmeti alır mı derdik

Ekinsiz, harmansız olur mu derdik

Çiftçiler harmansız kaldı bu sene

EK-1. (devam) Eserler

Bakarsın havaya bir bulut ağar
Bir yandan kum yağar, bir yandan tağar
Kudretullahdan geldi bu zeval
İnşaallah kemâle geldi bu sene

Musallaya çıktık kıldık münâcat
İndinde makbul olmadı hâcât
Senden biter yâ Rab cümle mürâcât
Her nebatat kesâd oldu bu sene

Kasımla karakış, girdi zemheri
Ol vakit bellidir kışın cevheri
Kök tatmadı, hayvan kalmadı ferî
Dilsiz hayvan perişandı bu sene

Erba'inde tuttu karın çabası
Hamsîn deyince de yağdı babası
Dağlar, bağlar geydi beyaz libası
şiddetli bir şitâ oldu bu sene

Zemheride kar yollar kapattı
Marta Nevrûz ile Nîsânı kattı
İnsanın, hayvanın hırsı pek arttı
Hasılı mahlûk perişandı bu sene

Nerdedir kara erkeç sürüler
Pazar yerlerine doldu deriler
Üçünü hem bir guruşa verdiler
Kul uşağı kanara oldu bu sene

Felek nicelere verdi de aman
Bir liraya satıldı bir harar saman

EK-1. (devam) Eserler

Satanda kalmadı din ile iman
İnsaf u merhamet kalktı bu sene

Saman pazarına varmağa olmaz
Bahasını aslâ sormağa olmaz
Kındıra ile ayrık vermeye olmaz
Yaban hayvanları çöktü bu sene

Muhasaradadır buğday pazarı
Ekmekçi dükkânın açın nazarı
Zaptiye dayağı, memur azarı
Ölümden de beter oldu bu sene

Pazarlara doldu erkekle karı
Bitirdiler bütün namus u arı
Yardım etsin heman cenâb-ı Bâri
Cümle âlem perişandı bu sene

Eğer olmasaydı Konya vâlisi
Birbirini yerdı hem ahâlisi
Cümle mahlûkatın birdir Tanrısı
Cümle mahluk perişandı bu sene

“Esad Paşa” gibi gelmedi vâlî
Beş vakit duacı ona ahâli
Fukarâya muîn olsun kemâli
Arslan paşa medar oldu bu sene

Mevlâ ömür versin vâlî paşaya
Dükkânlar açtırdı her bir köşeye
Toplattı deveyi saldı taşraya
Yollar, beller perişandı bu sene

EK-1. (devam) Eserler

Dünyanın işi kaldı âhirete
Ekmekçiler uğradı hem mihnete
Mevlâ zevâl vermesin din, devlete
Her kazâlar perişandı bu sene

Uymaz efendime gelir müşîrler
Kahr olsun aleyhte olan münkirler
Seninçün açılsın cennette güller
Efendim rızâyı buldu bu sene

Tuzcular pazardan tuz kaldırdı
Ekmekçiler akçesini çaldırdı
Sipâhî pazarı malı doldurdu
Fukara yerlerde kaldı bu sene

Kömürcüler battı kaldı karaya
Okkası da çıktı yüz on paraya
Cezâ-yı nakdî verdiler hem saraya
Onlar dahi fırsat buldu bu sene

Baştan azdı yine bakkal esnafı
Büyüğün küçüğün yoktur insafı
Yılda fasulyenin olmazdı lâfı
Okkası dört kuruşa çıktı bu sene

Arsız Konya'lıya kar olsa yetmez
Şeker yesen ekmek yerini tutmaz
Varup almağa da kudretin yetmez
Âlîl vucüt perişandı bu sene

Sabah olur ekmekçiye varılır
Alan alır almayanlar bayılır

EK-1. (devam) Eserler

Şimdiki vakitte hatır sayılır

Fukaralar perişandı bu sene

Doldurup doksanı eriştik bire

Mevlâ cümlemize ganice vere

Kulların kusûru sonuna ere

Umarım ki bolluk geldi bu sene

Niceler safâda nice sıkıldı

Fakirlerin menzilleri yıkıldı

Odun oldu pazarlara döküldü

Fukaralar yurtsuz kaldı bu sene

Gözler kaldı fukaranın malında

Kimi odun, tezek çeker dalında

Molla Hünkâr oğlu kendi halinde

Odunsuz, kömürsüz kaldı bu sene

Meram Bağı oldu Tahtalı Dağı

Kesip de yaktılar pelit, kavağı

Verdiler hayvana odun ufağı

Meram da sahrasız kaldı bu sene

Yağlı yemeyince gözlerim seçmez

Sâat yetmeyince kuşlar da uçmaz

Nohutlu şe'riye boğazdan geçmez

Yeyenler iliksiz kaldı bu sene

Ekmekçi dükkânda hamur yoğurur

Hatunlar da ekmek diye bağırır

Hâmile olan pazarda doğurur

Nice rezâletler oldu bu sene

EK-1. (devam) Eserler

Kışta, boranda geldi hem hacısı
İçimizden çıkmaz oldu acısı
Kimin atası ağlar, kimin bacısı
Leylekler de şaşkın oldu bu sene

Nice tâlib feyz alırken Konya'dan
Toplanamadılar kışdan, boradan
Gelenler durmadı ekmek sormadan
Ulemâ çömezsiz kaldı bu sene

Emrile devreder şems ile kamer
Evvelâ imandır saniyen amel
Mahlâsım: “Matlûbî” ismimiz Ömer
Destanı şayeste oldu bu sene (Ergun, Uğur, 2002: 103-107)

NO.15

RAZİ MEHMET EFENDİ KITLIK DESTANI

Derunumda nice türlü derdim var
Dinleyin söyleyim size destanı
Bilmeyenler bilsin duymayanlar duysun
İş bu binikiyüz sene doksanı

Mevlâdan gelene kılmalı sabır
Nice âlimler hep dualer okur
Tamam üç mah kadar yağmadı yağmur
Esti yel kuruttu bağ ile bostanı

İnsan ile hayvan belâsın buldu
Eşcar ve hububat cümle kurudu
Nice kurralar hep biçare kaldı
Kesildi kalmadı âb-u revanı

EK-1. (devam) Eserler

Benim bu makalim gelmesün yaman
Zira bu seneler bulunmaz saman
Yerde nebat yoktur ne yesin hayvan
Yakarlar babalar kuru harmanı

Ne belli kış oldu, ne belli bir yaz
Derunu yanıklar dinleyin biraz
Malı çok olanın insafı olmaz
Cemetti her malı aldı meydanı

Konya şehir yolu cümle kapandı
Fukaralar candan bezdi usandı
Âsiyaplar dönmez sular tükendi
Çocuklar nan deyüp kılur figanı

Keşke maderimdem doğmaya idim
Böyle bir vakitler görmeye idim
Şimdi fakir oldum ezelden baydım (Evren, 1971: 6091-6092)

NO. 16

FERYÂDÎ KİTLİK DESTANI

Sene doksan oldu kurudu otlar,
Savruldu toprağı kumlar perişan.
Kendi kendini söyleyen nice yeğitler,
Kül ufak yetimi kullar perişan

Rahmet yerine her gün yel eser,
Ekini olan yok deyü kısar,
Fukara acından hep köpük kusar,
Eksik etek olan kullar perişân.

EK-1. (devam) Eserler

Yerin göğün yüzünü duman bürüdü,
Çayır çimen yeşil ekin kurudu,
Türk Türkmen göçüp Kürtler yürüdü
Göçler ellerinden yollar perişan

Zahirenin yolunda yoruldu gölük,
Yemedi bahardan eridi ilik,
Semeri sırtında çürüdü alık,
Yarıldı tırnağı nallar perişan.

Daima haktan ederim hazer,
Gayri şu Keskin canından bezer,
Cümle fukaralar ayırık kazar,
Ağrıdı bileği eller perişan.

Ot bulamaz hayvanlar toprağı yalar,
Arkasında tüyü kel gibi solar,
Sahibi urmuş başına yular,
İletirler pazara mallar perişan.

Kasaplar hayvanı meydana yıkar,
Çenesinden tutup boynunu büker,
Çalınca bıçağı alkanlar akar,
Malların sırtında gönler perişan.

Zengin olana olur mu kıtlık,
Fukara olanın evleri satlık,
Reçber olanın malları etlik,
Sen bilirsin Mevlâm mallar perişan.

Kesildi ilacı fukara ağlar,
Yıkıldı sıbacı virandır bağlar,

EK-1. (devam) Eserler

Tütmez bacalar melüldür evler,
Boş kaldı samanlık, damlar perişan.

Halketti dünyayı Cenabı Bâri,
Bilmiyen kullar hep ekti darı
Bitmedi çiçeği söyündü arı,
Boş kaldı peteği, ballar perişan.

Takdirde yazılan hep gelir başa,
“ Keskin” düştü böyle ataşa,
Simsiyah oldu dağdaki meşe,
Döküldü güzeli dallar perişan.

Şu cihanda kalmadı aslaca doğru,
Sabışdı cümle, hep oldular uğru,
Zâhirde müslüman kalpleri eğri,
Zaif oldu iman, dinler perişan.

Kadir, kıymet, büyük, küçük bilinmez,
Câmiler kapandı, cuma kılınmaz.
Cemaat bulunsa imam bulunmaz.
Daim eder niyazı müminler perişan.

Hiç görülmez oldu dâvalar asıldı,
Çift sürülmez oldu sapan yasıldı,
Su bulunmaz oldu pınar kesildi.
Kurudu ayağı göller perişan.

Fukara koyundur, valiler sağar.
Halini arzetse başından savar,
Derdini söylese yanından kovar,
Böyle bir müşküldür haller perişan.

EK-1. (devam) Eserler

Nice köylerde harman savrulmaz,
Nice evlerde hamur yuğrulmaz,
Gayri şu “Keskinin” beli doğrulmaz.
Eğildi yay gibi beller perişan.

Haneden olan odayı yakmaz,
Gelen miskinlerin yüzüne bakmaz,
Boğaz tokluğuna hizmetkâr tutmaz,
Hizmetkâr tuttuğu günler perişan.

Cümle insan düştü “vay nefsim deyi”
Hiç birbirine bakmaz yeğen dayı,
Girince kapıdan dürer sofrayı
Lal olur söylemez, diller perişan.

Acından cihanın sarardı benzi,
Yarıldı dudağı, tutuldu genzi.
Taş çeke çeke kırıldı omzu,
Söküldü küreği, eller perişan.

Çok adam böyle arada sürter,
Gittikçe hıntanın bahası artar,
Hak, canımızı al, ya bizi kurtar,
Sen bilirsin Mevlâm kullar perişan.

Taaccüp ederim gördüğüm düşe
Çok adam kırılır ererse kışa
Yetiş imdada tez, Derviş Paşa
Mevlâm halk ettiği kullar perişan

Dağıldı Keskin, cümlesi göçtü,
El etek kesik konağa düştü,

EK-1. (devam) Eserler

Görünce hökûmet, cümle ağlaştı,
Didelerden akan seller perişan.

Hökümet buna çok gayret etti,
Ahali bilcümle mazbata etti.
Acından fukara can telef etti.
Ne yapsın hökümet kullar perişan.

Ne yaman kadir oldu Keskin'e,
Birbiri ardınca kıtlık üç sene,
Böyle nihayet erdi doksana,
Vaktin Müşiri kullar perişan.

Padişah tahtından gelirse kendi,
Söyünmez alafı şu Keskin yandı,
Halimizi sen bil Padişah Efendi,
Keskin'de olan kullar perişan.

Feryâdî der Devlet versin idare
Selman, Kanber deyü çekerler dara,
Hak verirse veririm, etmem müdara,
Hak diyen kullar perişan. (Öztelli, 1961: 4-6)

NO: 17

EMİNE HALA

Karılar satmıyor kazan boş deyi
Uşaklar⁴ yatmıyor karnım aç deyi
Ekinin yarım lâsı⁵ 675 deyi
Satanlar kum katar kârban⁶ deyi

⁴ Uşak: Çocuk yerine kullanılır.

⁵ Lâ: Bir çeşit hububat ölçüsü

⁶ Bu ifade Öztelli tarafından eklenmiştir. "kâr var" şeklinde açıklanmıştır.

EK-1. (devam) Eserler

Öztelli, Emine Hala adlı Bayındırlı bir kadın şairden Naki Tezel'in yaptığı derleme çalışmasında şairin Feryâdî'ye ait kıtlık destanının parçalarını kendisiymiş gibi söylediğini ifade etmiştir. Ancak yapılan derlemede Feryâdî'nin destanında olamayan ve kıtlık konusunu içeren bir parçanın varlığı da şiirin Emine Hala' ya ait olabileceği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır (Öztelli, 1961: 4).

NO.18

ÂŞIK MUSA

KIRŞEHİR 1874

Duaya çıktık da kabul olmadı
Çok nefes arzettik yerin bulmadı
Şu dünyanın tadı tuzu kalmadı
Ölene imrenir sağlar Yâreden!

Bize ibret oldu bu bir alamet
Bilmem ahir vakit bilmem kıyamet
Kışın kar yağmadı yazın da rahmet
Sarardı bahçeler bağlar Yâreden!

Musa der ki fani dünya çürüdü
Gözümüze bir görünür varıdı
Ekinler kavruldu, otlar kurudu
Yerler gökler bir hoş oldu Yâreden! (Kırımhan, 1995:268)

No. 19

ÂŞIK ABDİ

KURAKLIK DESTANI

Sene bin iki yüz doksan okundu
Bozuldu revnakı fâni cihanın
Çarkı felek gene aksine döndü
Pek düştü telâşa halkı zamanın

EK-1. (devam) Eserler

Esti bâd-ı sâmi muhalif yeller
Yandı ekin, otlar, çayır, çimenler
Kurudu çeşmeler, âb-ı revan çaylar
Bu yıl böyle imiş emri Hüdâ'nın

Ot bitmedi, yandı gitti ovalar
Aç kaldı koyunlar, atlar, develer
Ot yerine yaprak yedi mayalar
Zebun oldu, tüyü döndü hayvanın

Bazı mahalde su bulunmaz oldu
Gusul, taharet, abdest alınmaz oldu
Değirmen dönmez, un öğünmez oldu
Rızkına hasaret düştü insanın

Tarik-i diyar oldu il, aşiret
Sebepsiz ihtiyar olur mu gurbet
Sâil oldu çok ümmet-i Muhammed
Geçimi güce vardı fukaranın

Zenginler tamahı artırdı gayet
Ağalık gitti, kalmadı sahavet
Fukaraya Hak'tan ola inâyet
Doğdu alâmeti âhir zamanın

Yaz gitti, güz gitti kara kış geldi
Mal sahiplerini kasavet aldı
Çok davar sığır açlıktan bunaldı
Çeteni bir altına çıktı samanın

Seksen, doksan, yüz yaşında bir kişi
Görmüş değil böyle yaz ile kışı

EK-1. (devam) Eserler

Pek güce vardı fukaranın işi
Derdi, meşakkati arttı zamanın

Zemheri çıkınca erişti şubat
Şifa galip oldu bu ayda gayet
Davara, sığıra düştü hasaret
Nicesi değneği attı çobanın

Yolcular bunaldı sergerdan oldu
Düştüğü hanede eğlendi kaldı
Kimisi dağda, ovada telef oldu
Kimi içinde kaldı kara-yurd'un

Fukara gayet daraldı bu sene
Ağalar, beyler arandı bu sene
İltifat yok misafire, mihmane
Kapısı kapandı çok hânedanın

Varlıkta hasiyyet vardır ağalar
Yedirin, içirin, alın dualar
Yoktan hasıl olur size devalar
Tutun yakasını yâdın, akrabanın

Dahi beterinden saklaya ilâh
Sen kerem-kânısın, kulda çok günah
Bu yılın şitâsı artar mah be-mah
Sabra takatı kalmadı insanın

Ey Abdi, sabreyle, bugün de geçer
Hak sebep halk eyler, kapılar açar
Nice âhar yaz gün, kış gelir geçer
Durdukça devranı döner dünyanın (Öztelli, 1976: 621-623)

EK-1. (devam) Eserler

NO. 20

RUHSATÎ 1874 KİTLİĞİ

Hâllâki alemin irfanı çoktur
İflah olacağımız güman bu sene
Suç kimsenin değil benim eksanım
Yazı göreceğimiz güman bu sene

Koyun da kalmadı kırıldı kuzu,
Fırtına doldurdu dereyi, düzü,
Ne yaman dar oldu insanın gözü
Çoğu terkeyledi iman bu sene

İcazet kalmadı, dağda ovada
Bereket kalmadı tasta, tavada
Rağbet kalmadı atta, devede
Yas görünüyor saman bu sene

Unut deli gönül kaymağı unut!
Yoğurda selam ver, peyniri kurut
Çirinen pekmezde kaldı bir umut
Göklere çekildi ayran bu sene

Ruhsat'ım kusurun görmez kör oldu
Dünya muhannete fazla dar oldu
Tarih geldi işte (91) oldu
Ne acayip oldu cihan bu sene (Aşkun, 1945: 97)

NO. 21

RUHSATÎ

Aklın başına yar ise
Öl şehirde kal şehirde
Darıl bana zarar ise

EK-1. (devam) Eserler

Öl şehirde kal şehirde

Dağ başında nemiz olur

Azığımız camız olur

Ölün dirin domuz olur

Öl şehirde kal şehirde

Günah ağacını salla

Malın Hak yoluna yolla

Biraz Müslümanlık belle

Öl şehirde kal şehirde

Bahçelerde olur söğüt

Var kendi gıdanı üğüt

Ruhsati'den sana üğüt

Öl şehirde kal şehirde (Zelyut, 1982: 142).

NO. 22

ALTUNHİSARLI ÂŞIK TAHİRÎ'NİN KİTLİK DESTANI

İki yüz doksana tarih koyunca

Pek oldu halimiz şimdilik yaman,

Nice kitaplarda söylenir namı,

Asla beyan değil ahir zaman.

Tekkelerde Zikrullâhi ederken,

El kaldırıp Hakk'a dua ederken,

Beynamazı arkamızdan yederken,

Akabinde koptu bir toz bir duman.

Eylülde çok koştuk sağ ile sola,

Sonraki dualar gitti nafiye,

Pekmezden ümidi çevirdik bala,

EK-1. (devam) Eserler

Baktık da meliz yok boş kalmış kovan.

Nice karlar yağdı yerler boyunca,
Kürtükler bağladı deve boyunca,
Herkes bu sözleri ağlar duyunca,
Bütün kendimizden çekilen isyan.

Çıkar merakından başından duman,
On kuruşa çıktı bir kalbur saman,
Bir avuç bulgura tencere tavan,
Nice fukaralar kaldılar uryan.

Ocağı yakacak ne de kömür var,
Hususa açlığa olur muydu âr,
Buğdaydan vazgeçtik bulunsa çavdar,
Geçse elimize cevahir mercan.

Değirmenci olsa bulunmaz unu,
Anlarında göğe çıkıyor ünü,
Şubat Onyedide söyledim bunu,
Yeniye dört ay var eylemem bühtan.

Mayısta sahrada otlar kurudu,
Üstünü dört parmak toprak bürüdü,
Ekilen tohumlar hepten çürüdü,
Çiftçiler bu yüzden eyledi ziyan.

Haziranda işimizi şaşırdık,
Ütme yaptık başakları pişirdik,
Öz tarlayı birer birer devşirdik,
Hepsi bir hayvan yükü olmaz heman.

EK-1. (devam) Eserler

Ağustos ayında insan çabada,
Yarım saat döven döndü ovada,
Savurduk tınası üç beş piyade,
Hepsi tavuğa yem olmaz heman. (Angı, 2007:35)

NO. 23

ZİLELİ SEZÂİ 1291

KITLIK DESTANI

Zile fikarası halleri ey can

Dinlersen eyleriz muhtasar beyan

Sene doksan bire yakın kalınca

Şiddeti şitaden halleri yaman

Dükkânlar kapandı taşra çıkılmaz

Fukara zâr eder asla bakılmaz

Değirmenler dondu unlar öğülmez

Aç kaldık ekmekçi açmadı dükkân

Doksanda kurudu yağmadı yağmur

Kül katıp ekmekçi sattılar hamur

Kör oldu gözleri şimdi dilenir

Baş çıkmadı memur gösterdi sübhan

Buğdayın kilesi beş yüz elliye

Böyle bir afattır oldu Zile'ye

Kömüş öküz nerde bakmaz deveye

Baha yüküne de satılır saman

Açlıktan kırılır sığırla davar

Merkep esp koyun deve ne ki var

Yalnız Zile değil etrafta da var

Karada aç kalır kırılır insan

EK-1. (devam) Eserler

Yemeyip ekmeği yatan üç gün aç
Bağlarda kalmadı kesildi ağaç
Arkada getirdi kömürü Sıraç
Oldu odun yükü yediye heman

Yakın kura ehli Zile'ye gelir
Uzak kuralının hâli nicolur
Birkaç ekmek alabilirse alır
Sırtına yüklenip satıp da geven

Bir çuval geveni sattılar dörde
Külfeti çok olan düştüler derde
Üzüm cibresini yerler döğüp te
İmdat et anlara yaratan Rahman

Ekmekçi önünde iki yüz çocuk
Memede masumlar yüzleri açık
Başlarlar efgâne nihayeti yok
Sahihtir cümlesi değildir yalan

Dört yüze kilesi arpaynan darı
Bekledi iki gün mevta dul karı
Zengin olan etse merhamet bâri
Dellâl tahta tutup etmekte cevân

Sübyanlar ağlaşır ayaklar yalın
Açık çıplak kaldı yetimle gelin
Hırsızlar çalmakta fukara malın
Üşütmüş el ayak dayanır mı can

Ekmekçiden ekmek alması muhal
Baştan fesi gider bellerinden şal

EK-1. (devam) Eserler

Bu hâli devlete ettik arzuhâl
Üç yüz kile hinta eyledi ihsan

Şevketlüm emrünü Hak etsin efsun
Batmanı on beşe alınır mı un
İhsanın hintayı yesin mi eksin
Lütfetsin anlara Haliki Yazdan

Batmanı on beşe bulunmadı tuz
Konturattan kalmış kalbur altı toz
Fukaraya verir katıp o dinsiz
İsmi de Hekimhanlın

Üç ay böyle kahvelerde kapandık
Değil evlât tatlı candan usandık
On para verdik te bir ekmek aldık
Elli dirhem geldi dedik elâman

Islah et insafsız ağniyasını
Otuz beşe vermiş uruplasını
Veresiye almağa tarlasını
Senesine değil müddeti harman

Körolsun kaymakam diğer bir gözü
Sattırdı menafî zahiremizi
Hapsedip aç koydu fukaramızı
Beldei ahire çekti o can

Ekmekçiye narkı ahden vermedi
Öğütürüp unu anbar dolmadı
Sivas'tan un geldi dahi almadı
Kabahat mecliste etmeyiz bühtan

EK-1. (devam) Eserler

Gitmese zahire idarederdi
İltizâmı olur olmaza verdi
İdareye kalsa böyle olmazdı
Oldular sonradan onlar da pişman

Fukaralar hükümete doldular
Şaşırp mecliste hayret kaldılar
İltizam buğdayın satın aldılar
Zahiresi çoklar eyledi seyran

Fukaraya Mevlâ sahip göndere
Sebebin ocağını Hak söndüre
Muhtekir olana insaflar vere
Lânetir hakkında Hazreti Kuran

Doğru söyler deyu Kebir Hoca'yı
Fark etmez âmâdır gündüz geceyi
Ulemâdan tahkir etti niceyi
Gözlerinden akıttı yaş ile kan

İsyanımız bizim böyle olacak
Affet kusurumuzu Hakimi Mutlak
Vereyi perdende bilmem ne var Hak
Bilirsin cümlesi zatine ayan

Gönderdi doyurdu Urum Papa'yı
Söyledi vardı da satma buğdayı
Hapsetti biçare Ali Baba'yı
Hırka ile yattı vermedi yorgan

Hapan yeri doldu deve çuvalı
Yağmalarız deyi ettik megali

EK-1. (devam) Eserler

Boynuna aldılar meclis vebâli
Çekerler dünyâda âhîret ziyân

Hapana cem oldu ahali tamam
Göndermeğe tüccar eder ihtimam
Fesadına emsal tutulmazdı Şam
Gelmese binbaşı bekle zâbitan

Ruhsat verdi tüccar aldı götürdü
Fukaranın bütün işin bitirdi
Vaaz hocaları sürgün gönderdi
Sağ olsa etmezdi Yezidi Mervan

Vergiye sattırdı çıkan tahılı
Yorgan ile döşek seccade halı
Arazi akçasın verdi ahali
Âşikâr sattırdı değildir pünhan

Dağlarda kırılır hayvanat keklik
Avratlar satmakta elbise iplik
Açlıktan çokları olacak peklik
Dû bahâ satılır cümle satılan

Terbiye etme bizi yarâb kaht ile
Takatimiz yoktur çekmeğe böyle
Rahmet dul hatuna yetimle bile
Kerem kıl yarabbi senindir ferman

Emri fermanına cümlemiz razı
Razıyız haşâ ki etmek irazı
Muavenet etti beldei kadı
Rızan için ise et işin âsan

EK-1. (devam) Eserler

Durulmaz çarşıda feryâdı zârdan
Aman yârab kurtar bizi bu dardan
Usandı esnaflar cümle dükkândan
Bâhusus ekmekçi civarı olan

Âlimi meşâyıka kılmadık hürmet
Âğniyâda yoktur şefkat merhâmet
Bî namaz çoğaldı böylolur elbet
Aç gider mektebe sâbi-i sübyan

Yedisi Şubatın erdi Muharrem
Az ımıhlık oldu oldular hürrem
Mahsa Hüdâ etti lütfünden kerem
İhya oldu ölmüş ciğerler püryan

Beterinden sakla cümle-i Mevlâ
Affet isyânımız Celle ve Âla
Kan ağlar Sezaî edip vaveylâ
Edemez tahammül var onda îman (Yardımcı, 1983:108-113)

NO. 24

ALTUNHİSARLI ÂŞIK TAHİRÎ'NİN KİTLİK DESTANLARI

DAYAN MELENDİZ

Köyü çoktur ama ovası dardır,
Ezelden mümbittir şöhreti vardır,
O da bizim ile Hakk'a civardır,
Biz de aştık geldik yayan Melendiz,
Tuz-ekmek hakkını sayan Melendiz.

Açlık pek fenadır namusu yırtar,
İhsanınız olsa şanınız artar,
Bu yıl bu darlıktan bizleri kurtar,

EK-1. (devam) Eserler

Biz de aştık geldik Melendiz,
Hele Anduğu'ya dayan Melendiz.

Tahir dua eder geda, bayına,
Kevserler karışmış akan çayına,
Bu doksan senesi hâk-i payına
Biz de aştık geldik Melendiz,
Tuz ekmek hakkını sayan Melendiz.(Angı, 2007: 36)

NO. 25

KIRŞEHİRLİ ÂŞIK HÜSEYİN'İN KİTLİK DESTANI 1291

Sene doksan birde bir kıtlık oldu
Şaşırıp arada kaldık yâreden
Açlıktan milletin gül benzi soldu
Tomurcuk gül idik solduk yâreden

İrahmet yerine kuru yel eser
Zenginler fakirin dalına basar
Ahali acından kan köpük kusar
Açlıktan üzerlik yolduk yâreden

Kıtlık çöktü Kırşehir'e Keskin'e
Kayseri, Nevşehir, Yozgat üstüne
Kimse bakmaz emmi dayı dostuna
Her birimiz bir hâl olduk yâreden

Hayvanların derileri büzüldü
Tarla bitmez oldu çiftler bozuldu
Koca Acı Öz'ün suyu kesildi
Susuz Kerbelâ'ya döndük yâreden

EK-1. (devam) Eserler

Cümle insan düştü kendi derdine
Bakmaz oldu horantaya mürdüne
Bir musibet oldu Türkmen yurduna
Günahkârız yolda hardık yâreden

Açlıktan insanın sarardı benzi
Söküldü küreği, eğrildi omzu
Yarıldı dudağı, kurudu ağzı
Dilleri dönmüyor balçık yâreden

Nice köyler vardır baca tütüyor
Nice evler var ki ekmek etmiyor
Buğdaya fakirin gücü yetmiyor
Zavardan bulamaç kardık yâreden

Dört sene üst üste gün yetti
Koç yiğit gurbette hasretlik çekti
Nice gelin kızlar hizmetçi gitti
Çaresiz bunaldık yâreden

Hökümet mültezim başından savar
Çarşıya varınca zaptiye kovar
Hâlini arz etsen yatırır döver
Her tarafta birden yandık yâreden

Hüseyin'im der ki hâlimiz yaman
Padişahım imdat eyle el aman
Rezzak'sın isminde ver Kadir Mevlâm
Sığındık kapına vardık yâreden (Altınok, 2000: 81-82)

EK-1. (devam) Eserler

NO. 26

SİLELİ ÂŞIK MERDÂNÎ KITLIK DESTANI

Habibin aşkına yâ Rabbi senden
Rahmet taleb eyler filcümle canı
Çoğunun canını ayırdı tenden
Bin iki yüz yazdım sene doksanı

Negahani yokluk geldi her başa
Nefsî nefsî deyü her kul savaşa
Merhamet etmedi kardaş kardaşa
İşte budur kıyametin nişanı

Çoğunun malını mezada döktü
Çoğunun yuvasın temelden yıktı
Çoğunun ciğerin pençesin söktü
Emir Haktan vermez aslâ amanı

Kudretüllah böyle tealluk etti
Yurdundan her biri bir yere gitti
Ata, ana evlâdını terk etti
Kim arar, sorar sabîyi sıbyanı

Şaşırانlar eder gör ne hâl oldu
Ağlayup gözleri kan ile doldu
Açlıktan vücudu sarardı, soldu
Belirsiz eyledi pîr ü cevânı

Yollarda bellerde insan çokluğu
Ne versen hırsından bilmez tokluğu
Başka şeye kıyas etme yokluğu
Lokman bile vermez ona dermanı

EK-1. (devam) Eserler

Çok olan tamain artırır gider
Yoklunun gönlünden hiç gitmez keder
Hak râsul buyurdu hem yevm'ül beter
Rahat mı istersin âhır zamanı

Nuh kavmine verdi tufanı Mevlâ
Çok kavme gösterdi ibreti hâlâ
Küçük büyük belli değil serâpâ
Bu kavme gösterdi karlı tufanı

Niceler malını görmezler idi
Mal bize muhayyer demezler idi
Malına zekâtı vermezler idi
Danesi savruldu kaldı harmanı

Bildiği elinde malı kalmadı
Evlâdını sattı alan olmadı
Kendi isyanımız deyen olmadı
Yaz ile kışa attılar bühtanı

Yûsuf zamanında gör emr-i Hudâ
Yûsuf cemâlinde verdi bir gıdâ
Bu vaktin Yûsufu vâlî-i Konya
Hak sebep gösterdi Es'ad Arslanı

Çok merhametlidir, ehl-i mahabbet
Kendinde şefâ'at dininde gayret
Merdânî erer mi vafına gâyet
Bezm-i Elest'tendir ilm ü irfânı (Ergun, Uğur. 2002: 11-112)

EK-1. (devam) Eserler

No. 27

SİLLELİ ÂŞIK MERDÂNÎ KİTLİK DESTANI

Habibin aşkına Yarabbi senden
Rahmet taleb eyler filcümle canı
Çoğunun canını ayırdı tenden
Bin iki yüz yazdım sene doksanı

Negahan yokluk geldi her başa
Nefsi nefsi deyü her kul savaşa
Merhamet etmedi kardaş kardaşa
İşte budur kıyametin nişanı

Çoğunun malini mezade döktü
Çoğunun yuvasın temelden yıktı
Çoğunun ciğerin pençesin söktü
Emir haktan vermez asla imanı

Kudretüllah böyle tealluk etti
Yurdundan her biri bir yere gitti
Evladın ana ata terk etti
Kim arar, sorar sabi sübyanı

Şaşırınlar sordu gör bana noldu
Ağlayub gözleri kan ile doldu
Açlıktan vücudu sarardı, soldu
Belirsiz eyledi pirü civanı

Haymana türkmeni ol esbi keşan
Ne abidan belli ne bir dervişan
Dolu vurmuş bostan gibi perişan
Her biri bir yerde gördüm insanı

EK-1. (devam) Eserler

Yolda belde çölde insan çokluğu
Ne versen hırsından bilmez tokluğu
Başka derde kıyas etmem yokluğu
Lokmanda veremez ana dermanı

Var olan tamahın artırıp gider
Yokların gönlünden hiç gitmez keder
Hak resul demişti hem yevmül beter
Rahatmı istersin ahır zamanı

Nuh kavmine verdi tufanı mevlâ
Çok nebi kavmine o ibret hâlâ
Küçük büyük belli değil serapa
Bu kavme gösterdi karlı tufanı

Niceler malını bilmezler idi
Mal bize emanet demezler idi
Maline zekâtı vermezler idi
Danesi savruldu kaldı samanı

Bildiğin elinde mali kalmadı
Evlâdını sattı alan olmadı
Kendi isyanımız diyen olmadı
Yaza kışa eylediler bühtanı

Yusuf zamanında gör emri huda
Yusuf cemâliyle verdi bir gıda
Bu vaktin sahibi valii Konya
Hak sebep gösterdi Es'at arslanı

Yokdur merhameti ehli sehavet
Kendinde şecaat dininde gayret

EK-1. (devam) Eserler

Vasfı mümkün değil işte nihayet
Bezmi elesiten almış ilmi irfanı

Yokları var eden ol ilmi irfan
Var eder yok eder hazreti Sübhan
Hem verir hem alır cilve üchan
Emrine şükretmek kulların şanı

Emrine razı ol hem eyle zarar
Azabı veriyor elbette haber
Mal için ağlayan amansız gider
Ancak sevindirir öksüz oğlanı

Umudumuz rahmi hakkın rehberi
Bu dinin sahibi hak peygamberi
İnsü cin dilberi hakkın rehberi
Cemalinde gördüm sübhülmesani

Merdanî mahlasım Sille vatanım
Çektiğim çileyi gel dinle canım
İlikte damarda kurudu kanım
Göz yaşıyla yazdım bu boş destanı (Akça, 1940: 86-88)

NO. 28

KONYALI ÂŞIK ZARÎ

Derunumda nice türlü derdim var
Dinleyin söyleyim size destanım
Bilmeyenler bilsin duymayan duysun
İşbu bin iki yüz sene doksanı

Mevlâdan gelene kılmalı sabır
Nice âlimler hep duâlar okur

EK-1. (devam) Eserler

Tamam üç mâh kadar yağmadı yağmur

Esti yel kuruttu bâğ u bustanı

İnsanla hayvan belâsını buldu

Eşcâr u hububat cümle kurudu

Nice kurâlar hep biçâre kaldı

Kesildi kalmadı âb-ı revanı

Benim bu makalim gelmesin yaman

Zira bu seneler bulunmaz saman

Yerde nebât yoktur ne yisin hayvan

Yakarlar babalar kuru harmanı

Ne belli kış oldu ne belli bir yaz

Derunu yanıklar, dinleyin biraz

Malı çok olanın insafı olmaz

Cem'etti her malı aldı meydanı

Çok yazıklar oldu fakire, baya

Sivasa gitti kimisi Bursaya

Ayâli çok olan düştü belâya

Yadırgayıp gitti kendi vatanı

Kimi tarla sattı kimi nühâsın

Kimi sattı eğnindeki libâsın

Terk etti kardaşın oğlu babasın

Her biri bir yana düştüler ya'ni

Gelirler sâiller halinden bilmez

Boş göndersen eğer Hak razı olmaz

Biraz hubz versen kendine kalmaz

Ne yaman göç oldu, bulmadık nânı

EK-1. (devam) Eserler

Keşki mâderimdem doğmaya idim
Böyle bir vakitler görmeye idim
Şimdi fakir oldum ezelde baydım
Kimseler görmesin böyle zamanı

Konya şehir yolu cümle kapandı
Fukaralar candan bezdi usandı
Âsiyaplar dönmez, sular tükendi
Çocuklar: Nân deyip kılur figânı

Bütün insan ağlar, aslâ gülemez
Arasan bir şa'ir yulaf bulamaz
Sad hezerân kâtip hesap kılamaz
Bu senede telef olan hayvanı

Koyunlar meleşir yoktur yiyecek
Saman da alaf da yok ki verecek
Günde ben on dane olup ölecek
Bu yıl kasaplığın şöhreti, şanı

Hakkın verdiğiine kılmayız şükür
Herkesin lisanı, elfâzı küfür
Belirsiz oldu İslâm ile kâfir
Cümle kendimizin cürm ü isyânı

Kullar azmayınca erişmez belâ
Zulümden münezzeh Hazret-i Mevlâ
Bir kemâl ardında zevaldir illâ
Tâ ezelden böyle Hakkın fermanı

Hayy ü tüvânâdır murâdın işler
Kimin malın kimisin bağışlar

EK-1. (devam) Eserler

Bir anda halk eder dağ ile taşlar

Dilerse mahv eder fâni cihanı

Zâri-i bîçâre sözü uzatma

Agnyâ olana meddahlık satma

Mevlâ verir rızkın Hû deye yatma

Rûz u şeb zikreyle ganî sübhânı (Ergun, Uğur, 2002: 200-202)

No. 29

ÂŞIK NÎHANÎ

DESTAN-I KITLIK (1873-1874)

Dağların başına bir duman geldi

Hezeran yarayı açtı bu sene

Dereler tepeler kar ile doldu

Cihana bir figan düştü bu sene

Dağların başına geldi bir duman

Kime nida etsem bilmiyor aman

Vardım samanlığa tükenmiş saman

Bu kış pek ziyade düştü bu sene

Yaz olursa yedirmeyin otluğu

Ağalar boşalttı bu yıl atlığu

Sene bin iki yüz doksanın kıtlığu

Herkes vilayetden kaçtı bu sene

Sarı buğday karnın ile görüştü

Topuz arpa has unluğu karıştı

Kaba sakızla bıtırak yarıştı

Darı cümlesini geçti bu sene

EK-1. (devam) Eserler

Nelbebi nohudu dükkânda görse
Nasılsınız diye halini sorsa
Darıya bir kimse südüklü derse
Ceza-yı nakdiye düştü bu sene

Pakla oldu fasulyenin yamağı
İnsana kısmettir öküz emeği
Fiğ mürdümük oldu kibar yemeği
Purçak bir tarafa kaçtı bu sene

Kâtip olmuş istintak yazar purçak
Yalanımız yoktur hepsi gerçek
Büyüktür parası küçüktür ölçek
Satıcıdan insaf kaçtı bu sene

Şeytan igvasına çok insan kandı
Herkes ol dostundan doyup usandı
Ocakzade haneleri kapandı
Muhanet kapısın açtı bu sene

Bâkî mi sanırsın sen bu cihanı
Yıkılır başına bir gün tavanı
Evvelki muhabbet mürüvvet hanı
Mürüvvet türaba düştü bu sene

Ecinniye düşman değil mi cinci
Karın yağdığına sevinir hancı
Müşirlük kazandı çok değirmenci
Onlara da minnet düştü bu sene

Edna Nihânî bilmez ağlamayı
Çok adamlar terk eyledi sılayı

EK-1. (devam) Eserler

Görüptür gurbette yok bin belayı

Her ne gördü ise geçti bu sene (Şamil, 2015: 168-180)

No. 30

AKSARAYLI HAYRÎ

AKSARAY KİTLİĞİ 1290

În'âm-ı Rabbâni kurdum otağı

Aksaray şehrinde Niğde sancağı

Kibrit mahbubuna yaktım çerağı

Söyledim bu lafzı hûban içinde

Kazâ-yı Rabbâni geldi bir belâ

Sene bin iki yüz doksân içinde

Yetiştî Cihane kahtile galâ

Tutuştı ciğerler büryân içinde

Çekildi pınarlar tükendi mâ'lar

Lodos yeli bulutları kovalar

Rahmetten müberrâ oldu havalar

Düşmedi bir katre Nisân içinde

O zaman bir hırstır düştü insana

Çok gavgâ kıldılar âb-ı revana

Çıkmaz oldu zahireler meydana

Bulunmazdı sevkı sultân içinde

Acayıptir hele dinle bu sözü

Bahar geldi gövermedi yeryüzü

Hazret-ı Lemyezel bununla bizi

Terbiye eyledi bir ân içinde

EK-1. (devam) Eserler

Başladı ol zaman helâke devran
Kırıldı ağnam bî-hesap hayvan
Nice bin yolcular Hüdaya ol an
Canı teslim etti fermân içinde

Kimse gelip gitmez bağlandı yollar
Dumandan seçilmez sahralar beller
Bu sene şehrinde âczini diller
İtiraf eyledi noksân içinde

Tezayüt eyledi şita şiddeti
Gittikçe katlandı buldu hiddeti
Bekledi kar yerde beş mah müddeti
Cebelde sahrada ormân içinde

Şita mürur etmez bahar gelmedi
Tükendi ot saman bir şey kalmadı
Hâşâ gayrısından imdat olmadı
Medet kıl Rabbenâ imdat ihsân içinde

Ansızın tükendi hem tükenmezken
Her sene bahası dile gelmezken
Arabalar gelip kimse almazken
Tarttılar samanı evzân içinde

Açtılar kalmadı köşkü sarayı
Bir bağ kamış dedi doksan parayı
Kapışır ahali vermez arayı
Gören gözler kalır hayrân içinde

Tükendi ol dahi gitti kararı
Kuruldu ol saat ayırık pazarı

EK-1. (devam) Eserler

Çok kimse ayırıktan buldu ticari
Bakkal mâli gibi dükkân içinde

Bu ahvale eyler matem ü yası
Sürdü kapısından oğlun babası
Oğullar babaya oldular âsi
Bir oldu her kişi yeksân içinde

Derd-i aşk rahına gitti Hayriyâ
Vukâtı beyân etti Hayriyâ
Nazma çekti ayân etti Hayriyâ
Gör altmış bir hane destân içinde

No.31

CEVHERİYE BÂNÛ

ÇANKIRI KİTLİĞİ 1303 (1887)

Sancağımız Kangırı kazâmız Milan
Milana tabidir Karacalar aman

Kısmet taksiminde virmişdir Mevlâ
Hikmetinden sual olunmaz hâşâ
Nahnü kaseknâya yarmışdır hâlâ
Ne yazıldı âkıbet gelir başa

Dağlarda kalmadı otlar kurıdı
Kökleri kalmadı dahi çüridi
İnsana bir meşakkat büridi
Bağırlar yanup ciğerler bişe

Kangırı sancağına gelince kalı
Mültezim olanların büküldi beli
Sanki sara tutdı tutuldu dili
Her biri vurdılar başların taşa

EK-1. (devam) Eserler

Bildiler bu ahval başa gelecek
Düzdiler bunlar bir mikdar yiyecek
Ne olur sonunda kimler bilecek
Vakit irişüp bunlar kışa ulaşa

Bir zamanda geçdi bunun arası
Meger kim Mevlâdan ola çâresi
Onaltıya çıkdı duzun kıyyesi
Para yok duz yok ne katsun aşâ

Mültezimler ider bulagörmeyüz
Kilesin dörtyüzden aşağı virmeyüz
Parasına hiç bir (saat) durmayuz
Viresi virmeyüz yorulman boşâ

Cem olup ahali yine geldiler
Hükümet-i taht önüne durdılar
Bunca yalvarup temenna kıldılar
Kapunuza kul olup bizler çalışa

Eğer emri derse zât-ı şâhâne
Emri geçer anın cümle cihâna
Buyurursa eğer emri fermâna
Çok ihsan idevüz ey paşa

Kangırı sancağının gör sen hâlini
Nice oldı anların bil ahvâlini
Nice tağıtdılar kıl ü kâlini
Söyleyim efendim kıl sen temâşâ

EK-1. (devam) Eserler

Para sahipleri yoldan azdılar
Etrafta olan köyleri gezdiler
Oldılar aşurı ekin yazdılar
Merhamet yokdur anlardan hâşâ

Cem oldular bunların gelüp alayı
Dirler bulmak gerek buna kolayı
Bu işte koşulun virmen tarlayı
Sonra ekinler hep kalur başa

Emri fermân itse ol Gani Mevlâ
Vücûda gelür cümle mahluk eşyâ
Şöyle bir oldu kim şiddet-i şiy(t)â
Bunlar bu halilen dutıldı kışa

Ol kadar çalışdı insan yorıldı
Vücûdunda tamarları turıldı
Zahire tükendi mallar kırıldı
Öküzler kalmadı çifte ne koşa

Fukaralar der ki nerde bulalım
Mal emlak kalmadı ne ilen alalım
Gidüp dağbaşında bizler ölelim
Her biri dağıldı dağ ile taşa

Pâdişâh-ı penâh itmese ihsân
Oluruz cümlemiz hâk ile yeksân
Vaktimiz kalmadı durmaya bir ân
İsterseniz bizi atın ataşa

Böledir efendim sultânım bu hâl
Kalmadı fukârada mal melâl

EK-1. (devam) Eserler

İrişmesün taht-ı posduna zevâl
Ey padişâhım sen binler yaşa

Yaz olunca bunlar ekdiler ekin
Ekin ekdük diyüp oldılar sâkin
Yere bıraktılar mâl ı emlâkin
Rızkı için bunlar savaşa

Fakir fukarâlar itdiler figân
Bir ihsân it pâdişâhım elamân
Bu ahvâli böyle duyunca hemân
Zât-ı şâhânemiz bakmaz guruşa

Mültezim olanlar meclise vara
Fakir fukarâdan almayuz para
Derler sancağımız iderüz idare
Efendin sultânım itmesün telâşe

Fıkarâlar taşra çıkmaz oldu
Hiç kimse kimseye bakmaz oldu
Ocaklarda ateş yakamaz oldu
Yol virmiyor dağlar oduncu eşe

Ekinler kalmayup bunlar turdılar
Mültezimler kapısına vardılar
Gani bize ekin virin didiler
Senetler virdiniz sizler bu işe

Tağlup herbiri gitdi bir yana
Tağlarda düşdiler ahı figâna
Yüz tutdılar ol Gâni Rahmâna
Mecnun olup bunlar tağda yerişe

EK-1. (devam) Eserler

Din kardaşlarına eyleyin imdâd
Nâr-ı câhîminden olursuz âzâd
Cennet-i a'âda kardaş siz âbâd
Hiç imdâd itmez mi kardaş kardaşa

Sancağımız Kangırı kazâmız Mila(n)
Milana tâbidir Karacalar aman
Efendim sultânım böyledir el'an
Fakir fukâralar böyle uğraşa

Hikmeti Mevlânın bir lodos oldı
Sanki cihân cümle ataşla toldı
Ol güzel ekinler sarardı soldı
Herkes kıymet itdi altun kumaşa

Zâtı şâhânemiz buyırdı fermân
Etrâfa teller düzölsün bu ân
Yazulsun divanlar olunsun beyân
Niçün fukâralar yanup tutuşa

Anların murâdı ekin satmaktır
Ekin içine toz toprak katmaktır
Para kazanup yük dutmaktır
İsterse fukâra yansun ataşa

Tağdaki hayvanlar köylere üşdi
Her biri açlıktan bir yana düşdi
Eğer kuş oldıysa havaya üşdi
Açlık dahi irişdi ol uçan kuşa

Kilesin yüzyirmiye virmeyüz size
Yüzelli guruş siz virin bize

EK-1. (devam) Eserler

Bir kâtip getirüp defteri ya yaza

Herkes kendi borcuna karışa

Gelmişüz kapuna yâ Ganî ya Gâffar

Bir ednâ kulunuz sensin yâ Settar (Çağlayan, 2020: 513-522)

No. 32

ÂŞIK SERDARÎ

1887 YILINDA MEYDANA GELEN KURAKLIK ŞİİRİ

Nesini söyleyim, benim efendim

Gayrı düzen tutmaz telimiz bizim

Garip bülbül gibi feryat ederim

Açılmadan soldu gülümüz bizim

Sefil irençberlerin tebdili şaştı

Borç kemâli buldu, boynundan aştı

İntikal parası binleri geçti

Dahi doğrulamaz belimiz bizim

Sefil irençberlerin yüzü soğuktur

Yıl perhizi tutmuş, içi kovuktur

İneği, koyunu, iki tavuktur

Bundan gayrı yoktur malımız bizim

Evlâtlar babanın sözünü tutmuyor

Acım, diye çift sürmeye gitmiyor

Çocuklar büyüdü, ekmek yetmiyor

Başımıza belâ dölümüz bizim

Şu yalan dünyada hoş olamadım

Borçludan bir kere baş alamadım

Şu küçük öküze eş bulamadım

EK-1. (devam) Eserler

Söylemeden âciz dilimiz bizim

Bir aşka geldik de biz bunu dedik
Üç yüz dört senesi bir sille yedik
Her nereye varsan sahipsiz gedik
Kime arzolacak halimiz bizim

Sekiz ay kışımız, dört ay yazımız
Açlığından telef olur bazımız
Kasım demeden buz tutar özümüz
Mayısta çözülür gölümüz bizim

Açılmadı ikbalimiz, bahtımız
Şen olsun İstanbul paytahtımız
Tevellüt ellidir, geçti vaktımız
Nöbetin gözlüyor halimiz bizim

Tahsildar çıkmış köyleri gezer
Fukara haline eden yok nazar
Örtüsü, döşeği mezatda gezer
Hasırdan örülür malımız bizim

Serdârî, sen gel de bu işi boşla
Çekil bir tekkeye, tekbire başla
Vilâyetim Sivas yerim Sarkışla
Düşmez İstanbul'a yolumuz bizim (Öztelli, 1976: 624-625)

NO. 33

PERİŞÂNÎ

KITLIK DESTANI

Açlıktan intizar oldu *Çongar'a*
Vakıf oldu İstanbul'la Ankara

EK-1. (devam) Eserler

Yakın sobayı da çekin mangala
Zengini züğürdü seçer bu sene

Kazanın üst başı *Gazibey Karalar*
Haber aldım leylehal⁷ duralar
Güney ile *Hanlı* yürek yaralar
Sırlıklı tamamen göçer bu sene

Acep nasıl *Eskiköy'le Apardı*
Yolcuyu görünce yoldan sapardı
Tırpan alan berdi⁸ biçmeye kopardı
O da yoktur kaldı naçar bu sene

Acep nasıl *Tatlıcak'la Herekli*
Yemeklerin üstü türlü börekli
Çallı'dan Ümmetoğlu çatal yürekli
Cennetin kapısını açar bu sene

Acep nasıl *Güney* ile şu *Hanlı*
Kılıç kuşanırlar hep ünlü şanlı
Çoğuna sordum ki mudara canlı
Abayı omuzlar göçer bu sene

Acep nasıl *Kızılcaköy Kızılöz*
Bir kar yağmış dere tepe dümdüz
Sordum Kara Ahmet gicimik⁹ uyuz
Armudu alıcı seçer bu sene

⁷ Çaresizce.

⁸ Hasırdan yapılan ince ot.

⁹ Kaşıntı hastalığı.

EK-1. (devam) Eserler

Acep nasıl *Gözmen* ile *Kartalca*
Misafire yardım eder bir parça
Gönül kırılırsa sınırsa sırca
Eski yaraları açar bu sene

Menşürlü arkasın vermiş bir dağa
Onlar haves eder bahçeye bağa
Aslını sorarsan evvelden ağa
Fukaraya meydan açar bu sene

Emir Hak'tan geldi yağdı bir tolu
Görülmemiş böyle uludan ulu
Umum çevresi *Haydarlı Durdulu*
Gavutlu herleyi içer bu sene

Benden selâm söylen elim *Çongar'a*
Yakın sobayı da çekin mangala
Onlar de göç etti İstanbul Ankara
Pancara da hasret geçer bu sene

Bilmem nasıl *Ağcaeniş Durdulu*
Şirin döşemeli makat odalı
Ağ sakallı büyük küçük kederli
Gözlerinden kanlar saçar bu sene

Semadan yükselir turna avazı
Ovada yayılır ördeği kazı
Umum *Gölevi'nin* gelini kızı
Kamışı perdiyi biçer bu sene

Kemal Paşa Hünkârımız canımız
Yaralardan akmaz oldu kanımız

EK-1. (devam) Eserler

Ankara'da duran mebusanımız
Umarım vergiden geçer bu sene

Acep nasıl *Ağceniş Bedirli*
Odalar döşeli makat sedirli
Ekinleri tolu vurdu kederli
Pırçalık çorbasın içer bu sene (Kaya, 2009: 403-405)

No. 34

ÂŞIK FİGANÎ

Sille'nin halk şairlerinden olan Figanî askerdeki oğluna mektup olarak gönderdiği şiirde ahvâlini dile getirmiş çektiği sıkıntılardan, yokluk hâlinden bahsetmiştir. Kışın sert geçtiğini söyleyen Âşık, bunu afet olarak nitelendirirken ürün alınamayacağına dair olan endişesini de şiirine yansıtmıştır.

Dinleyin ağalar tafsil edeyim
Sudir hem nahiyesi Sille vatanı

İdarei maslahat nere gideyim
Diyar diyar çok gezdirir insanı

Ezelden adına demişler Sille
İçimde oldukça çekeriz çille

Kanaat babında dersini belle
Kader böyle imiş vermem emanı

Kuluna tecelli verir yaratan
Ferah baki değil geçer aradan

Yürütür deryadan bazı karadan
Böyle döner bu dünyanın devranı

EK-1. (devam) Eserler

Varidat getirmez Şu bizim milket
Kusurumuz çoktur hak verir âfet

Kış ağzındadır bağlar omalar sakat
Bu sene meyvanın yoktur nişanı

Unun batmanı olmuş yüz altmış
Çok Őükürler kayma ele bolalmıŐ

Kimin zengin kimin fakir yaratmıŐ
Emrine razi ol kulluğun Şanı

Gurbetin acısı içime çöker
Ansızın ağrısı bağrımı deler

Akıbet sitemi belimi bükür
Bir ateştir yakar gurbet bu canı

Kimini dertlere böyle uğratır
Kimini ateşe böyle dağlatır

Kimini gurbette her gün ağlatır
Çektiği dertleri söyler lisanı

Kiminin işini âsân getirir
Güle güle hem getirir götürür

Kimi borçlu çıkar kusar ötürür
Tepesinden çıkar siyah dumanı

Kimini zevkle böyle taşırır
Kimini cevirle böyle ŐaŐırır

EK-1. (devam) Eserler

Kimini dertlere böyle düşürür
Çektiği dertleri söyler lisanı

Biraz da teselli vereyim size
Mahabbetname gönderin bize

Koç yiğitler büyür hem geze geze
Seyran eder nice şehri vatanı

Garip bülbül yuvasında ötüşür
Erkek koyun kasap yeri yakışır

Hemşeriler birbirile görüşür
Büyük, küçük cümle emsal akranı

El yazından mektupları aldıkça
Okuyupta güzel sözler duydukça

Sızılar yarama merhem urdukça
Bu acılar gönlümüzün gülşanı

Evladım! Dost ile düşmana karşı
Yiyelim şimdilik acı talaşı

Hak verir ecrine bir tatlı aş
Mahrum komaz Mevlâ kulu insanı

Sen üç yüz kırk bir haziran mahi
Tedarik etmiştim, destan ilâhi

Yadigârın olsun lıklık sürahi
Kırmadan getirsen ister Figanî (Zeki, 1934: 40-42)

EK-1. (devam) Eserler

No. 35

KIRATOĞLU EMİN

KAR DESTANI

Kar içinde hâtra geldi bir destan

Tut kulağın sana kılâm beyânı

Öyle yakîn et ki evlâd-ı âdem

Bin seneden beri görmemiş ânı

Bir kar verdi Mevlâ nev’i belâdan

Âfet yağar gibi yağdı semâdan

Devâmı kırk beş gün indi havadan

Gark eyleyip gitti bütün cihânı

Çok evler yıkıldı karın ucundan

Kurtlar memlekete geldi acından

Kimin kapıp kaçırdı kıçından

Kimine eyledi başka ziyânı

Gayrı kar atmadan kırıldı beller

Soğuk şiddetinden lâl oldu diller

Şubatın onunda uyandı seller

Kimse görmemişti böyle tûfânı

Haylice mahvoldu köşe aşâyiri

Kar altında kalmış bulunmaz diri

Hele ‘İnize’nin kalmadı biri

Ne çadır ne çocuk nede hayvanı

Olur olmaz zemherinin yarısı

Kardan öldü nice koyun sürüsü

Korkarız ki daha çokdur gerisi

Candan gözlüyoruz Martı Nisanı

EK-1. (devam) Eserler

Soğukdan kırıldı şişeler camlar
Yıkıldı duvarlar don attı damlar
Hâsıl olmaz bâtil oldu merâmlar
Çoğunun harâb oldu hânümânı

Mur'adın üstünü buzlar bürüdü
Geçdi üzerinden kervan yürüdü
Nice canlar kar altında çürüdü
Gözler görmez ola böyle yamanı

Halebde yirmi iki bin hüccâc
Yığıldı kimisi aç kimisi muhtaç
Zengini fakiri kaldı bî-ilac
Bulmadı kimse bu derde dermânı

Doktorlar ararlar sahrâyı bağı
Bilinmez köylünün ölüsü sağı
Kiminin çürümüş eli ayağı
Kiminin hulkûma gelmiştir cânı

Etrâfı eknâfı bütün kar aldı
Herkes evlerinde kapandı kaldı
Âlem başdan başa efkâra daldı
Teleffiyâtın yok haddi hesabı

Soğukdan kurudu ya nice bin cân
Koyun sürüleri bî-haddü pâyan
Üç guruşa çıkdı bi halbur saman
Eyledi sâhib'ül-ganem figânı

Kömür dirhem ile satıldı ey yâr
Gübre yok hamamlar kapandı nâ-çâr

EK-1. (devam) Eserler

Hezveli sorarsan yüksekden uçar

Dörde beşe çıkdı ağaç batmanı

Soğukdan havada uçmaz oldu zağ

Kar altında kalmış idi sahra bağ

Yüz ona terakki etti sarı yağ

Altmışa satıldı etin batmanı

Kar ile savığa çare olmadı

Urfa'ya iki ay kervan gelmedi

Mağdonoz mahv oldu pencer kalmadı

Bulunmaz soğanın namı nişânı

Çarşılar pazarlar kar ile doldu

Sokaklarda rahat gezilmez oldu

Şubatın sonunda bir yağmur oldu

Eritdi karı ol merhamet kânı

Bir belâ ki âhir vakta alâmet

Kalmadı diyânet kopdu kıyâmet

Görünmemiş idi böyle bir âfet

Üç yüz yirmi yediydi bil anı

Hâllâk'ı biz unutduk yâkîn

O da verdi bize belâ-yı mübîn

Hüdâ zalim değil doğrusu Emin

Kusurumuzdandır etme gümânı (Dörtbudak, 2003: 204-206)

EK-1. (devam) Eserler

No. 36

ÂŞIK MEHMET

1928 YILI KITLIK DESTANI

Dokuz yüz yirmi sekiz'in kurağı

Bu açlık sineme öğdü be ya hu

Sattım hayvanâtı ettik merağı

Şimdi elimiz boş koydu be ya hu

Ayağımızda eskidi kundura

Bu kurağı işitti mi Londra

Aslım¹⁰, dan biçildi bu sene kındıra¹¹

O da saman mı olacak be ya hu

Millet Aslım'ın içinde duru(r)du

Yiyen hayvanların gönü kurudu

Yıllarca evimde saman var idi

Bunlar da açlıktan ölür be ya hu

Saman gül idi arpa oldu gonca

Biçip kındırayı yaptık biz yonca

Bir gayret düştü mü kocaya gence

Durmayıp çalışalım hemen be ya hu

Yazdırdım destanı okur yazara

Öküzü hayvanı döktük pazara

Açlıktan biz de gideriz mezara

Hiç(bir) acından ölen var mı be ya hu

¹⁰ Konya'nın doğusunda bulunan bataklık ve çorak olan düz, geniş arazinin adıdır. Arazi bu özelliğinden dolayı sanayi için ayrılmıştır.

¹¹ Sulu yerde biten ince uzun yapraklarının kenarları keskin, ucu diken gibi koyu renkli bir çeşit çayır otu TDK, 1975 C.8

EK-1. (devam) Eserler

Terkedip köyleri koyduk dolaştık
Biz (de) Adana buğdayına yanaştık
Konya'ya gelip ameleliğe bulaştık
Bu canımıza ulaştı be ya hu

Yaşasın dünyada Konya valisi
Duacı kendine hep ahâlisi
Âşık sen içtin mi aşkın dolusu
Beni de söyleten zaman be ya hu

Halimizi bildirelim paşaya
Başvekilimiz ölmeyip yaşaya
Bunun yollarına altın döşeye
Milleti açlıktan kurtar(dı) be ya hu

Dahiliye vekili bekit yaramız
Bu sene bizim gayet üzgün sıramız
Ziraat Bankası'nda bizim paramız
Neden bize vermez be ya hu

Söyledikce artıyor gayet(den) derdim
Bu sene açlıktan ölürüz derdim
Fakat Cumhurreis ediyor yardım
Millet de on(lar)a duacı be ya hu

Hükümet rençberin menfaatin aradı
Hilâl-i Âhmer rençber işine yaradı
Adana'dan da un buğday taradı
(Bu da) Millettin canına ulaştı be ya hu

Âşık Mehmet senin şimdi kararın
Tohumdan ekinden çoktur zararın
Bu yüzden mi senin köyden firarın
Onu da hükümet verecek be ya hu (Yakıcı, 2013:96-97)

EK-1. (devam) Eserler

NO. 37

ÂŞIK MEHMET

1928 YILI KITLIK DESTANI

Kuraklık yüzünden çektiğim zahmet
Bundan da var mıdır gayrı bir hikmet
İsterim Mevlâ'dan vermedi rahmet
Nedir bu çektiğim bilmem azizim

Bu sene gidiyor ortalık kurak
Bu yokluk yüzünden kalmadı durak
Beklerim harmanı ıraktır ırak
Yeni sene bitmezse gülmem azizim

İnsanlar da bundan ibret almadı
Aslım'da ayrık¹² kındıra kalmadı
Çok da çalıştım samanlık dolmadı
Pazardan ben saman almam azizim

Samanı çok etti malımı seven
Kazdılar dağlarda kalmadı geven
Hiçbir aç kalır mı (işine even)
Ben de bu işimi salmam azizim

Koyunlar bu sene üç ay sağıldı
Kuraklık köyleri bütün dağıldı
Millet de açlıktan yola yığıldı
Ben de bu yola çalışmam azizim

Bu sene benim de belim kırıldı
Elimdeki atlar da hep yoruldu

¹² Özellikle kurak arazi de yetişen daha çok yakacak olarak kullanılan bir çeşit dikenli ot. Ayrık otu.

EK-1. (devam) Eserler

Âşık Mehmet de köyüne darıldı

Ekin bitmezse Göçü¹³'ye de gelmem azizim (Yakıcı, 2013: 97-98)

NO. 38

ÂŞIK MEHMET 1929 YILI KITLIK DESTANI

Dokuz yüz yirmi dokuz'dur (bu) sene

Acep ekinimiz bitmez mi gene

Elimizde mal kalmıyor bir dene

Halimizi eyledin perişen felek

Yüz dönün ekini tarlaya ektik

Öküzü sığırı pazara döktük

Düşüne düşüne belimiz(i) büktük

Beni de bir yaptım dervişân felek

Ağzımdan ateş de semâya çıkar

Şu yalan dünyada usanır bıkar

Gördüğü adama boynunu yıkar

Ne yaptım sana da hurişan felek

Hesap edip âlemi ettik cem'ini

Süremedim şu dünyanın demini

Eğerledim atım vurdum gemini

Şimdi arkama düştün mü felek

Günde giden kalman sen de yolundan

Kimse bilmez şu dünyada halinden

Felek senin kurtulamam elinden

Acaba benden vazgeçtin mi felek

¹³ Konya'nın doğusunda yer alan geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlayan bir ova köyü.

EK-1. (devam) Eserler

Bilemedim gideceğim yolumu
Felek kırdın kanadımı kolumu
Tanımadım hem sağımı solumu
Bana ne yapacağın şaştın mı felek

Varıp Maarif Müdürün(ü) yol ettin
Âkif Paşa Mektebi'ne kul ettin
Düşüne düşün şimdi del'ettin
Beni koyup da sen kaçtın mı felek

Yaşasın Hükümet tohum verecek
Bu senelik bu mektebe girecek
Yeni sene kendi işini görecek
Çocuklara beni kul ettin felek

Altın gibi yere düşsem paslanmam
Ördek gibi suya düşsem ıslanmam
Elektirik gibi yanar islenmem
Yoksa benim yüzüm kara mı felek

Âkif Paşa'da ben eyledim karar
Müdürden muallimdem görsem zarar
Âşık Mehmet köyünden eyledi firar
(Sen de) benim gibi koyup kaçtın mı felek (Yakıcı, 2013:98-99)

EK-1. (devam) Eserler

NO. 39

ÂŞIK MEHMET YAKICI

ŞİKÂYETNAME / 1930

Fethi Okyar'ın Serbest Cumhuriyet Halk Fırkası'nı kurması üzerine umutlanan Âşık, şikâyetnamesini kaleme almıştır. O dönemde yaşanan yoksulluk baş gösteren yaz kurağıyla bir kat daha artmış, tarlalardan mahsul alınamaz olmuştur. Kuraklık ve kıtlıkla mücadele ederken yöneticilerin baskıcı tavrının ve tekelciliğin hat safhaya çıkması en çok çiftçinin canını yakmış ve içinde bulunulan durum söze dökülmüştür.

Şikâyetnamemi yazdım huzura

Bizim halimizi bilsin Fethi Bey

Dokunmasın bir şey kalbe fütura

Bizim halimizi bilsin Fethi Bey

Yaşasın Fethi Bey kurdu bir fırka

İyi namı gitti şark ile garba

Ne alta sergi var ne dalda hırka

Pek yaman haldeyim bilsin Fethi Bey

Tevazu kalmadı düzen bozuldu

İcar nispetinde evler yazıldı

Fakir fukaranın bağı ezildi

Pek yaman haldeyim bilsin Fethi Bey

Rençber idi insanların yararı

Dört seneden beri etti zararı

Her tahsildarda var haciz kararı

Canımız yanıyor bilsin Fethi Bey

Sabahtan tahsildar dizilir bir saf

Ne tüccar kalmıştır ve ne de esnaf

Her gelen tahsildar etmiyor insaf

EK-1. (devam) Eserler

Malımız hacizde bilsin Fethi Bey

Hep zengin ağalar çıktılar hiçe
Tahsildarlar kıvrar hem gündüz gece
Yol parası aldı altından keçe
Böyle bir haldeyim bilsin Fethi Bey

Eska'ya açtılar yeni daire
Bu da derdimize olmadı çare
Bir dönüm ekine üç lira para
Onu da bulamam bilsin Fethi Bey

Düşünceler arttı derdime daldım
Ziraat Bankası'ndan yüz lira aldım
Bunu veremeyip mükedder kaldım
Kederli olduğum bilsin Fethi Bey

Esnafın yarısı dükkândan kalktı
Buğdaycı tiftikçi büsbütün battı
Koyun tüccarları bütün top attı
Bundan da haberin olsun Fethi Bey

Maaş alanlar da fantezi çoktur
Parayı kazanan avukat doktor
Fukara rençbere hiç bakan yoktur
Bunların halini sorsun Fethi Bey

Okuyup mektubum ele alaydı
Fethi Bey derdime çare bulaydı
Olursa da imdat senden olaydı
Ne yapsın dünyaya gayri Fethi Bey

EK-1. (devam) Eserler

Fethi Bey de sözlerime bakaydı
Gazyacağı da ucuzlayıp akaydı
Şeker kibrit inhisarı kalkaydı
Millet size duacıdır Fethi Bey

Çalıştım çiftime yapmadım hile
Yüz elli dönümden çıktı on kile
Benim tohumluğa yetmiyor bile
Bankaya ne verem yetiş Fethi Bey

Âşık Mehmet senin sözlerin haklıdır.
Kimse kıymetini etmiyor takdir
Vergiye verecek on param yoktur
Ne satıp vereyim bilmem Fethi Bey (Zelyut, 1989: 126-127)

NO. 40

ÂŞIK MEHMET YAKICI
KURAKLIK ÇEKEN KÖYLER

Dinlen bu esrarı hep kurak köyler,
Her biri bir yerde hem ırak köyler.

Tatlıcak, Zivecik, çengelti nerde,
Zencirli, Divanlar uğradı derde,
Harmanın buğdayları hangi yerde,
Yok ise kalmadı hiç durak köyler.

Ordan da geçelim Karakaya'ya,
Kaybolmuş ekinler, bakar duaya,
Atlar da dalmışlar hep masivaya,
Şimdi artırmış hep firaklı köyler.

EK-1. (devam) Eserler

Göçü'nün etrafı yandak dikenini
Ağarmış tarlası, yoktur ekini,
Develer taşırdı buğday yükünü,
Şimdi bitmemiştir meraklı köyler.

Bir saat arası Göçü'yle Yarma,
Keser koltuk adamı, oraya varma,
Lâf yetmez onlara kendini yorma,
Hepisi ağadır çoraklı köyler.

Rençberlik yapıp kendini yorarsan,
Köy hocası ol rahatlık ararsan,
Sakyatan'a gel sen kavga sorarsan,
Döğüşür elinde oraklı köyler.

Satır'ın bahçesi bütün arılık,
Onlar da yaparlar iki yarılık,
Şimdi ekinleri yemlik, darılık,
Bunlar da olmuşlar hep kurak köyler.

Bakırtolu'nun da hem işi bitti,
Hani meciyeller nere gitti?
Biraz zengini de kendine etti,
Kalmışlar arada hep sulak köyler.

Hayroğlu'nu herkes eskiden bilir,
Kadını erkeği bahçeden gelir,
Veresi kefen desen hepsi ölür,
Her yanı çay, çeşme, hep sulak köyler.

Apdutolu'na Dedemoğlu yakın,
Çaylar karışık hep akın akın,

EK-1. (devam) Eserler

Bu ikisinin de şerrinden sakın,
Bulur mu acaba bir felâh köyler.

Küçükköy etrafı bahçeler bağlar,
İçinde oturur ağalar, beyler,
Alemdar borçlu olduğunu söyler,
Başları, tuvalet taraklı köyler.

Karkın da kendini bir göçü sanır,
Kaldırıldığı buğdayı çerçi alır,
Kıyıda fabrika, her varan tanır.
Yıkılmış evleri direkli köyler,

Kavaklıköy'ün de biter çayırı,
Yaptırır camiyi, sever hayırı,
İsmil ırmağını ondan ayırı(r).
Su vermez âleme irekli köyler.

İsmilli artırdı şimdiden derdi,
Yayladır onların vatanı, yurdu,
Tuluğu kalgıdır peynirin kurdu,
Her şeyi cesaret yürekli köyler.

Gene ve asaklı eskiden kıraç,
Yağlıbayat halkının yarısı aç,
Âşık Mehmet derdine olmaz ilâç,
Hani deve, koyun sürekli köyler.(Sakaoğlu, 2002: 249-251)

EK-1. (devam) Eserler

NO. 41

ÂŞIK MEHMET

1933 YILI KITLIK DESTANI

Dokuz yüz otuz üç dumanı
Bu açlık belimi büktü be ya hu
Bitmedi ekinler geçti zamanı
Millet de usanıp bıktı be ya hu

Yedi senede bir ekinim bitti
Kapıştı borçlular elimden gitti
Ziraat Bankası çok yardım etti
Reçber de boynunu yıktı be ya hu

Her yerlere yağdı Konya'da kurak
Kalmadı millete asla hiç durak
Düşünürken gelir bana bir merak
Aklım da başımdan çıktı be ya hu

Esti sam yelleri çıkardı duman
Ne buğday kaldı ovada ne saman
Yakında görmedi böyle bir zaman
Bu yokluk ciğerimi yaktı be ya hu

Reçberler buğdayı nerden alacak
Ziraat bakmayıp aç mı kalacak
Yaşasın başvekil haber salacak
Millete tohum verecek be ya hu

Bir dumandır başımızı bürüdü
Bu buhranlık üstümüze yörüdü
Kanalların bile suyu kurudu
Buna da bir çare bulun be ya hu

EK-1. (devam) Eserler

Sulanmadı bağlar kaldılar kuru
Göğhermedi çubuğu kökleri duru
Yeni sene sahibi boynumu vuru
Bunun da üzümü bitmez be ya hu

Vali beyimin ben yanına vardım
Bu yokluk benim de artırdı derdim
Yaşasın vali bey ediyor yardım
Beni de bir mektebe oydu be ya hu

Âşık Mehmet bana der ki ne oldu
Gönlümüz daima aşk ile doldu
Yaşasın vali bey bana iş buldu
Benim de çareme baktı be ya hu

NO:42

ÂŞIK MEHMET YAKICI

1949 YILI KITLIK DESTANI

Dokuz yüz kırk dokuz geldi bir kurak
Bitmedi ekinler aldı bir merak
Yeni sene harman ıraktır irak
Bulursun harmanı dur yavaş yavaş

Verdiler ekini döğer-biçere
Kaldırdı harmanı girdi içere
Sattı buğdayını hemen geçere
Ararsın o günü sen yavaş yavaş

Yaktılar sapını ettiler zarar
Şimdi mallarına hem saman arar
Bu sene ekinler ne işe yarar
Bulursun samanı dur yavaş yavaş

EK-1. (devam) Eserler

Ağlıyor rençberin hiç yüzü gülmez
Çok bitse buğdayın kıymetin bilmez
Öyle bir seneler bir daha gelmez
Ararsın o günü dur yavaş yavaş

Rençberler uğradı gayri nazara
Hayvanı döktüler bütün pazara
Ekini bitmeyen girsin mezara
Girersin mezara dur yavaş yavaş

Mütahhit kanalla gönül eğlesin
Ova köyü susuz hemen ağlasın
Hükümet buna bir karar bağlasın
Sularsın ekini dur yavaş yavaş

Ben bilirim mütahhidin huyunu
Bu adamın karnında çok oyunu
Vermediler gönenlerin suyunu
Bu sene sularsın dur yavaş yavaş

Buğday pazarının pek tadı kaçtı
Adana buğdayı geldi ulaştı
Yaşasın valimiz önüne geçti
Düzelir bu işler dur yavaş yavaş

Ofis ulaştı milletin canına
Vali beyin böyle düşer şanına
Geleli ben hiç varmadım yanına
İsterse varırız dur yavaş yavaş

Susuz koyman bu sene siz bostanı
İhyâ edin gayri bu Türkistanı

EK-1. (devam) Eserler

Âşık Mehmet yazar gayrı destanı

Dinletir âleme dur yavaş yavaş (Yakıcı, 2013: 98-99)

NO. 43

ÂŞIK AHMED CEMÂLÎ KİTLİK DESTANI

Bin iki yüz yetmiş birde çekirge
Kadem bastı mülk-i Kara Viran'a
Dedik ki yâ Rabbi hırsı çekirge
Kimse razı olmaz böyle bir ziyana

Eyyâm-ı baharda açılır çiçek
Düzülüp taburlar çekilir tek tek
Hebaya yazıldı çekilen emek
Gitti deyü cümle düştü figana

Müdebbir yiğitler gulâmlarıyla
Emeklerin boşa verdiler sele
Nagehan bu yolda düşünce dile
Çoğu muhtaç oldu x13b ile nâna

Zerre nafakası olmayan neşler
Derununa sitem okları şişler
Varıp şaştığından nebatat dişler
Muhtaç olmayalım deye samana

Peşlerin dermeyen eder yayalar
Varır da sonradan orağın salar
Yığını hırsından temelli çalar
Boş değil gelmiyor hâlâ imana

Haram-zâde helâli kisbi sanır
El oğlu âriftir âdemi tanır

EK-1. (devam) Eserler

Tükürsen yüzüne meğer utanır
Sorma aslın Çingân-zâde Çingene

Bürünmüş eğnine miskin hırkayı
Kıhıtlıktan merâm nedir hercâyi
Derviş midir nedir bir kızıl ayı
Salıverin gidin bari ormana

Hele kendi sözüme gelelim
Râh-ı Hakk'a doğru giden bulalım
Cürm ü isyan bizim ibret alalım
Kesme lisanın şükrü Yezdan'a

Harabat ehlini gören der deli
Değme bir adama demez hem deli
El kalem değildir âmma silleli
Atmasın Mevlâ kimseyi yabana

İncinip gücenme çektiğin derde
Tahammül lazımdır bu çilelere
Hor hakır olur âşıklar her yerde
Ederler itibar şimdi küfrana

Âşılar mâsiva malından geçer
Nutka gelip şiir-i mücevher seçer
Şarabı eliyle yerlerden içer
Suretâ görenler sanır divane

Münafıklar bize zem taşı atsın
Dilden dile destan eyleyip satsın
Ta'nettikçe bizim pâyemiz artsın
Ko desinler Cemâlî'ye bigâne (Ergun, Uğur 2002: 33-34)

EK-1. (devam) Eserler

NO. 44

ARGUVANLI ÂŞIK BALI

PAHALILIK

Dokuz yüz kırk birde başladı kesat,

Ne yaman heybetli geldi bu sene.

Şarki şimal garpta çoğaldı fesat,

Ne yaman heybetli geldi bu sene.

Karne icat oldu buğday gelmiyor,

Müstahsiller buna memnun olmuyor,

Yoksul olanların yüzü gülmüyor,

Ne yaman heybetli geldi bu sene.

Çiftçiler kuyuya gömdü buğdayı,

Bakkal attar tüccar çevirdi yayı,

Bilmem nerde kaldı adalet soyu,

Ne yaman heybetli geldi bu sene.

Esnaflar alır da satar malını,

Düşünmezler şu fakirin halini,

Yarabbi! sen kayır düşkün kulunu,

Ne yaman heybetli geldi bu sene.

Asla kıtlık değil bu bir idare,

Sağolsun şefimiz etmez müdara,

Kör olsun düşmanlar kapansın yere,

Ne yaman heybetli geldi bu sene.

Pahalılık her tarafa yürüyor,

Yavuz İsmet yurdumuzu koruyor,

Açık gözler yine bir av vuruyor,

Ne yaman heybetli geldi bu sene.

EK-1. (devam) Eserler

Şekerin kilosu çıktı yüz ona,
Sandık sandık saklıyorlar her yana,
Memurlar yakalar çıkar meydana,
Ne yaman heybetli geldi bu sene.

Millet fırınlarda ekmek arıyor,
İnzibatlar her tarafı tarıyor,
Ispanak sebzesi işe yarıyor,
Ne yaman heybetli geldi bu sene.

Yine müşkül oldu bizim işimiz,
Gayet ağır geldi bu yıl kışımız,
Ankara'da vardır şahan kuşumuz
Ne yaman heybetli geldi bu sene.

Odun fiyatlıdır çok kaldık yavan,
Yalnayak gezilmez hallarım yaman,
Tütüne zam geldi azaldı duman,
Ne yaman heybetli geldi bu sene.

Miskin Balı söyler dinleyin canlar!
Âşıklar söylerse arifler anlar,
Karnesiz ekmeği yediğim günler,
Ne yaman heybetli geldi bu sene. (Emir, 2004: 291-292)

NO. 45

ARGUVANLI ÂŞIK BALI

KIŞ

Yine kış kapıda soğuk gelirse,
Düşünürüm odun yoktur n'olacak?
Bir yük odun on lirayı bulursa,
Acep fakirlerin hali n'olcak?

EK-1. (devam) Eserler

Odunu olanın çiği pişiyor,
Ateş yanmaz ise elim üşüyor,
Çoluk çocuk ağlamaya başlıyor,
Avunmuyor üşür yavru n'olacak?

Dul kadınlar koşar odun almaya,
Gezer görür ucuzunu bulmaya,
Korkarım ki bu pazarlık olmaya,
Toklar keyifli de açlar n'olacak?

Bir ton odun çıkmış altmış liraya,
Ucuzluk küsmüştür bizim buraya,
Satıcılar tamah eder paraya,
Gülmeyen yoksulun hali n'olacak?

İki yük odunu birden alamam,
Elli atmış lirayı da bulamam,
Yakacak almadan eve gelemem,
Boş gelirse avrat güler n'olacak?

Memurlar ne yapsın para yetmiyor,
Her şey pahalıdır asla artmıyor,
Yüz lira da alsam gene tutmuyor,
Şimdi borçlu eve gelse n'olacak?

Gel ey Balı açma bu derdi kapat,
Alış veriş değil böyle bir afet,
Bir kilo buğdayı yüz yirmiye sat,
Adalet kaybolmuş mazlum n'olacak? (Emir, 2004: 292-293)

EK-1. (devam) Eserler

NO. 46

ÂŞIK SEYFİ KILIÇ

KURAKLIK ŞİİRİ

Tırpan çalsan düşer asla dirilmez
Ol Huda'nın hikmetinden sorulmaz
Umut etme bir ekine girilmez
Şimdi ağlaşacak günlere kaldık

Boğazlardan kesip tohum ekildi
Yine ireşberin beli büküldü
Yeryüzünden bereketler çekildi
Oruçsuz namazsız canlara kaldık

Aman hey gardaşlar nedir bu hallar
Mahvolup kalmıştır bayırlar çöller
Saman olmaz ise kırılır mallar
Gidiyor hayvanlar gönlere kaldık

Çavdar diye ambarlara komazdık
Nimet-i Hüda'ya şükür demezdik
Kaba çörek yağsız diye yemezdik
Burçaktan yapılmış nanlara kaldık

Seyfi Kılıç nasihatim uymadın
Çok pend ettim kulağına komadın
Beğenip de ip şalvarı giymedin
Telisten yapılmış donlara kaldık (Kalkan, 1991: 84)

EK-1. (devam) Eserler

NO. 47

HABİP KARAARSLAN

YİYECEK EKMEĞİ BULAMAZ KÖYLÜ (1943 BUHRANINDA KÖYLÜ)

Yüreğim de ateş gibi alışır
Hiçbir zaman boşa kalmaz bu köylü
Ayak yalın, başı kabak çalışır
Yiyecek ekmeği bulamaz köylü

Türk köylüsü böyle yasa girmemiş
Bakkallar bir kilo sabun vermemiş
Çay, kahve derler de yüzün görmemiş
Bir topak şekeri bulamaz köylü

Atatürk de söylenirdi dillerde
Bizi böyle atıp gitti bellerde
Çırıl çıplak, aç alaban çöllerde
Karnesiz ekmeği alamaz köylü

Gayretle çalışır hem coşa coşa
Benim bu sözlerim gitmiyor hoş
Ne kadar çalışsam emeğim boşa
Yaz kış çalışmaktan yılamaz köylü

Ekin biçer işler bütün geride
Öküz çekmez kağrı kaldı dere
Kış geliyor palto ceket nerede
Parasız çarşıya gelemes köylü

Zelzeleden harap oldu çok yerler
Köylüden yetişir kahraman erler
Türkiye bu harbe girmedi derler
Hazar mı, sefer mi bilemez köylü

EK-1. (devam) Eserler

Birkaç atlı geldi memura benzer
Muhtar da MD sofrasın düzer
Karların üstünde çarıkla gezer
Bir tek pabuç bulup giyemez köylü

Muhtar salma atmış yüzü gülmüyor
Kaymakam bey halimizden bilmiyor
Yol yapılıp köye çeşme gelmiyor
Verdiği parayı bilemez köylü

Yorgan, döşek, kılıf, yatak yüz de yok
On ton buğday versen yine gözde yok
Don gömlek dikmeye elde bez de yok
Derdin kimseye diyemez köylü

Yemek pişirmeye tuz bulamıyor
İdare yakmaya gaz bulamıyor
Baharı kaybetti yaz bulamıyor
Gözlerinin yaşın silemez köylü

Zenginler fakire zulm ediyor
Ofis buğdayını muhtarlar yiyor
Tahsildara rakı parası diyor
Borcunun hesabını bilemez köylü

Habib bekâr tam yirmi dört yaşında
İnek öldü yağı yoktur aşında
Kengel cacık ile dağlar başında
Sofrada bir yemek yiyemez köylü (Yılmaz, 2011: 235)

EK-1. (devam) Eserler

NO. 48

HABİP KARAARSLAN

BU BUHRANI ÇEKİYORUZ KİME NE? (KİME NE?)

Gözümüzden akan bütün kanlı yaş

Tane tane döküyoruz kime ne?

Türk köylüsü açlık yener arkadaş

Bu buhranı çekiyoruz kime ne?

Tahmin yazsın diye memur salıyor

Kuru ekmeğ boğazımda kalıyor

Harmandan çıkamı ofis alıyor

Arpa buğday ekıyoruz kime ne?

Babam erken kalkıp çifte giderken

Bir ekmeğ var kuru yavan ye derken

Jandarmalar evi hiçiz ederken

Boynumuzu büküyoruz kime ne?

Öğretmene yapılacak bir oda

Haydin diye başlıyoruz feryada

Öküz zayıf, ben dermansız tarlada

Çamurlara çöküyoruz kime ne?

Köylülerin kazancını yiyerek

Avrupa'nın has kumaşın giyerek

Bu iş böyle yapılacak diyerek

Gelen emre uyuyoruz kime ne?

Kederle gam yüklü var gönüllerde

Ağlarınız köylünün derdin dinlerde

Aç, susuz, buhranlı kara günlerde

Dişimizi sıkıyoruz kime ne?

EK-1. (devam) Eserler

Benim kendi sözüm geçer destime
İster ferman buyursunlar kastime
Dahildendir gelen ateş üstüme
Kendi kendin yakıyoruz kime ne?

Çolak bir insanın eline döndük
Koroğlu'nun Çamlıbel'ine döndük
Erimiş karların seline döndük
Boz bulanık akıyoruz kime ne?

Kimler dinler bizim gibi arığı
Eğitmene tek bahçenin karığı
Altı delik bir sıımlı çarığı
Ayaklara takıyoruz kime ne?

İşe güce varmaz oldu bu eller
Ağzımın içinde tutuldu diller
İltimasla memur olmuş cahiller
Bizler mektep okuyoruz kime ne?

Der Habip Kar'arşlan keder çekmeye
Tohumu yok tarlasını ekmeye
Büyüklere derdimizi dökmeye
Huzuruna çıkıyoruz kime ne? (Yılmaz, 2011: 65)

NO. 49

ÂŞIK KUL FANÎ

Kaderin yazısı yerine geldi
Yollarıma duman çöktü bu sene
Bellerim büküldü saçım ağardı
Yıllarıma yaman çöktü bu sene

EK-1. (devam) Eserler

Mutluluk ararken dert beni buldu
Arzum kısa olan ömrüme kaldı
Gönlümü verdiğim çiçeğim soldu
Güllerime aman çöktü bu sene

Ferhat olmayanlar dağları delmez
Yürekten sevmeyen yaşını silmez
Seslenirim yâre gurbetten gelmez
Hallerime gümân çöktü bu sene

Kul Fanî kıtlığa dönüştü bolluk
Sazı yoldaş eyle derdini yolluk
Yârin bağlarında bülbülken lallık
Dillerime hemen çöktü bu sene (Kaya, 2018: 156-157)

18/12/2007

No.50

MAHMUT TÜRKTEN

HAYATIMDAN PARÇALAR

Şairin kısa hayat hikâyesini anlattığı ve tamamı beş yüz beyit olan şiirden alınan kısımlar, rumi 1330 (1914-1915) yılında, I. Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönemde, yaşanan kıtlık günlerinin resmini gözler önüne sermektedir.

...

Yıl hatırımda binüçyüzotuz
Evde kalmamış aş, ekmek, un, tuz

Baba bırakmış üç adet öksüz
Ana karnında üçüncü tüysüz

Şaşırılmış kalmış bikes genç bir dul
Bakım istiyor, minicik üç döl

EK-1. (devam) Eserler

Dul anne ancak yirmibeşinde

Nasıl koşacak geçim peşinde

Sanat, ticâret Rum, Ermenide

Türkler savaşta, düşman önünde

Zenginlik Rumda, onda ehliyet

Beğ gibi yaşar, hep ekalliyet

Öyle devir ki Türkler sâhipsiz

Dağlara çıkmış eşkıyâ, hırsız

Erkekler bütün cepheye koştu

Çarşı, tarlalar ıssızdı, boştu

O zaman vardı her şeyde kıtlık

Yendi kalmadı, madımak, çitlik

Ölenler çoktu zehirli ottan

Hasta çoğaldı kıtlıktan, yoktan

Evimizde yok, lokma yiyecek

Hâmimiz yok ki hâli diyecek

Genç dul anamız sarsıldı biran

Tezgah getirtti bir Ermeniden

Geceli gündüzlü ilmik takıyor

Göz çırasında model bakıyor

Çok çalışmaktan birden yoruldu

Bütün vücutta dert peyda oldu

EK-1. (devam) Eserler

(...)

Rûmî takvim binüçyüzotuzdört

Ardı ardına tükenmiyor dert

Bizi de burdan hep kaldırdılar

Tâ İstanbul'lara aldirdılar

Binili, yayan çok yüründü de

Tâ Ereğli'ye vardık dört günde

Aniden duyduk bir düdük sesi

Şaşırdık dedik “bu neyin nesi”

Şimendifermiş, bir adı tren

Demek bu imiş bizi götüren

Kalabalıktı vagonlar dardı

Tren üstünde Almanlar vardı

Almanlar şişman, yüzler aplaktı

Türkün aslanı açtı, çıplaktı

Yemekler bol, ekmekler beyaz

Bizim asker de, yutardı ayaz

Konya'da tren epeye durdu

Körpe kalbimi bir asker burdu

Postalı yırtık, elbise sökük

Bet beniz geçmiş, tüm vücut dökük

EK-1. (devam) Eserler

Aylardan beri boştur midesi

Zorla alıyor kutsal nefesi

Sanki O, şanlı asker değildi

Vagon altına halsiz eğildi

Büyük bir servet bulmuşçasına

Bir şeyler koydu yan çantasına

Yavaş doğruldu Alman'a baktı

İşte o bakış içimi yaktı

(...)

Boğaza girdi bir sürü gemi

İçinde dolu asker, top, mermi

Düşman dayadı topu saraya

Asker çıkarttı kıyı, karaya

Gece bastılar karakolları

Tuttular bütün geçit, yolları

Düşman zulmüne Allahım şahit

Türkler alçakça edildi şehid

Bir gün rüyamda annemi gördüm

Onu mezara elimle gömdüm

Sâhiden o gün annem de ölmüş

Seyyid Burhaneddinde kabre gömülmüş

Artık Annemden haber kesildi

Babamdan sonra o da eksildi

EK-1. (devam) Eserler

İstiklâl harbi devam ediyor
Anadolu'ya yardım gidiyor

Duâ etmiştik gece ve gündüz
Zaferi gördü şükrolsun bu göz

Rabbe hamdolsun muzaffer ordu
İşgalcileri yurdumdan koğdu

İndirdiler hep bayraklarını
Sürüp gittiler ayaklarını

Allahım zeval verme orduma
Girmesin düşman cennet yurduma (Kalkan, 1988: 103-105)

...

No: 51

ÂŞIK İSMAİL KARSLIOĞLU

İSMAİL'İM KALDI NAÇAR

Bir elde de iki deste.

Pişmeyince ne olucu?

Ekin seni ben biçmesem

Bekçi, muhtar ne alıcı?

Tabi köy atkısı olur

Bu yıl millet hep aç ölür

Allah sana kurban olayım

Biraz yağmur versen n' olur

Mısırlara umut ettim

Dolandım tarlaya gittim

Tarla seni kahrolasın

Ektiğim tohumu nettin

EK-1. (devam) Eserler

İsmail'im kaldı naçar

Kara günler gelip geçer

Bu kapıyı kilitleyen

Elbet gelir bir gün açar (Koçak, 2012: 299-300)

NO. 52

ÂŞIK HÜSEYİN TOPAL

ŞEKERİN AĞIDI

1970'li yıllarda ülke genelinde şeker kıtlığı yaşanır ve herkes o günleri anarken o günler gitsin de geri gelmesin diye dua eder. Âşık Hüseyin bir gün şeker almak için Tokmaklı'ya varır, dükkan dükkan gezer ve sorduğu dükkancılar: “Şeker ilaç oldu duymadın mı?” derler. Yarım kilo şekere razı olur. Âşık Hüseyin: “Şeker ilaçsa çay da şuruptur muhakkak.” der. Bunlar da eczanede satıldığından çaresiz yarım kilo şekerle eve geri dönen Âşık Hüseyin çok üzülerek bu şeker kıtlığına aşağıdaki ağıdı yakar:

Şeker ilaç oldu çay ise şurub,

Reçetesin kimden alak efendim,

Köylüler şehere varırsa garip,

İmal yerin nerde bulak efendim.

Mevsim sovak çay içmesek olmuyor,

Ticaret Bakanı bunu bilmiyor,

N'oldu böyle hiç yüzümüz gülmüyor?

Gül deyin de biz de gülek efendim.

Başbakanım dört köşeyi dolaşdı,

Yokluk geldi bizim ile güleşdi,

Bütün millet ak günlere ulaşdı,

Bırakın da böyle galak efendim.

Toz şekeri gaymak tozu etdiler,

Kilosunu on liraya satdılar,

EK-1. (devam) Eserler

Gaabatı bütün bize atdılar,
Söylen suçumuzu bilek efendim.

Âşık Hüseyin'im derdim bitmiyor,
Kazancımız masrafıma yetmiyor,
Tutduğumuz çoban goyun gütmüyor,
Biraz da çobansız durak efendim. (Temiz, 2005 :664)

No. 53

MEHMET TECER

BÖYLE BİR SENE

Dolaştım yazıyı bulmadım ekin
Fakirler duymasın söyleme sakın
Bir ekmek eksik ye kendini sakın
Vallahi görmedim böyle bir sene

Tırpancılar tırpanını çalıyor
Ekin yoktur dört yanını arıyor
Gelinler oturmuş kekil tarıyor
Vallahi görmedim böyle bir sene

Fukaralar yine gitti tarlaya
Evde un bulgur yok ocak parlama
Hanım ekmek arar azık yollama
Vallahi görmedim böyle bir sene

Başören'de bir tarlaya uğradım
Gelen kurbağanın vasfını dinledim
Girdiler ekine seyir eyledim
Vallahi görmedim böyle bir sene

EK-1. (devam) Eserler

Mehmet Tecer der ki bu sözler nedir

Başvekile bildir tohumu getir

Dilerim Mevlâ'ya yeni yıl bitir

Vallahi görmedim böyle bir sene (Kaya, 2009: 111)

No. 54

ÂŞIK ALİ İZZET ÖZKAN

AÇLIK DESTANI (1942)

Bin dokuz yüz kırk ikinin yılında

Nice tüccar nice zengin aç kaldı

Mal kalmadı ireşberin elinde

Tükendi samanlar hayvan aç kaldı.

Çiftler sürülmedi koşumsuzluktan

Tarlalar boş kaldı tohumuzluktan

Çok atlar tay attı¹⁴bakımsızlıktan

Arpa yoktur has küheylan aç kaldı.

Köpekler uludu yalım yok diye

Gitmedi davara halim yok diye

Aşiret ağladı malım yok diye

Göçmedi yaylaya Türkmen aç kaldı.

Ak bez bulamadık şal palaz giydik

Kefensiz çok ölü mezara koyduk

Un bulgur yok mısır kulağı yedik

Çoluk çocuk sabi sıbyan aç kaldı.

Işıklar karardı gazlar tükendi

Kabadayı köy ağ'ları utandı

¹⁴ Tay atmak: Atın doğum yapamadan tayını düşürmesi.

EK-1. (devam) Eserler

Aş ekmek yok süslü odalar kapandı
Hanedana gelen mihman aç kaldı.

Dilenciler odalardan kesildi
Un çuvalı seklemlere basıldı
Düğün bayram bir köşeye kısıldı
Köy ağalar' sağdıçlar gelin aç kaldı.

Ekmek İsa oldu göğe çekildi
Nice nazlı kızlar otlar yayıldı
Yolcular yoruldu düştü bayıldı
Kesildi dermanlar insan aç kaldı.

Camuzlar mâ dedi baktı samana
Öküzler inekler meledi dana
Başka zaman değil hele bu sene
Âşık Ali İzzet Özkan aç kaldı. (Başgöz, 1979: 70-71)

NO. 55

ÂŞIK ALİ İZZET ÖZKAN
BELLİ DEĞİL

Millet kan uykuda yurttta soygun var
Hırsız beli değil iz belli değil
Her tarafta oylum oylum yangın var
Ateş belli değil köz belli değil

Sağlar can veriyor ölüler vergi
Aslanlar şal giydi tilkiler kürkü
Her şey pahalandı geçim ne zor ki
Çarşı belli değil bez belli değil

EK-1. (devam) Eserler

Sudan ucuz bizden fakir hızan yok
Gömlük yok kefen yok mezar kazan yok
Hortladı istibdat tat yok düzen yok
Şeker belli değil tuz belli değil

İstedik ki şeker ine elliye
Gittikçe artmakta fiat belli ya
Karanlıkta kaldık Allah kolluya
Mazot belli değil gaz belli değil

Yine eski şamar yine eski el
Eksik değil yüzümüzden çal ha çal
Kıyamet mi koştun yâ Rab bu ne hal
Afat belli değil yaz belli değil

Oy dilencileri köy köy geziyor
Asılsız fasılsız vaadler yazıyor
Varlık deryasında yokluk yüzüyor
Çoklar belli değil az belli değil

Ardıçlar kad'oldu çamlar da müftü
Gaz yok tuz yok bez yok geçim ne zor ki
Gücü gücü yeten'oldu İzzetî
Ağız belli değil söz belli değil (Başgöz, 1979: 107-108)

NO. 56

ÂŞIK TALİBÎ COŞKUN

ZAMANE DESTANI (DİVANİ DESTAN)

II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda halkın içinde bulunduğu perişan hâli, gıda malzemelerinde yaşanan kıtlığı yazdığı destanda dile getiren Âşık Talibî, o dönemin panoramasını gözler önüne serer.

EK-1. (devam) Eserler

Ecnebler rahat durmaz üç senedir kan döker
Alamanya çitilleri bütün kökünden söker
Beş buçuk liraya çıktı otuz kuruşluk şeker
Tatlılar hep acı dolu dirhem yenmez bu sene

Ecnebler birbiriyle koşuyorlar yarışa
İçlerinde büyük yok ki sulh olup da barışa
Hep pahalı para ucuz lira indi kuruşa
Her ne alsan pek fiyatlı daha inmez bu sene

Senelerce yenilmedi ecnebinin kurtları
O yüzden sirayet etti bize açlık dertleri
Belediyelere doldu bütün ekmek kartları
İçimizde gizli sırlar oldu denmez bu sene

Karnesiz ekmeği vermez takdir eder fırınlar
Cüzdanlarda para dolu aç geziyor karınlar
Bazıları feleğe küsmüş gölgelerde serinler
Baba evlât bir birini hiç tanımaz bu sene

Otuz altı buçuk kuruş altı yüz grım somun
Nimet kadrini iyi bil bu sözüme ol emin
Rızkımızı vermek için ağlıyor yer gök zemin
Baharda rahmet yağmadı yerler kanmaz bu sene

Evlerde zapt olmaz ağlar ekmek diye bebeler
Çarşılardan eve gelir düşünerek babalar
Herkes hep bir geçim için gece gündüz çabalar
Fabrikalar bağlı durur un öğünmez bu sene

Ekmekçiler karne ister evvel para sormazlar
Karnen yoksa aç bayılsan bir ekmeği vermezler

EK-1. (devam) Eserler

Bazıları köye kaçır şehirlerde durmazlar
Geçimini kaybedenler mal kazanmaz bu sene

Karn'elinde ekmek almak için herkes çabalar
Fırınlr pek kalabalık birbirini tepeler
Polisler sıraya dizer durmayı sopalar
Çoklarının karnı doyup yüzü gülmez bu sene

Yüz liraya ne alırsan elden çıkar kurtulur
Bir kilo yağ satın alsan beş liraya satılır
On kuruşluk corcor pekmez yüz elliye satılır
Şeker alıp şerbet içip kimse kanmaz bu sene

Tatlıcılar hoş yapardı baklavayı böreği
Üstüne tatlı dökerdi yağlatırdı yüreği
Şimdi ne tatlıcı kaldı ne yanında çırağı
Paran olup her ne yesen cana sinmez bu sene

Şimdi elli kuruş eder baklavanın dilimi
Tepsiye bir yol uzansam hemen yakar elimi
Bu darlığı ihdas eden ecnebinin zulümü
Onlar kavgaya meraklı hem usanmaz bu sene

Yasak oldu satılmıyor hem simitler pastalar
Dükkânlarda çalışmıyor kahrediyor ustalar
Umduğunu yiyemiyor üzülüyor hastalar
Has lokmalar bulunmuyor can beslenmez bu sene

Kahveciler marka yapar gece gündüz boyuna
Garsonlar tatsız çay kor müşterinin öyüne
Bir kadeh çay on kuruş benzer hamam suyuna
Herkes hep idare eder hiç seslenmez bu sene

EK-1. (devam) Eserler

Beş kuruşluk şeker alsan gıram atmaz tartıya
Beş liralık meyve alsan bir şey gelmez ortaya
Açık çıplak üryan kalsan güç yetmiyor pırtıya
Fakirlerin gözü yaşı akar dinmez bu sene

İpek fiyatını geçti boyalı adi çitler
Çok esnaflar ağızbirlik hep birbirini fitler
Belediye ihbar olur herkes dükkânı kitler
.....(eksik)

On kuruşluk dokumalar oldu ipek şitari
Yirmi beş liraya çıkar ondan bir tek entari
Ne beline kuşak bulur ne başına çemberi
Anası bol çeyiz düzüp kız donanmaz bu sene

Her kumaşı beğenmezdi incelirdi bayanlar
Şimdi keten bulamıyor has ipeği giyenler
Ayda bir manto giyip güzelleştirm diyenler
Kumaşlar pek havalandı el uzanmaz bu sene

Aranmayla bulunmuyor kenarsız adi bezler
Ne bacağına don olur ne de yorganı yüzler
Ne çöreğine yağ bulur ne de aşını tuzlar
Her evde bir tütün tütüp ocak yanmaz bu sene

Sümerbank da dağıtıyor bütün yerli malını
Açık-çıplak görüyorlar ahalinin halini
Süslü entari dikiyor bazı köylü gelini
Başına pullu keteni kimse örtmez bu sene

Bir nüfusana veriyor hemen altı metre
Yatak yorgan mitil kaldı üstünü kim yetire

EK-1. (devam) Eserler

Şehirliler gir içeri köylü dayı titire
Havalar hep kış gidiyor can ısınmaz bu sene

Memurlar aylık alıyor on gün bile dayanmaz
İdaresin temin edip parasına güvenmez
Elbiseyi ütöletse iskarpini boyanmaz
Üstüne tuvalet verip hem süslenmez bu sene

Atmış lira maaş aslı ancak ekmek parası
İhtiyaca kâfi gelmez bir de var ev kirası
Bu zamanede yiğitlik sabretmenin sırası
Düşünenler deli olur hem uslanmaz bu sene

Memurlara aydan aya veriyorlar bir karne
Gıda maddeleri ucuz verilir her birine
Nana muhtaç fakirlerin bu gidiyor zoruna
Bazıları zayıf kalır hiç canlanmaz bu sene

Maaşçılar karne ile her şey ucuz alıyor
Zahiresi çok irençperler hazineyi buluyor
Orta halli vatandaşlar sefillikten ölüyor
Mevtasına bez bulunup kefenlenmez bu sene

Karne ile alıyorlar şekeri yüz elliye
Diğerler beş yüz elliden fiyatını belliye
Millette itimat yok ki birbirini kolluya
Doğru sözler yalan olur kims'inanmaz bu sene

Bazıları tiyatoro hem sinema erbabı
Bir elinde meze taşır bir elinde şarabı
Sokakta nara atıyor ayakta yok çorabı
Sarhoşların bağı yanık daha sönmez bu sene

EK-1. (devam) Eserler

Pek pahalı sarf olmuyor meyhaneler şişesi
Kopuklar aç viran kaldı meyhaneler köşesi
Çarşı pazar bütün sönük kimsenin yok neşesi
Ahalide bir darlık var yüzler gülmez bu sene

Fantaziye hiç bozulmaz her biri bir havasta
Herkes nefesine aldanır daha gözleri dansta
Kız oynatıp çalgı çalmak tamamdır bu Sivas'ta
Bülbülleri küstürmüşler güle konmaz bu sene

On liraya satılıyor şimdi bir ölçek tahıl
Para verip buğday alanda ne mal kalır ne akıl
Köylüler hanedar idi şimdi oldular pahlı
Beri benzer odalarda sofraya dönmez bu sene

Ne zahire idare eder ne malının gıdası
Elmas oldu satılıyor küçük saman lodası
İş rençperlikte kaldı geçti çalım modası
Zahire pek pahalandı sözde inmez bu sene

Bu yıl mallar zayıflıktan ipe düşer boğulur
Ne öküzü çifte gider ne ineği sağılır
Bu kıtlık böyle giderse çok yuvalar dağılır
Komşuya öndüç ekmeği kims'inanmaz bu sene

Bazıları geçimden aciz horantası bütün aç
Leğençe boş hamur yoktur bekliyor oklava saç
Satın alıp ev beslemek bu zamanda gayet güç
İrençperler çok ezildi çoğu onmaz bu sene

Sırtlarında getirdiler hep arpayı keveni
Çokları kış yarısında tükettiler samanı

EK-1. (devam) Eserler

Tavlu mallar zayıfladı oldu arı kovanı
Arabayla yük taşıyıp teker dönmez bu sene

Kırk liraya satılıyor samanın bir çeteni
Komşulardan saman ister hep utanı utanı
Öküzler hep acından öldü kaldı çiftçi köteni
Tarlaları hasıl olup apkınlanmaz bu sene

Bazıları tarlasına tohum bulup saçamaz
Beri benzer irençperler ekin bulup biçemez
Her seneki yağ yutanlar ayran bulup içemez
İnek koyun zayıf kaldı hem sütlenmez bu sene

Öküzlerin dermanı yok çift sürerken yatıyor
Sahibi kaldıramıyor kuyruğundan tutuyor
Hayvan candan üzülüyor bıçağı dar yetiyor
Çok tarlalar dümdüz olup tapanlanmaz bu sene

Helâl haram karıştı ekinler iyi bitmiyor
Küçükler hep asi oldu büyük sözü tutmuyor
Onun için başımızdan ukubetler gitmiyor
Büyük küçük belli değil söz dinlenmez bu sene

Şehirlerin zenginleri elektirik yakıyor
Köylülerin fakirleri karanlıktan bıkıyor
Gaz yağının bir kilosu on liraya çıkıyor
Karanlıklar kayıp olup aydınlanmaz bu sene

Bazıları hasret oldu geceleri ışığa
Karanlıkta çorb'ıçerken eli değmez kaşığa
Zavall'ana çocuğunu beleyemez beşiğe
Her gece bir nenni çalar hiç usanmaz bu sene

EK-1. (devam) Eserler

Belediye yardım eder üç ayda bir litire
Kalabalıktan ahali bir birini yitire
Gaz yağını bulamaz ki lamba yakıp otura
Her kulunun bir derdi var kimse bilmez bu sene

Herkes malını seviyor bakan yok az paraya
Fiyatları ucuzlanıp düşen yoktur araya
Hep itibar zenginlere kim bakar fukaraya
Bak ne kadar perişan var can dayanmaz bu sene

Zamanın gidişinden ne lezzet ne tat olur
Hısım kavim uzaklaşır birbirinden yad olur
Husumet ziyadeleşir muhabbet de kıt olur
Emmi dayı birbirine hiç güvenmez bu sene

Talibî der bu zamanda etmeliyiz idare
İşlerimiz ters gelirse saymalıyız kadere
Gece gündüz düşünüp de vurmamalım kedere
Şu talihsiz başımıza devlet konmaz bu sene (Kaya, 2005: 351-355)

No. 57

ÂŞIK HUZÛRÎ

Destan, II. Dünya Savaşı yıllarında çekilen sıkıntıları ele almaktadır. Karne Dönemi'nde temel gıda maddelerinin yokluğundan bahseden âşık, ekmek bulunmadığı dönemlerde babasının evde fırın yaptığını anlatmıştır.

Memleketin her tarafını dolaştım
Solmuş, bitmiş bağ u bostan kalmamış
Hücre köşelere haber ulaştım
Teessür duymayan insan kalmamış

Kimisi batmıştır, kimisi batar
Kimisi başından şapkayı satar

EK-1. (devam) Eserler

Çoğusu acından sırt üstü yatar
Gözler donmuş tabut-u can kalmamış

Yasak, taze ekmek yenilir mi çok
Fırıncı ol ister isen, karnın tok
Fukarada tahammül yok, para yok
Zenginlerde lütf u ihsan kalmamış

Serbest gezer arabacı, furguncu
Yüksek tahsil gören çoğu vurguncu
Şehirlere inmiş bütün soyguncu
Dağ başında gasb ü talân kalmamış

Kesilmeğe durdu suyun akımı
Güçtür bundan böyle insan bakımı
Göklere çekilmiş şişe takımı
Kahvelerde bardak, fincan kalmamış.

Kantarıcı yükleri hileli tartar
Satan köylü ise yutturur mantar
Beş kuruşluk malı, beş yüze satar
Tüccarlarda insaf, iman kalmamış.

Elbise istersen askerde bulun
Eğer sivil isen işlemez pulun
Kırk yamadan palto, ceket, pantolon
Kökünden yok, gömlek, miltan kalmamış.

Un tedarik eden bulamaz tuzu
Öküz pahasına satılır kuzu
Sümerbank'a kalmış astarı, yüzü
Döşekler yıpranmış, yorgan kalmamış.

EK-1. (devam) Eserler

Muhtekirler nail oldu merama
Çarşıda, pazarda buğday arama
Yemek deyu hacet bindi grama
Düzgünce keyfini çatan kalmamış.

Doğru söyleyene hazırdır dayak
Uzaktan dur, dinle olma önayak
Narhsız alışveriş etmesi yasak
Serbestçe malını satan kalmamış.

Yağ, et bulunmuyor çarşı, pazarda
Gören yok listede adları var da...
Mübrem ihtiyaçlar hep inhisarda
Mağazalar bomboş dükkân kalmamış

Gaz için vesika eğerek ayrıca
Bakkal güvenirse alırsın gece
Kahve ile şeker birer bilmece
Halli pek müşkildir bulan kalmamış

Yeni edebiyat gayet müşevveş
Lügâttten bahsetme başlar kemekeş
Cahil okur yazar yüzde doksan beş
Küsur beşte ilim irfan kalmamış.

Kıymetten düşmüştür, imlâ ibâre
Şimdi hürmet dalkavuğa, barbara
Resmiyete geçti hiyle, dubara
Hususî gaydalı yalan kalmamış.

İyi bilmediğim erzeli hümen
Sarhoşla kumarbaz zümresi himen

EK-1. (devam) Eserler

Nere gittiklerin bilirim, demem
Hamamlarda tellak olan kalmamış.

Gençler giymiş medeniyet yükünü
Çiftler gezer göremezsın tekini
Fırlatmış arkadan namus yükünü
Tahamüllü bayla bayan kalmamış.

Aman Yarap nedir bu musibetler?
Tükenmeyen harpler, sonsuz vahşetler
Heyelân, deprem, seller, afetler
Temeller oynamış, tavan kalmamış.

Uslular büsbütün oldu divane
Herkes pişman geldiğine cihane
Her adım başına bir kütüphane
Okumaya fırsat, zaman kalmamış.

Köpekler öğrenmiş süsleyen dilini
Domuzlar uyuzlu, dökmüş kılını
Merkepler kemirmiş semer dilini
Atlarda yular yok, palan kalmamış.

Nefretle mel'ânet dünyayı aldı
Hacılar, hocalar kesrete daldı.
Edepten, hayadan sade nam kaldı
Kimsede mürüvvet, vicdan kalmamış.

Kargalar bülbülü koymaz bağlara
Ölülerden mektup geldi sağlara
Halkın korkusundan kaçmış dağlara
İnsan olan yerde şeytan kalmamış.

EK-1. (devam) Eserler

Uyguncadır güveç ile kapağı
Herkesin meydana çıktı boyağı
“Sülfatör” yerine söğüt yaptığı
Eczahanelerde derman kalmamış.

Huzurî sen pişir kendi aşını
Karıştırma kurusunu, yaşını
Öp kendi elini sığa başını
Öpülecek dest ü dâmen kalmamış. (Gökalp, 2001: 85-87)

NO. 58

ÂŞIK TALİBÎ COŞKUN

KAYSERİ’DE KIŞ DESTANI

1949 yılında kış Kayseri’de çok sert geçmiş, ahali bu durumdan çok etkilenmiştir. Doğan Kaya’nın Yolculuk Destanları başlığı altında verdiği destan, şiddetli kışın sebep olduğu yokluğu dahası kıtlığı göstermesi bakımından önemlidir.

Bu Erciyes çok dağların irisi
Ali Dağı belki beşte birisi
Ölçüye koymayın alçak Toros’u
Bahar geldi karlar kalkmıyor bu yıl

Duman çöktü Erciyes’in başına
Çok kar yağdı toprağına taşına
Bu yıl düştük Kayseri’nin kışına
Gönlümüzün gamı bitmiyor bu yıl

Erciyes dediğin bir ulu dağdır
Etirafı yeşil tepesi ağdır
Kayseri şehrinde canımız sağdır
Bizim nasip burdan gitmiyor bu yıl

EK-1. (devam) Eserler

Erciyes görünür gayet havalı
Önünde Kayseri ardı Develi
Bilmez idim bu yerleri evveli
Yarelerim azdı bitmiyor bu yıl

Her taraf bunaldı kış erken çöktü
Kurtları kuşları hep kırdı döktü
Nice fukaranın belini büktü
Yakacağa para yetmiyor bu yıl

Hiç görülmemişti böyle bir zaman
Yerler deniz gibi gökler boz duman
Bir liraya çıktı bir kalbur saman
Köylüler kaygıdan yatmıyor bu yıl

Karın şiddetinden millet bunaldı
Fakirler mahvoldu ölüm çoğaldı
Gurbette ölenler hasiret kaldı
Ölülere kefen yetmiyor bu yıl

Her şey pahalandı alınmaz satın
Nimetlerle nanlar kalmadı bütün
On kuruşa çıktı bir kilo odun
Bacalarda tütün tütmüyor bu yıl

Bu yılki kış çok kapılar kitledi
Tiren durdu demir raylar çatladı
Çoğunun sılaya eli yetmedi
Yürekten gam keder gitmiyor bu yıl

Dağların başından duman kalkmıyor
Karlar eriyip de sular akıyor

EK-1. (devam) Eserler

Bu sene kardaş kardaşa bakmıyor
Zenginler bir yardım etmiyor bu yıl

Soğuktan hasta oldu bütün ahali
Güç yetmiyor odun kömür pahalı
Aç kalanlar sattı heybe çuvalı
Yokluk serimizden kalkmıyor bu yıl

Ne köpekler kaldı ne de bir kedi
Kurtlar bunaldı da bir birin yedi
Bu iş yalan değil görenler dedi
Köpekler canavar yıkmıyor bu yıl

Çok yolcular azdı Lale Beli'nde
Çok kamyonlar kaldı Ürgüp yolunda
Bin dokuz yüz kırk dokuzun yılında
Kimse böyle tarih atmıyor bu yıl

Bir kısım din İslâm yolundan saptı
Bir kısmı dünyanın zevkine taptı
Filozof çoğaldı kıyamet koptu
Başımızdan zulüm gitmiyor bu yıl

Ya Rabbi bizdendir her bir kusurlar
Mü'min olan tedarikin hazırlar
Şimdi küçük büyüğünü tazirler
Oğul baba sözü tutmuyor bu yıl

Şimdi kulağımız kemanda sazda
Gözlerimiz daim gelinde kızda
Müslüman olanlar camide vâzda
Hocalar nasihat etmiyor bu yıl

EK-1. (devam) Eserler

Talibî söz söyler Allah yoluna
Varıp düşme bir nefsinin eline
Mahrum koymaz ihsan eder kuluna
Çokları nasihat tutmuyor bu yıl (Kaya, 2005: 379-381)

No. 59

ÂŞIK MEHMET YAKICI
ZEMHERİNİN KIŞ DESTANI

Bahar eyyamında açılan güller
Kokar mı burnuma gül bazı bazı
Bu sene pek soğuk gidiyor aylar
Tersine dönüyor yıl bazı bazı
Soğuktan dışarı ben çıkamadım
Odun yok sobayı çok yakamadım
Sağıma soluma hiç bakamadım
Perişan haline gül bazı bazı
Zemheri katladı kat kat ayazı
Gece gündüz Hakk'a edin niyazı
Eğer bulur isek biz de bu yazı
O yazın kıymetin bil bazı bazı
Bir kar yağdı kara kışın başından
Öleceğiz zemherinin kışından
Felek gelip tutar ise peşimden
Ahirete düşer yol bazı bazı
Ayağım topaldır dermanım yoktur
Derdime bir derman bulmadı doktor
Ellerde merhamet hısımdan çoktur
Hısımdan iyi olur el bazı bazı
Dokuz yüz kırk dokuz devir senesi
Rençberin kurudu kaldı denesi
Eskinin gelecek yeni senesi
Bunu da düşünüp bil bazı bazı

EK-1. (devam) Eserler

Yağmurlar yağmadı ortalık kurak
Kuruya kar yağdı oldu bir merak
Beklerim baharı ıraktır ırak
Bundan da bir ibret al bazı bazı
Tüketemem zemherinin kışını
Hep öldürdü tavuğumu kuşumu
Fakirlerin sil gözünün yaşını
Cezasını çeker mi kul bazı bazı
Âşık Mehmet söylemekten muradın
Yarenlerden ayrı düştün ıradın
Şimdi sen de yaz gününü aradın
Sıcağın kıymetin bil bazı bazı

NO. 60

FEHMİ GÜR
KURAKLIĞA DAİR

Çekildi dereler, nehirler, çaylar,
Her tarafta baş gösterdi kuraklık,
Neyler buna karşı şehirler, köyler,
Her tarafta baş gösterdi kuraklık.

Aç susuz bağırır hayvan senindir,
Günahlı, günahsız insan senindir,
Yüce padişahım ihsan senindir,
Her tarafta baş gösterdi kuraklık.

Yeni bir alamet ortaya çıktı,
Akar kaynakları susuz bıraktı,
Ne acı duygudur sinemi yaktı,
Her tarafta baş gösterdi kuraklık.

EK-1. (devam) Eserler

Bin beş yüzü buldu bir motor saman,
Bu nasıl devirdir, bu nasıl zaman?
Ger böyle giderse halimiz yaman,
Her tarafta baş gösterdi kuraklık.

Kesti üstümüzden yağmuru kar'ı,
Bırakan olur mu içki kumarı?
Kapatmalı artık pavyonu, barı,
Her tarafta baş gösterdi kuraklık.

Köylü besleyemez keser öküzü,
Gayrı yaşayamaz baharı güzü,
Gökler bakır demir oldu yer yüzü,
Her tarafta baş gösterdi kuraklık.

Fehmi bahar ile bu yıl aran yok,
Kırk gündür hastasın halin soran yok,
Getirip de bir tas ayran veren yok,
Her tarafta baş gösterdi kuraklık. (Gür, 2017:235)

NO: 61

ÂŞIK MELHEMİ

KITLIK BİLEK NE GEZER

Arpa ona çıktı gittikçe parlar
Vücut zayıflamış bilek ne gezer
Bu yıl kış fazla kalkmıyor karlar
Bağırsak ilcelmiş yürek ne gezer

Mısır on iki de kaldı buğday pahası
Etrafı aldı bütün yoksulluk yası
Öyle adam var ki işlemiyor hanesi
Hani gömlek işlik yelek ne gezer

EK-1. (devam) Eserler

Sana ayandır yarap kulların hali
Yetir cümlesine devletin malı
Kesildi çiçekten arısı yapmıyor balı
Gitti malı melal çörek ne gezer

Nedir yoksulluğun çaresi
Günbegün geriliyor ey olmuyor yaresi
Der Melhemi yağ görmez tava tenceresi
Kab olmayan evde terek ne gezer (Atasever, 2009: 27)

NO. 62

AHMET ÇITAK

OLA

1942 yılında yaşanan kıtlık yüzünden memleketinde köylülerin pek çok sıkıntı çektiğini, açlıktan ot yiyenlerin hatta ölenlerin olduğunu söyleyen Âşık, bu duruma ilişkin yandığını bu yüzden bu şiiri söylediğini ifade etmiştir.

Bin dokuz yüz kırk ikinin kıtlığı
İkinci seneye kalır mı ola
Dağa düştü millet yedi çitlığı
Zî-ruh bundan ibret alır mı ola

Bir belaya düştük bakan yok bize
Belediye halkı çemkirir yüze
Ölümde ne var ki yoklukta ceza
Başına gelmeyen bilir mi ola

Evladı ayeller kollara bağdır
Mutfak, kiler evi sorarsan dağdır
Her yanı mezarda kuru can dağdır
Ölü fakir tekrar ölür mü ola

EK-1. (devam) Eserler

Bir darlık yerleşti her bir köşeye
Erzaksız yetimler nasıl yaşaya
Müracaat etsek İsmet Paşa'ya
Bunun çaresini bulur mu ola

Fırının önüne mahşer kurulur
Bir liraya yarım kilo verilir
Yitişi yitişi insan yorulur
Kabire bu azap olur mu ola

Yüz gram verilir dünya bir sitem
Bu cevri görmüyor mezarda yatan
Gidem den gedilmez ezelden vatan
Biz getsek çocuklar gelir mi ola

Ahmet Çıtak sana gam veren fakir
Zenginler zevkinde yoksullar hakir
Bir kilo ekmeğe üç gün bez dokur
Bu kıtlık boyuna kalır mı ola (Uzun, Temiz, Özdemir 2012: 174)

NO. 63

AHMET ÇITAK

KUZULAR-ANA (Ağıt)

1962 yılında bir gazete haberinde doğudaki bir ilde anne ve üç çocuğunun açlıktan baygın hâlde bulunduğunu okuyan âşık, bu olayı onların ağzından şöyle dile getirmiştir:

Ana

Kıtlık doğdu, Doğu Anadolu'ya
Figan edin ağlan gülmen kuzular
Alıcı kuş geldi tıktı çalıya
Düşünüp fikire dalman kuzular
Bolluk gitti, sebep oldu muzular

EK-1. (devam) Eserler

Oğul

Belâ olduk mebusların başına
Ne kadar yalvarsak emek boşuna
Hattat çeker bayanının kaşına
Kim n'itsin bizleri burada anam
Bir arzuhal yaz ki Allah'a sunam

Ana

N'ideyim yavrular, derdiniz deri
Mebuslar keyfinde yüreği serin
Dediler; 'Sabredin, dün, bugün, yarın!'
Ümit kesin, haber salman kuzular
Vicdanı olanın içi sızılar

Oğul

Bu derde çareyi biz nasıl bulak
Dudaktaki boya kadar olamak
Yokluğa yakayı verdik alamak
Atında kurtulak Fırat'a anam
İstemem hayatı dağılsın binam

Ana

Para yok tüccarlar malın satmayık
Fabrikalar bağlı, işi bitmeyik
İş yoktur amele kazanç etmeyik
Dayanın açlığa aman kuzular
Babanız gurbette sizi arzular

Oğul

'Karnımız aç, ekmek!' dedik olmadı
Hayır sahipleri hiç mi kalmadı
Babamız gurbete gitti gelmedi

EK-1. (devam) Eserler

Ölümüz arada kalacak anam

Bilmem ki yönümü kimlere dönem

Ana

Rey tükendi, tiken olduk gözlere

Tel çektik vekile, bakmaz bizlere

Ancak, Allah sahip olsun sizlere

Hiç kimseye minnet kılmam kuzular

Yük götürmez oldu artık cazılar

Oğul

Gözlerimiz yolda, gelmiyor ferman

Bayıldım dizimde kalmadı derman

Bir saat çok olur, dakika durmam

Kaybolup gidiyor irade anam

Bir parça agu ver içim de kanam(!)

Ana

Kerbelâ vakasın akla getirin

Sebebinin ocağını batırın

Allah'a yalvarıp oğlum, oturun

Başka bir kapıyı çalman kuzular

Her ne dese kanman size bu kazlar

Oğul

Mallarda perişan hepsi sayrı

Kurumuş kanları ölüyor gayrı

Dizleri kırılmış gezemez bayrı

Kimi çolak kimi kavada anam

Acıyor yüreğim yanıyor sinem

Ana

Bakın ha vekiller şu hale bakın

Emaneti bizik sizlere Hakk'ın

Bakmazsanız gidin aradan çıkın

Boş yere siz feryat kılman kuzular

Yaz gelsin ki ot bitirsin yazılar

EK-1. (devam) Eserler

Oğul

Doyar mı mebuslar dünyanın hırsı

Şu ölmüş milletin gizli varisi

Aç gezer Türklerin dörtte birisi

Nasıl ereceğiz murada anam

Böyle yaşamaktan yıkılsın hanem

Ahmet Çıtak der ki biz de yanarız

Şu destanı vekillere sunarız

Maaşları katlamışlar kanarız

Hazine azalır alman kuzular

Bükülür mü polat olmuş pazıları (Uzun, Temiz, Özdemir 2012: 175-177)

NO. 64

AHMET ÇITAK

KEVEN'E GİDERKEN YAKILAN AĞIT

Zaman kıtlık yıllarıdır. İnsanların açlık çektiği, devletin zayıf düştüğü günlerdir. Ev horantasının, her ferdinin çalışmasına rağmen karnının doymadığı yıllardır. Ne insanların geleceğe ait bir hesapları ne de yaşadıkları güne dair bir planları vardır. Bu ağıdı yakanın, şiirde geçen Mandır ifadesinden Elbistan'ın Gökçeören köyünden veya Kökez'den olduğu sanılmaktadır. Hayvanlar için konulan saman, kış çıkmadan tükenmektedir. Samanı tükenen hayvan sahipleri hayvanlarına keven denilen dikenli yaban otunu ütüp doğrayarak saman niyetine vermektedirler. İşte, böyle kevene giden biri tarafından söylenen keven ağıdı:

Sabahınan erken buradan kalkmalı

Gün değmeden ta Mardın'a çıkmalı

Kimini ütüp de kimin yakmalı

Ben senin kahrını çekemem keven

Sabahınan erken buradan gitmeli

Hemi doğramalı hemi ditmeli

Hasan Paşa gimi hizmet etmeli

EK-1. (devam) Eserler

Ben senin kahrını çekemem keven

Âşık da söylüyor kendi özünden

Eli üşün yaş dökülür gözünden

Bir çüt bir tek koç öküzün yüzünden

Ben senin kahrını çekemem keven (Uzun, Temiz, Özdemir 2012: 178)

No. 65

KITLIKTAN ÖLEN ALI'NİN AĞIDI

1940'lı yıllarda tüm ülkede kıtlık yaşanmış, bu durumdan şehirli de köylü de ziyadesiyle etkilenmiştir. Tomarza'nın Toklar köyünde yaşayan Kara Fadime'nin kızı Döndü de o yıllarda ailesiyle birlikte çok zor zamanlar geçirmiştir. 1942 yılında Döndü'nün oğlu Ali, bakımsızlıktan açlıktan hayatını kaybedince elinden hiçbir şey gelmeyen Ali'nin anası bu ağıdı yakarak acısını dile getirir. Ağıt, İbrahim Ulaş tarafından yörede yaşayan ağıtçı Kemal Kuşçu'dan derlenmiştir.

Aman Ali'm Aman Ali'm

İyi oldu yaralarım

Ellerine ekmek verdim

Döğüşürler aralarım

Bir çağırısam Ali diye

Oynatırlar deli diye

Ana biz yollara düştük

Bura bekar yolu diye

Orta darlık ekmek kısa

Çok varamam darılır Musa

Bacım bir ekmek verdi de

Ben getirdim pusa pusa

EK-1. (devam) Eserler

Rahime emmim nerede
Gelsin yanıma otursun
Bilmiyor mu kardeşim yok
Beni doktora götürsün

Ali'm oğlum yanımda
Karışmam ben yellere
Sarı emmime söyleyin
Beni versin yellere (Ulaş, 2014: 257)

(Kemal Kuşçu)

NO: 66

ÂŞIK DERTLİ POLAT

HEMŞERİM

Yetti canımıza gayri bu zamlar,
Yokluk bağrımızı deldi hemşerim.
Zehir oldu yılda gelen bayramlar,
Sanki fetret devri geldi hemşerim.

Zama, zulme derde doydu bu ülke,
Algıdan çok vergi, koydu bu mülke.
Dileğim Allah'tan bu düzen kalka,
Fukara canından yıldı hemşerim.

Yedi sekiz kilo mercimek ektim,
Sırtımda gübreyi tarlaya çektim.
Öşür'ün istedin boynumu büktüm,
Vergisiz bir tavuk kaldı hemşerim.

Bizim evde radyo televizyon yok,
Yavrumun sırtında mintan yok don yok,
Torbada bulgur yok, çuvalda un yok,
Kıtlık mı kopacak noldu hemşerim. (Özkaya, 2014: 169)

EK-1. (devam) Eserler

No. 67

ÂŞIK GÜL AHMET / GÜL AHMET YİĞİT

Yanıldık yıkıldık bir buğday ektik,
Vermedi Allah'ım ekmez olaydım.
Gübreyi, mazotu elden dilendik,
Kimselere boyun bükmez olaydım

Kimseler bir bardak koymaz destime,
Allah'ım kuraklık verdi kastime.
Banka kredisi kaldı üstüme,
Keşke o parayı çekmez olaydım.

Hallerinden çiftçiler memnun değil,
Kimisi borçludur, kimisi kefil.
Çoluk çocuk kaldı bu sene sefil,
Tarlaya tohum dökmez olaydım.

Biçerci'ye para, mazota para,
Ekini biçirdik kaldık kapkara
Ağabeyim rezil oldu fukara,
İşleri üstüne yıkmaz olaydım

Gül Ahmed'im rızkım yok şeker, yağda,
Yetmiş dönüm ekin, üç depo buğda.
Herkes aldı bunu on dönüm dağda,
Çiftçilik sevdası çekmez olaydım. (Halıcı, 1992: 532- 533)

No. 68

ÂŞIK DELİCOŞ KEREM

KURAKLIK

Bu yıl kurak vurdu bizim ekini
Sapı çok tınazı yok azığımın

EK-1. (devam) Eserler

Acı soğan ile tek pilav aşım
Tat duyusu öldü gayrı ağzımın

Hiç tadı kalmadı köyün şehirin
Seçileceği yok balın zehirin
Bu çilenin derdin acı kahirin
Yakıp yıktığını gördüm özümü

Gurbete yorganı yükleyen gitti
Evini yurdunu virane etti
Eski sevgi saygı kalmadı bitti
Diyeceğim dost yok çekmez nazın

Yeni moda çıktı yiyim giyimde
Fantezi var yoksulunda beyinde
Sözüm geçmez çocuğuma evimde
Tesiri yok öğüt etme sözünü

Muhtaç kaldık ekşi ayrana süte
Aldıran yok doğru söze yiğide
İnsanoğlu tapmış mala kâğıda
Utanacağı yok görme yüzünü

Delicoş Kerem bakın bu hale
Her işide yapar sahte ile hile
Güven kalmadı bak hiçbir kula
Ne verirsen ver doyurmaz gözünü (Sala, Razi: 2018: 253)

EK-1. (devam) Eserler

NO: 69

ÂŞIK KEVSERİ

DEĞİŞTİ

Bu yılki sıcaklar yaktı kavurdu

Mevsimlerin sanki yeri değişti

Afetler başladı lodos savurdu

şimdiki iklimler ayrı değişti

Kuraklık kuruttu kanı iliği

İnsanlar açlıktan atar çığlığı

Hormonlu gıdalar bozdu sağlığı

Gidişatin sonu gayrı değişti

Kevseri der, budur emr-i azamet

Güneş tutulması neye işaret

Depremler hız aldı oldu felaket

Artık dđnyanın da seyri değişti (Bahadır, 2015:215)

No. 70

DURSUN KARLI / CAN DURSUN

YAKARIş

Bizleri topraktan yaratan Allah,

Akılla fikirle donatan Allah,

Birsin ve yücesin elhamdülillah,

Rahmetini esirgeme Ya Rabbi!

Elesdi bezninden ta ki bu yana,

İnadık Resul'e hem de Kur'an'a,

El bağlayıp geldik durduk divana,

Rahmetini esirgeme Ya Rabbi!

EK-1. (devam) Eserler

Biz insanlar biçareyiz beşeriz,
Olur olmaz hatalara düşeriz,
Ekmeksiz hem susuz nasıl yaşarız?
Rahmetini esirgeme Ya Rabbi!

Balığın karnında adem gezdirdin,
Nuh Nebi'nin gemisini yüzdürdün,
İbrahim'in ateşini söndürdün,
Rahmetini esirgeme Ya Rabbi!

Cümle can mahlûkata aş için,
Ol Yakup'un gözündeki yaş için,
Kerbela'da Şah Hüseyin'in baş için,
Rahmetini esirgeme Ya Rabbi!

Susuzluktan canlar döndü şaşkına,
Mevla yardım eder daim düşküne,
Şahım Ali Murtaza'nın aşkına
Rahmetini esirgeme Ya Rabbi!

İkrarında durdu İbrahim Halil,
Sana kurban olan oğlu İsmail,
Varlığına her an Kur'an'dır delil,
Rahmetini esirgeme Ya Rabbi!

Babamız Adem'dir hem de peygamber,
Sana yâr olmakta o idi önder,
Muhammed aşkına bir damla gönder
Rahmetini esirgeme Ya Rabbi!

Can Dursun'um aciz kullar perişan,
Affına sığınır haddini aşan,

EK-1. (devam) Eserler

Bağışlamak hep şanına yakışan,
Rahmetini esirgeme Ya rabbi! (Taşlıova, 2008:104)

N0. 71

EYÜP İNCİ / ÂŞIK MANSUR

(1907 YILI Konya / Sille)

Otuz yıldır uyuyan ey Sille artık uyan,
Sen de kervana karış değişti şimdi zaman.

Yıkılma devresinden usandık bıktık artık,
Ne kaşaneler çöktü, ne dükkân kaldı, ne han.

Orta- Anadolu'da böyle bir yer görmedim,
Bir tarih cilvesi bu hayret ediyor insan.

Her muhitin geçimi günden güne çoğalır,
Sille'ninki geriler gelenler olur pişman.

Toprağımız münbit de suyumuz az geliyor,
Ahu figanımızla doldu bütün âsuman.

Ovalar traktörler doldu döğer biçerle,
Bize kâfi geliyor hala o kara sapan.

Esnafın yüzü gülmez, hayvancılık da durgun,
Ne ovada mera var, ne dağlarda orman.

Ağır iş mesleğidir, Sille'de kalanların,
Kış üzüntüyle geçer, baharın, haylı Yaman!

Desti, kiremit, tuğla hepsi insan çürütür,
Ter tırnağından akar başından çıkar duman.

EK-1. (devam) Eserler

İşte böyle zorlukla hayatı sona erer,
İstirahat ararsan genişçe mezaristran.

Mansur ümüdü kesme dünyanın bol yeri çok,
Sen de talih değiştir yapıver nakl-i mekân (Halıcı, 1992: 253)

NO. 72

ÂŞIK OZAN

YOKLUK

Karlar yağdı umutların dağına
Kıtlık vurdu ümmetlerin bağına
Bir bir düştük örümcekler ağına
Şaşa kaldım yetimlerim aş ister

Şükreyledim gelip geçen günlere
Çaresizlik girdi çöktü özlere
Talan olduk uyku girmez gözlere
Şaşa kaldım yetimlerim aş ister

Gün gelince yanık kokar ovalar
Sazlık gölde sivrisinek kovalar
Okur oldum boşa gider dualar
Şaşa kaldım yetimlerim aş ister

Konu komşu çoluk çocuk babalar
Gece gündüz umut diye çabalar
Kış geliyor yanmaz ocak sobalar
Şaşa kaldım yetimlerim aş ister (Püsküllüoğlu, 1988: 58-59)

EK-1. (devam) Eserler

No. 73

ÂŞIK ŞEVKİ HALICI

Altmış iki tarih ne fena geldi,
Yağmadı rahmetler açsın gülümüz,
Kuraklık yüzünden millet daraldı,
Bir tarafa yetmez oldu elimiz.

Mayıs haziranda hayvan aç kaldı,
Birçokları mera yerinde öldü,
Cenabı Allah'tan bir karar oldu,
Gazap Allah'ındı kendi fiilimiz.

Otun arabası dört yüze kalktı,
Allah satanların özüne baktı,
Yemin ile satıp imandan çıktı,
İmansıza nasip oldu pulumuz.

Meydanda mal koyun hep talan oldu,
Canbazlar milleti kaz gibi yoldu,
Çok şükür ki tren yolumuz geldi,
Gelmeseydi müşkül idi halimiz.

İşte Kars'ta müşkül kalmıştı millet,
Hızır gibi darda koymadı hük'met
Vagonlarla saman getirdi devlet,
Ölmez daha elde kalan malımız.

Musibet aksi yıl zahmeti çöktü,
Zavallı milletin belini büktü,
Vagonlarla beyaz buğdayı döktü,
İlanı Çağırır: Durma Alınız!

EK-1. (devam) Eserler

Hep ekinler yeşil iken eridi,
Kars Şöregel, Orta Asya göründü,
Irmak olan çaylarımız kurudu,
Rahmet yağıp akmaz oldu selimiz.

Herkes dost, düşmanın bu sene seçti,
Devletin yarımını bize yetişti,
Kars ili daima koç oğlu koçdu,
Tarihlerde erliğini görünüz.

Bir Kars değil, Türkiye'miz metindir.
Anadolu bir bölünmez bütündür,
Nusrat Allah'ındı Mevla üstündür,
Sınak etdi birliğini biliniz.

Şükür ettik razı olduk darına,
İnşallah uymayız şeytan şerrine,
Mümin yanmaz cehennem narına,
Şefaat Muhammet, cennet yerimiz.

Der ki Şevki: Bu yıl daha gelmesin,
Mevlam Türklerini darda koymasın,
Başta hük'met'imiz noksan olmasın,
Şen yurdumda daim hürdür halımız. (Cemiloğlu, 200: 90-91)

No. 74

AKSARAYLI ÂŞİK MURAT COŞKUN

MÜNACAT

Altı yedi aydır yağmur yağmadı
Bütün canlı mahluk çiftçi perişan
Rabbim, Rahim Allah yağmur ver bize
Umudumuz sensin Rahman-ı Rahim.

EK-1. (devam) Eserler

Rahmetine muhtaç barajlar göller
Yarım yarım oldu, kurudu çöller
Canlı mahlukatın perişan haller
Umudumuz sensin Rahmanı-ı Rahim.

Verdiğinde var kadrini bilmedik
Abdestin alıpta namaz kılmadık
Sana şükreyleyip hatırlamadık
Umudumuz sensin Rahmanı-ı Rahim.

Aciz kaldı kullar, kapına geldik
Bütün kabahatler bizlerde bildik
Yazdık dileğimiz sana gönderdik
Umudumuz sensin Rahmanı-ı Rahim.

Zerre canlılardan fillere kadar
Sararmış yapraklar güllere kadar
Susamış topraklar çöllere kadar
Umudumuz sensin Rahmanı-ı Rahim.

Coşkun der Allah'ım gözyaşım çağlar.
Viraneye döndü bahçeler bağlar
Göklere el açtık bütün canlılar
Umudumuz sensin Rahmanı-ı Rahim (Özkanlı, 2001: 47)

No. 75

ÇILDIRLI ÂŞIK HÜSEYİN TELLİOĞLU

Evet yine hasret, 1956'da memlekette büyük bir kıtlık oldu. O zaman hükümet yardım etmedi. Köylünün malı yüzde seksen-doksan yok oldu. Açlıktan öldü. Memleketimizde en fazla göç o zaman başladı.

Ellialtıda göç başladı gurbete
Giden gitti, giden geri gelmedi

EK-1. (devam) Eserler

Köyleri boş evler virana kaldı
Giden gitti giden geri gelmedi

İnek, öküz, çifti çubuğu sattı
Yorgan döşek bir de yastığı attı
Ne ağalar kapıları kapadı
Giden gitti giden geri gelmedi

Ne güzel geçerdi köyde hoş anlar
Çayırına tarlasına koşanlar
Terk eyledi kaderine küsenler
Giden gitti giden geri gelmedi

Köylüler geçinirler çabadan
Tıraktör var, tiğ savrumaz yabadan
Gardaş ayrı düştü oğul babadan
Giden gitti giden geri gelmedi

Duman çöktü yaylamızın düzüne
Hasret kaldık baharına yazına
Kulak verdim Tellioğlu'nun sözüne
O da gitti gurbet elden gelmedi (Tellioğlu, 2007: 85)

NO: 76

YUSUF TUNA

YAĞMUR YOKTUR KITLIK OLACAK BU SENE

Ey ahali duyduk duymadık demeyin,
Yağmur yoktur kıtlık olacak bu sene.
İktisatlı davranın bol bol yemeyin,
Araziler susuz kalacak bu sene.

EK-1. (devam) Eserler

Eskiden geçen günleri anacağız,
İnanın yazın sıcakta yanacağız.
Bir damla su bulmakta zorlanacağız,
Baraj suları zor dolacak bu sene.

Çoğu insan var deliye dönecek,
A olan dünyada ekmek yok sanacak.
Garibanlar fakirlikten kıvranacak,
İnsanların yüzü solacak bu sene.

İşin lamı cimi yok bunu anlayın,
Tebdir için benim sözümü dinleyin.
Ekmekte yapılan israfi önleyin,
Kullar ekmeği zor bulacak bu sene.

Yusuf birçok esnaf iflasa gidecek,
Böyle duruma insan isyan edecek.
Tok olan kimseler açlığı tadacak,
Aların hâlini bilecek bu sene.

Yusuf Tuna 14/ 03/ 2014

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : UYSAL, Ayfer
Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Hacı Bayram Veli Üniversitesi/ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	Devam ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi	2006
Lise	Niğbolu Süper Lisesi	2002

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2015- 2013-2015	Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Bolu	Türkçe Dil Uzmanı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği

Yayın

Uysal, A. (2022). Âşık Hüseyin'in Kırşehir'deki Kıtlığı Anlatan Destanı. *TURAN Uluslararası Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 1(2), 71-82.

Yabancı Dil

İngilizce

